Çin Uygur Özerk Bölgesi

İnsan Hakları Raporu

İYİ PARTİ

İYİ PARTİ

Çin Uygur Özerk Bölgesi

İnsan Hakları Raporu

Hüseyin Raşit Yılmaz
İlderya Avşar
Mehmet Yeğin
Rabigül Hacımuhammed

İçindekiler

1. Yönetici Özeti ____ *6*
2. Çin, Uygur Özerk Bölgesinde Ne Yapıyor? ____ *7*
2.1. Güvenlikleştirme ve Çinlileştirme ____ *11*
3. Çin Bunu Niçin Yapıyor? ____ *14*
3.1. "Terörizm Ve Dini Aşırılıkla" Mücadele ____ *15*
3.2. "Etnik Ayrılıkçılıkla" Mücadele ____ *18*
3.3. Küresel Hegemonya ____ *19*
4. Uygur Özerk Bölgesi'nde Temel Özgürlükler ____ *21*
4.1. Uygur Türkçesi Eğitim Sorunu ____ *21*
4.2. İnanç Özgürlüğü ____ *22*
4.3. Kişilik Hakları ve İfade Özgürlüğü ____ *26*

5. Kamplar 29
5.1. Kamp Türleri 29
5.1.1. Geçici Gözetim Merkezleri 30
5.1.2. Toplama Kampları 31
5.1.3. Köle İşçilik Merkezleri 31
5.1.4. Çocuk Kampları 32
5.1.5. Hapishaneler 32
5.2. Postmodern Çağın İlk Toplama Kampları Denemeleri 32
5.3. Kitlesel Gözaltıların Başlaması: 2016-2017 36
5.4. Toplama Kamplarının Fiziki Şartları 38
5.5. Kamplardaki Kadınlar 52
5.6. Köle İşçilik Merkezleri 58
5.7. Çocuk Kampları 64
5.8. Çin Dışında Kalanlar Uygurlar 67
6. Aile Yapısına Müdahaleler 71
7. Kadınlara Yönelik Zorla Kısırlaştırma Politikası 74
8. Uygur Özerk Bölgesi'nde Organ Kaçakçılığı 77
9. Çinliler Olanlardan Haberdar Mı? 79
10. Uluslararası Hukuka Göre Kamplar 81
Kaynakça 93

1. Yönetici Özeti

Çin Uygur Özerk Bölgesi İnsan Hakları Raporu'nun odağını Şubat - Haziran 2021 tarihleri arasında, bir kısmı doğrudan toplama kampları mağduru olan 53 kişiyle gerçekleştirdiğimiz yüz yüze ve online mülakatlar oluşturmaktadır. Mülakat yapılan şahitler 12 ülkede (ABD, Almanya, Avustralya, Bahreyn, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İngiltere, Kazakistan, Norveç, Türkiye) ikamet etmektedir. 42'si Uygur olan mülakat katılımcılarının 19'u kadın, 6'sı doğrudan kamp mağduru, 40'ı ise mağdur yakınıdır. Mülakatlarda katılımcıların izni alınarak 70 saatin üzerinde video kaydı yapılmıştır.

Raporun giriş kısmında Çin'in bölgede ne yaptığı ve ne amaçladığı üzerinde durularak, Çin'in Uygur Özerk Bölgesi'ni güvenlikleştirmesi, 11 Eylül saldırılarına uzanan bir yakın geçmiş incelemesiyle değerlendiriliyor. Çin Komünist Partisi'nin küresel terör endişesini dini ve etnik farklılıkları ortadan kaldırmak için nasıl manipüle ettiği ve bu durumun Uygurlar başta olmak üzere etnik ve dini azınlıklar üzerinde nasıl telafisi mümkün olmayan yıkımlara yol açtığı irdeleniyor. Özellikle 2009 sonrası temel hak ve özgürlüklerin hızla gerilemesi ve Uygur Türkçesi eğitim, inanç hürriyeti gibi temel insani hakların bütünüyle yok edilmesi şahitlerin tanıklıklarıyla raporda yer alıyor.

Raporda, 2014-2016 yıllarında ilk örnekleri ortaya çıkan ve 2016 sonrası kitlesel göz altılarla yaygınlaşan toplama kampları, söz konusu kamplarda tecrit edilen mağdurların ve yakınlarının yaşadıklarıyla kapsamlı bir biçimde inceleniyor. Toplama kamplarının II. Dünya Savaşı sonrası görülmeyen ölçüde ağır fiziki şartları, işkence ve cinsel şiddet örnekleri de bizzat şahitlerin beyanlarıyla raporda yer aldı. Raporda ebeveynleri toplama kamplarında olduğu için Çin devletinin "el koyduğu" çocukların tutulduğu kamplara da ayrı bir bölüm ayrıldı. Bu kamplarda tutulan çocuklar kültürel miraslarından bütünüyle mahrum bir şekilde, uzak- yakın aile üyeleriyle iletişimden yoksun olarak "Çinlileştirme" programına tabi tutulmaktalar.

Küresel tedarik zincirinin önemli parçalarından olan Uygur Bölgesi'ndeki köle işçilik merkezleri ve bu merkezlerin nasıl işletildiği de raporda detaylıca tartışıldı. Köle işçilerin emeğinin bedelsiz, sosyal izolasyona tabi bir şekilde sömürülmesi mağdur yakınlarının ifadeleriyle birlikte ortaya konuldu. Çin sınırları dışında kalan Uygurlar ve diğer azınlıkların karşılaştığı Çin devleti kaynaklı baskılar, aileleriyle iletişimlerinin koparılması yahut polis gözetiminde sınırlı olması, Çin'e geri dönmeleri için uğradıkları yaygın tehditler de raporda "Çin Dışında Kalan Uygurlar" başlığı altında etraflıca incelendi. Çin'in geleneksel Uygur aile yapısına yönelik radikal müdahaleleri, her yaştan Uygur, Kazak, Özbek, Kırgız kadının mağduru olduğu kitlesel kısırlaştırma politikası ve uluslararası organ kaçakçılığında Uygur Özerk Bölgesi'nin rolü şahitlerin anlatımlarıyla okuyucuya sunuldu.

Uygur bölgesinde yaşananlardan Çinlilerin haberdar olup olmadıkları konusu ayrı bir başlıkta incelenmeye uygun bulundu. Çünkü bu konu, aynı zamanda Çin'deki otoriter tek parti rejiminin kendi vatandaşlarını mahrum bıraktığı temel haklardan biri olan "haber alma" özgürlüğüyle yakından ilgiliydi.

Raporun, uluslararası hukuk çerçevesinde kampları ele alan son bölümü, çalışma esnasında görüşülen 53 kişi arasında doğrudan kamp mağduru olan 6'sının beyanlarına dayanıyor. Bu beyanlarda oldukça ayrıntılı bir şekilde anlatılan işkenceler ve mağdurların şahsi tanıklıkları, uluslararası hukukta yer alan "soykırım" suçlaması bakımından hukuki bir zeminde inceleniyor.

Çin Uygur Özerk Bölgesi İnsan Hakları Raporu Çince, İngilizce, Türkçe ve Uygur Türkçesi olmak üzere 4 dilde hazırlanmıştır. Raporun farklı dillerdeki versiyonlarına ve yüksek çözünürlüklü illüstrasyonlara uyghurreport.com adresinden ulaşabilirsiniz.

2. Çin, Uygur Özerk Bölgesinde Ne Yapıyor?

Çin uluslararası sistemin başat aktörlerinden biri olma hedefi doğrultusunda siyasi, ekonomik ve güvenlikle ilgili konularda küreselde konumlanmaya çalışıyor. Bu hedefin güvenlik ayağına yönelik olarak, Uygurların "küresel terörizm" probleminin bir parçası olduğu iddiası konusunda uluslararası aktörleri uzun süredir ikna etmeye çabalıyor. Özellikle 11 Eylül terör saldırılarının ardından Çin, ABD liderliğinde başlayan küresel terörizmle mücadele döneminin siyasi fırsat yapısından etkin biçimde yararlandı. Çin devleti bugün Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde terörle mücadele adı altında izlenen politikaların tohumunu o dönemde atmış ve bu politikaları uluslararası platformlarda gerekçelendirmeye başlamıştı.

2001 yılında cumhurbaşkanlığı görevinde bulunan Jiang Zemin, 11 Eylül terör saldırılarının ardından yaptığı basın açıklamasında, iki ülke arasındaki tüm farklılıklara ve uyuşmazlıklara rağmen, terörle mücadele konusunda ABD'ye tam destek vereceklerinin ve bu amaçla BM Güvenlik Konseyi'nde de aktif rol alacaklarının sözünü vermişti.[1] Saldırılardan yalnızca iki ay sonra Çin'in Birleşmiş Milletler Daimi Misyonu tarafından yayınlanan bir açıklama ise bu mücadeleden ne kastedildiğini açıkça ortaya koyuyordu. "'Doğu Türkistan' Örgütlerinin Yürüttüğü Terör Faaliyetleri, Usame Bin Ladin ve Taliban ile Bağlantıları" başlıklı belgede, "Doğu Türkistan" örgütünün farklı ülkelerde faaliyet gösteren 40 farklı uzantısının olduğu, örgütün 1999 yılında El Kaide lideri Usame Bin Ladin himayesi altına girdiği belirtiliyordu. 2000 yılının Ekim ayından 11 Eylül saldırılarının yaşandığı 2001 yılına kadar Bin Ladin ve Taliban'ın örgüte 300 bin dolar

[1] Permanent Mission of the People's Republic of China to the UN. (2001). Chinese President Jiang Zemin Expressed Condolences by Telegraph over Terrorist Attacks on America and Talked with President Bush on Telephone to Show China's Position against Terrorism. 14 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

yardımda bulunduğu da iddialar arasındaydı.[2] İddiaları ispatlar nitelikte herhangi bir belgenin eklenmediği, fakat 90'lı yıllarda Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşanan bazı terör eylemlerinden örneklerin yer aldığı bu kısa açıklamayla, bölgede yaşanan şiddet olaylarının tamamı Bin Ladin yahut Taliban'la ilişkilendirilmişti.

Belgenin yayımlanmasından yaklaşık bir yıl sonra BM Güvenlik Konseyi, Doğu Türkistan Terör Örgütü'nün El Kaide ve Taliban'la ilişkili bir örgüt olduğunu kabul edecekti.[3] Ancak Çin yönetiminin bu karardan önce yayımladığı bir başka açıklama, terörle mücadele adı altında yapılması hedeflenenlerin sinyallerini vermeye başlamıştı. "'Doğu Türkistan' Terör Güçleri Cezasız Kalamaz" başlıklı yazıda bir etnik kimlik olarak Türklüğün yanlış ve uydurma bir terim olduğu iddia ediliyordu.[4] Belgeye göre 8. yüzyıl sonunda Türk hanlıkları birer birer dağılırken, geride kalan Türkler farklı etnik gruplara karışarak yok olmuştu. 11. yüzyıl sonrasında kitaplarda adı geçen Türkler ise yalnızca Türkçe konuşan ve tarihsel olarak hiçbir zaman aynı yönetim altında yaşamayan insanları nitelendiriyordu. Benzer biçimde "Doğu Türkistan" coğrafi bir bölgeye işaret etmiyor, Çin'i bölmek isteyen sömürgecilerin ortaya attığı bir siyasi terim olarak adlandırılıyordu. Çin'in terörizm endişesine ilişkin hazırladığı bu belgenin önemli bir kısmını hem tarihi hem de kültürel olarak bir kimliği sorunsallaştırmaya ayırması, ileride terörle mücadele adı altında yapılacak güvenlikleştirme, Çinlileştirme ve kültürel soykırım uygulamalarının habercisi niteliğindeydi. Nitekim Uygur Özerk Bölgesi'nde baskılar ve tutuklamalar artmış, buna paralel olarak polis şiddeti, işkence ve idam cezaları yaygın bir hal almıştı. Durumun ciddileşmesi üzerine Çin'e bir ziyaret gerçekleştiren BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Mary Robinson, ABD liderliğindeki terörle mücadele kampanyasının Çin'e Müslümanlar ve diğer azınlık gruplar üzerindeki baskıyı artırmak için verdiği "yetki" nedeniyle duyduğu endişeyi dile getirmişti.[5]

2000'li yılların baskın güvenlik söylemi olan küresel terörizmle mücadele rüzgarını arkasına alan Çin yönetimi, Uygur Özerk Bölgesi'ndeki baskının şiddetini artırmaya ve bunu terörle mücadele iddiasıyla gerekçelendirmeye devam etti. 5 Temmuz 2009'da Urumçi'de meydana gelen şiddet eylemlerini "11 Eylül'ün Çin versiyonu" olarak nitelendirirken,[6] eylemlerde yer alan en az 25 kişiye idam cezası verdi; yaklaşık 40 kişiyi ise bir daha haber alınamayacak şekilde ortadan "kaybetti". 2011 yılı ise, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da büyük siyasi dalgalanmalara sebep olacak ve Suriye'ye kadar ulaşarak iç savaş halini alacak Arap Baharının ve Çin yönetimi için yeni bir siyasi fırsat atmosferinin başlangıcı olacaktı. Protestoların gittikçe büyüdüğünü ve farklı ülkelere yayıldığını gözlemleyen Çin hükûmetinin ilk icraatı, internet kontrol ve sansürünün artırılması, özellikle sosyal paylaşım ağlarındaki denetimin sıkılaştırılması ve "Yasemin" ya da "Mısır" gibi Arap Baharı'na dair bilgi edinmek için kullanılabilecek anahtar kelimelerin internet aramalarında filtrelenmesini sağlamak oldu. Aynı zamanda yönetim, onlarca yıl sonra ilk kez kamu güvenliği harcamalarına resmî savunma bütçesinden daha fazla para ayırma kararı aldı.[7]

---

[2] Permanent Mission of the People's Republic of China to the UN. (2001). Terrorist Activities Perpetrated by 'Eastern Turkistan' Organizations and Their Links with Osama bin Laden and the Taliban. 14 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

[3] UN Security Council. (2009). Eastern Turkistan Islamic Movement. 14 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

[4] Embassy of the People's Republic of China in the United States of America. (2002). 'East Turkistan' Terrorist Forces Cannot Get Away with Impunity. 15 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

[5] Elisabeth Rosenthal. (2001). U.N. Official Fears China Uses Terror War as Front for Abuses. The New York Times, 10 Kasım 2001.

[6] Wei Shan and Gang Chen. (2009). The Urumqi Riots and China's Ethnic Policy in Xinjiang. East Asian Policy. (2009): 15.

[7] Jing-dong Yuan. (2011). The Arab Spring and China's Evolving Middle East Policy. World Politics Review. 20 Aralık 2011

Çin için asıl dönüm noktası, IŞİD'in Suriye ve Irak'ta giderek güçlendiği ve artan yabancı savaşçı sayısıyla yeni bir küresel terör tehdidi olarak anılmaya başlandığı dönem oldu. Bu dönemde dünyada terör tehdidi algısının en tepe noktası 2014'te IŞİD'in Irak'ın Musul şehrini ele geçirmesiydi. IŞİD aynı yıl ilk kez yoğun olarak ABD, Avustralya, Belçika, Fransa ve Kanada gibi ülkelerde eylemler gerçekleştirmişti. Musul'un işgali üzerine Obama yönetimi aynı yılın Ağustos ayında IŞİD'e yönelik hava saldırılarında bulunmuştu. Ağustos ayı aynı zamanda Uygurların yoğun olarak yaşadığı Kaşgar'da 259 kişinin yeniden eğitilmek üzere Çin yönetimi tarafından bilmedikleri bir tesiste 10 gün boyunca kapalı tutulduğuna dair haberlerin çıktığı dönemdi.[8] Aynı yıl Uygur Özerk Bölgesi'nin Gulca ilçesindeyse 5.000 kişi bir başka tesise götürüldü ve A'dan D'ye kadar kategorilere ayrılarak zorunlu eğitime alındı. Otoriteye karşı çıkma eğilimi ve güvenlik riski en fazla olan A kategorisindekiler 20 gün, fikirleri kolay değişmeyenlerin bulunduğu B kategorisindekiler 15 gün, kararsızların bulunduğu C kategorisindekiler 7 gün ve tehlike arz etmediği düşünülenlerin yer aldığı D kategorisindekiler 4 gün boyunca zorunlu eğitim aldı. Çin hükûmeti, toplama kamplarını Uygurlar üzerinde denemeye başlamıştı.[9]

2015 yılında IŞİD, dünyanın pek çok yerinde art arda terör eylemleri düzenlerken, Çin hükûmeti de ülkede aylar önce yaşanan terör eylemlerini dünyanın farklı ülkelerinde yaşanan IŞİD saldırılarının hemen ardından duyuruyor ve kendisini küresel terörizmin hedefi olarak göstermeye başlıyordu. Örneğin Çin'de bir kömür madeninde yaşanan çatışmayı iki ay sonra Paris'te peş peşe yaşanan IŞİD saldırılarının ardından, adeta iki olay eş zamanlı olmuş gibi duyurmuş, böylece Çin'i küresel terörizmin hedeflerinden biri olarak lanse etmişti.[10] Nitekim Paris'te yaşanan eylemlerin ardından dönemin Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi bir açıklama yaparak, Çin'in de terör mağduru olduğunu ve Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşananların da uluslararası terörizmin bir parçası olarak kabul edilmesi gerektiğini vurguladı ve ekledi, "Çin de Fransa'da yaşananlar gibi bir tehditle karşı karşıya ve bu tehdide karşı kendini hazırlamak zorunda."[11] Tıpkı Bakan Wang'ın ifade ettiği gibi, Çin "zorunlu" olarak nitelendirdiği bu plan kapsamında kampların inşa ve deneme sürecine hız verdi. Çapçal Şibe Özerk İlçesi'nde 15 gün kampta tutulan Uygurlar, evlilik hukuku derslerinden propaganda videolarının izlenmesine kadar birçok farklı konuda eğitime tabi tutuldu. Eğitim esnasında 42 katılımcının yukarıda bahsedilen A kategorisinde yer aldığı da verilen bilgiler arasında.[12] Aynı yıl Hoten'de 3.000 kişi daha zorunlu eğitime tabi tutulurken, duvarlarının üzeri dikenli tellerle kaplı kampların fotoğrafları da basına yansımıştı.[13]

2014 ve 2015 yılları küresel ölçekteki IŞİD tehlikesi ve bu tehlikeye karşı ABD ve ABD liderliğindeki koalisyonun IŞİD'e yönelik hava saldırıları ile geçerken, dünya gündemi 11 Eylül sonrası yaşananların ardından bir kez daha küresel terörizm tehdidine odaklanmıştı. Çin'de uygulamaya konulan toplama kampları denemeleri de henüz dikkat çekmemişti. Çin yönetimi bu durumdan güç alarak, 2015 yılının Aralık ayında yürürlüğe koyduğu terörle mücadele yasası kapsamında,

---

[8] Adrian Zenz. (2018). Thoroughly reforming them towards a healthy heart attitude': China's political re-education campaign in Xinjiang. Central Asian Survey. (2018): 1–27.

[9] China Daily. (2015). Xinjiang's Yining County establishes 'de-extremification' education. 16 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

[10] Marie Tredaniel ve Pak K. Lee. (2017). Explaining the Chinese Framing of the 'Terrorist' Violence in Xinjiang: Insights from Securitization Theory. Nationalities Papers 46. no. 1 (2017): 13.

[11] Ben Blanchard ve Michael Martina. (2015). "After Paris, China calls for world's support in Xinjiang," Reuters. 15 Kasım 2015.

[12] Adrian Zenz. (2018). Thoroughly reforming them towards a healthy heart attitude': China's political re-education campaign in Xinjiang. Central Asian Survey. (2018): 12

[13] Lopnur County Government. (2015). The autonomous prefecture performs a performance evaluation of my county's 'deextremification' work. 21 Kasım 2015.

2016 yılı itibariyle Uygurların sosyal, kültürel ve dini aktivitelerini bir güvenlik problemi olarak ele almaya devam ederken, devasa kampları inşa etmeye de hız verdi.[14] Belli sakal tarzları, başörtüsü, helal restoran ve dini ritüellere uygun et kesim yerleri, başörtülü hastaların tıbbi destek alması ve daha birçok şey Çin'in "üç kötü güç" adını verdiği etnik ayrılıkçılık, dini aşırılık ve terörle mücadele kapsamında yasaklandı.

Aynı yıl Ocak'tan Mart'a kadar IŞİD 9 farklı ülkede 10'dan fazla terör saldırısı düzenledi. Bu gelişmeler üzerine büyüyen terör tehdidini gerekçe gösteren Çin, ülkenin beş büyük teknoloji firmasıyla anlaşma imzalayarak Uygurların verilerine kolayca erişim hakkı kazandı.

2016'dan 2018'e kadar geçen sürede Çin'deki toplama kamplarının kapladığı alan yüzde 465 oranında büyüyüp 2.700.000 metrekareye ulaştı.[15] Bu dönemde dikkatlerin büyük oranda IŞİD'de ve Suriye'de palazlanarak başka ülkelere sıçramaya çalışan diğer terör örgütlerininde olması sonucunda, Çin'de yaşananlar dikkat çekmemeye ya da "iddia" olarak nitelendirilerek göz ardı edilmeye devam etti. Bu durum Çin'in 11 Eylül 2001'den bu yana geçen süre zarfında küresel terörizmle mücadele atmosferini etkin bir biçimde manipüle etmekte oldukça başarılı olduğunu gösteriyor. 2018 yılında Avustralya Stratejik Politika Enstitüsü'nün yayınladığı uydu görüntüleri Çin'de inşası hızla devam eden devasa kampları gözler önüne sermiş ve kamplardaki yakınlarından haber alamayan Uygur diasporasının sosyal medya ve uluslararası basın aracılığıyla yaptığı açıklamalar dikkat çekmeye başlamıştı.[16] Aynı yıl Human Rights Watch'un daha önce tutuklama kamplarında bulunanlarla ve yakınlarıyla yaptığı mülakatlar ses getirirken,[17] geç de olsa gözler Çin'deki bu "tuhaf" duruma çevrilmeye başladı.

2018 ve 2020 yılları arasında 3 defa Uygur Özerk Bölgesi'ne giden Deutche Welle'den gazeteci Mathias Bölinger'in gözlemleri de bölgedeki olağanüstü hali yansıtıyor: "Benim oraya kayıt yaptırdığımı polisler bilmesin diye ilk gün direkt otele gitmedim. Çünkü gazeteci vizesiyle geldiğimi bilirlerse özgürce dolaşmama izin vermeyeceklerdi ve kampları göremeyecektim. Her gazeteciye böyle davranıyorlar. Ben de etrafını incelemek için direkt bir kamp yerleşkesine gittim, kameramı açtım ve video çekmeye başladım. Daha sonra kameradan beni gördüler ve hemen gelerek beni de gözetim altına aldılar sorgulamak için. Aslında onlar gelmeden çekebildiğim kadar fotoğraf da çekmiştim. İçeri alınmadım, sadece idari kısımda sorguladılar beni. O kamptaki gardiyanların çoğu Uygur'du ama şefleri Han Çinliydi. Kampın çok yüksek duvarları ve tel örgüleri vardı. Akrabalarını görmek için sırada bekleyen insanlar gördüm. Bu 2018'deydi. Hapishane gibi inşa edilmişti. Gözetleme kuleleri ve devriye gezen arabalar vardı içeride. Kampın duvarlarında da büyük harflerle "Partinize sadık olun. Partinize itaat etmekten vazgeçmeyin. Etnik Birlik ve Dayanışma. Başarının tek yolu ulusal dili bilmekten geçer." gibi ifadeler yazılıydı. Aksu şehrinde sokakta yürürken rastgele bir şekilde durdurup kimlik soruyorlardı ve her köşe başında kontrol noktaları vardı. Burada kontrol için kuyrukta bekletilenlerin tamamı Uygur'du. Hiç Han Çinli görmedim. Bana eşlik eden polisler yürürken çektiğim fotoğrafları da silmemi istediler. Şehrin merkezinde bile 100-200 metre aralıklarla kurulan mahalle karakolları sürekli kimlik kontrolü

[14] International Labour Organization (ILO). (2017). Counter-Terrorism Law of the People's Republic of China. 30 Mart 2017.

[15] Fergus Ryan, Danielle Cave ve Nathan Ruser. (2018). Mapping Xinjiang's 're-education' camps. Australian Strategic Policy Institute. 16 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

[16] Fergus Ryan, Danielle Cave ve Nathan Ruser. (2018). Mapping Xinjiang's 're-education' camps. Australian Strategic Policy Institute. 16 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

[17] Human Rights Watch . (2018). 'Eradicating Ideological Viruses' China's Campaign of Repression Against Xinjiang's Muslims. Eylül 2018.

yapıyordu. Burada şehrin etrafını da tel örgülerle çevirmişlerdi ve kontrol noktalarında kontrol edildikten sonra şehre girebiliyordunuz. Burada gördüğüm şey aslında güvenlikleştirmenin ne kadar fazla gündelik yaşama nüfuz ettiği oldu... Yanımda polislerin olmadığı bir aralık yolda yürürken karşıya geçmek için bir trafik ışığında durdum. Ve ışık yeşile döndüğünde karşıya geçmedim çünkü bir taksi beklemeye karar vermiştim ve geçmedim karşıya. Sonrasında hemen iki polis memuru yanıma geldi ve neden beklediğimi, orada ne yaptığımı sordular."[18]

2019 yılına gelindiğinde Çin hükûmetinin kamplarla ilgili hazırladığı 400 sayfalık gizli belgenin sızdırılıp New York Times'ta yayımlanmasıyla beraber, kampların amacına ve işleyişine dair önemli bilgiler elde edildi.[19] Belgede kamplarda zorla tutulanlardan zihinlerine virüs bulaşmış hastalar olarak bahsedilirken, bu virüs nedeniyle tedaviye alınması gerekenlere asla merhamet gösterilmeyeceğinin de altı çiziliyordu. İlerleyen günlerde Çin'in kamp politikasına dair resmî belgeler basına sızmaya devam ederken, birçok ülke Çin'e tepki gösterdi. Tepkilere önce sessiz kalan, ardından kamp iddialarını yalanlayan, sonrasında ise kampların Uygurların mesleki eğitimi için açılmış eğitim merkezleri olduğunu iddia eden Çin yönetimi, başta ABD olmak üzere birçok ülkeyi içişlerine karışmaması için uyardı.[20] Fakat bu tepki, Çin'in kamplardaki tutuklulara yönelik insanlık dışı muamelesinin açığa çıkmasına ve 21. yüzyılın en sistematik insan hakları ihlali olarak anılmaya başlamasına engel olamadı.

Raporun bu bölümünde Çin'in kamplarda ve kampların dışında Uygurlara yönelik artan baskısını ve şiddetini, yaptığımız mülakatlar üzerinden güvenlikleştirme, Çinlileştirme ve soykırım bağlamında inceliyor ve Çin'in terörle mücadele adı altında uyguladığı baskının boyutlarını ele alıyoruz.

2.1 Güvenlikleştirme ve Çinlileştirme

Uygurların hem etnik hem de dini kimliğinden ötürü kriminalize edilerek güvenlikleştirilmesi artık bilinen bir gerçekken, gerçekleştirdiğimiz mülakatlarda bahsi geçen sözde suç gerekçeleri Çin yönetiminin uygulamakta olduğu baskının şiddetini de gözler önüne seriyor. Kendisiyle yaptığımız görüşmede antropolog Darren Byler, Uygur kimliğini hedef alan dini ve kültürel yasaklardan örnekler veriyor: "Okullarda Uygur dilinin konuşulması yasak. Sınıflara yerleştirilen mikrofonlarla öğrencilerin Uygur Türkçesi konuşup konuşmadığı takip ediliyor. İlk kural ihlalinde uyarılıyorlar, ikincisinde ise cezalandırılıyorlar. Çin yönetimi her ne kadar camiler açık dese de, yalnızca sembolik olarak açık duran camilerin hiçbir fonksiyonu bulunmuyor. Yıllar önce bölgede bulunduğum zaman Uygurların yemekten sonra dua ettiklerini gözlemlemiştim. Artık yemekten sonra dua etmek yasak. Hatta 'selamun aleyküm' ya da 'inşallah' gibi ifadeler de yasak. Cenazelere ve evlilik törenlerine devlet memurları da katılıyor. Evlenmeden önce Çin ulusal marşını söylemek zorundasınız. Birçok Uygur yazar tutuklu. Serbest olan Uygur Türkçesi kitaplara baktığınızda tamamının Çinceden çevrildiğini görüyorsunuz. Çok eski bir geleneği olan Uygur edebiyatı büyük oranda silindi. Uygurlar bir şairler toplumu ve Uygur edebiyatına yönelik yasaklar edebiyat dünyası için çok büyük bir kayıp."[21]

---

[18] Mathias Bölinger ile yapılan 23 Mart 2021 tarihli mülakat.

[19] Austin Ramzy and Chris Buckley. (2019). The Xinjiang Papers - 'Absolutely No Mercy': Leaked Files Expose How China Organized Mass Detentions of Muslims. New York Times. 16 Kasım 2019.

[20] Ben Westcott. (2019). China denies having 'concentration camps,' tells US to 'stop interfering'. CNN. 6 Mayıs 2019.

[21] Darren Byler ile yapılan 09.04.2021 tarihli mülakat.

Dünyanın her neresinde olursa olsun, kendini Müslüman olarak tanımlayan herhangi birinin gerçekleştirebileceği ve dini aşırılık kapsamında değerlendirilemeyecek olan temel İslami pratiklerin tamamı, Çin tarafından dini aşırılık göstergesi kabul edilerek güvenlikleştiriliyor ve cezalandırılıyor. Üstelik bu sorunlu tutum, toplama kamplarından çok daha öncesine dayanıyor. Abdurahman Satuk'la yaptığımız mülakatta, ilkokul öğrencisiyken oruç tutanların maruz kaldığı baskıya yönelik önemli detaylar elde ediyoruz: "Benim okuduğum dönemde okullarda öğretmenlerimiz 'oruç tutan var mı?' diye soruyordu, biz de 'yok,' deyip geçiyorduk. Bizim yaşadığımız yerdeki (Korla) politikalar önce Kaşgar, Hoten ve Aksu'da gerçekleştiriliyor, ardından bizim orada, en son Urumçi'de uygulanıyordu. Hocalarımızın oruç sorusuna hayır cevabı alıp gitmesinin yerini, 2004-2005 yıllarında başlayan şeker ve su dağıtımı aldı. Oruç tutmamaları için çocuklar şeker yemeye ve su içmeye zorlanıyordu. Ramazan ayında öğlen okuldan eve gitmek yasaktı. Öğrenciler okula yemek getirmek zorundaydı. Şu anda cuma günleri öğlen vakti namaza gitmemeleri için okulda tutuluyor çocuklar. Ramazan ayında sitelerde bekçiler sabaha karşı evlerin ışıklarını kontrol edip kimin sahura kalktığını kontrol ediyor. Bu kontrollere göre insanlar puanlanıyor ve puanı düşenler hapse ya da kampa gönderiliyor.[22]"

Satuk'un bahsettiği oruç tutan ya da cumaya gitmek isteyen öğrencilere yönelik kontrol zamanla baskı ve zorlamaya, ardından bekçi kontrolleriyle gözetim ve fişlemeye, son olarak da hapis veya kampa gönderilmeye kadar varmıştı. Satuk'a paralel biçimde, kamp mağdurlarından Baktıali Nur ile yaptığımız mülakatta da oruç tutmanın, namaz kılmanın, Cuma namazı için mescide gitmenin ve bir imamla telefon görüşmesi yapmanın yaygın kampa gönderilme veya zorunlu işçilik gerekçelerinden olduğunu görüyoruz.[23] Çin'de tutuklu bulunan ünlü ekonomist İlham Tohti'nin kızı Cevher İlham ise, Uygurların telefon konuşmalarında değiştirmek ya da sansürlemek zorunda kaldıkları dini selamlaşmadan örnek vererek yaşanan baskının boyutunu gözler önüne seriyor. İlham'a göre Müslümanların birbirine selam vermek için kullandığı ve "Barış üzerinize olsun" anlamına gelen 'selamün aleyküm' ifadesi, telefonda konuşan Uygurlar tarafından ceza alma ya da kampa gönderilme korkusuyla "Komünist Parti üzerinize olsun" şeklinde değiştiriliyor.[24]

Gerçekleştirdiğimiz mülakatlar, Çin'in etnik ayrılıkçılık, dini aşırılık ve terörizmle mücadele adı altında uyguladığı baskının en önemli amacının, Uygurların kültürel soykırıma maruz bırakılarak etnik ve dini kimliklerinden arındırılması ve Çinlileştirilmesi olduğunu açıkça ortaya koyuyor. Özellikle 2000'lerin başı itibariyle uygulamaya konulan göç politikası ya da Çin'in resmî söylemiyle "Batı'yı kalkındırma politikası" uyarınca, Çinliler Uygurların yoğun olarak yaşadığı bölgelere göç etmek için teşvik edilmiş ve bu bölgelerin etnik kompozisyonu hızla değişmeye başlamıştı. Almanya'da yaşayan Gülzire Taşmemet yaşanan süreci şöyle özetliyor: "2002'de yaşadığımız yerler sistemli bir şekilde ele geçirilmeye başladı. Bizim tarlalarımız, bağlarımız vardı. Hükûmet karşılığında para vererek ve buralara yeni yapılar inşa edeceğini söyleyerek tarlalarımızı satın aldı bizden. Sonra bizim mahallenin üç km yakınına hükûmet binası taşındı. 2014'e kadar bu şekilde adım adım yaklaştılar. Çinliler geldikten sonra mahallede birçok şey değişti. İnsanlardan 'Düzenimiz alt üst oldu' diye şikâyetler duyuyorduk. Yeni taşınan Çinliler, Uygurların olduğu yere gelip hoşlanmadığımızı bildikleri şeyler yapıyorlardı. Açık bir şekilde karşı gelemiyorduk, sadece herkes şikâyet ediyordu. Hükûmet binası kuruldu, gökdelenler yapıldı. Hükûmette çalışanlar, Çinlileri bizim mahallelerimize taşınması için teşvik ediyorlarmış. Bunun amacı mahallemizi boşaltıp, oraya da yeni yapılar inşa ederek Çinlileri yerleştirmek. O zamanlar evlere gelip 'sizin

[22] Abdurahman Satuk ile yapılan 06.04.2021 tarihli mülâkat.
[23] Baktıali Nur ile yapılan 10.04.2021 tarihli mülâkat.
[24] Cevher İlham ile yapılan 20.04.2021 tarihli mülâkat.

evlerinizi hükûmet alacak, taşının' diyenler de oluyordu. Benim mahallem Gulca'da çoğunlukla Uygurların yaşadığı bir mahalleydi. Okulumuzun yarısı Çinli yarısı Uygur olmuştu. Ardından 2010 yılında, bulunduğum mahalledeki boş evleri Çinlilere kiraya vermek zorunda olduğumuza dair bir talimat geldi."[25]

Taşmemet'in, Çinlilerin Uygurların yaşadığı bölgelere göç ettirilmesina dair teşvik olarak nitelendirdiği uygulamayla ilgili ayrıntılara baktığımızda, Çin yönetiminin bölgeye taşınanlara ücretsiz ev, fazladan maaş, yıllık ek gelir ve daha birçok maddi destek sağladığını görüyoruz. Mülakat yaptığımız Bahreyn'de yaşayan öğretmen Arslan Hidayet durumu şöyle özetliyor: "Bazı Çinliler uzun zaman açlık yaşadıkları ve kendi memleketlerinde işsiz oldukları için; yeter ki karnımı doyurayım, yapmak istesem bile elimden başka bir şey gelmiyor mantığı ile Doğu Türkistan'a gidiyor. Bedava evleri var. İki kat maaş alıyorlar ve mutlular. Bu hep öyleydi. Sosyal medyada görüyoruz, durumlarından şikâyetleri yok. 2013'ten önce olaylar olduğunda kaçtılar ama Çin kalmalarını teşvik ediyor. Bölgedeki Çinli nüfus çoğalsın, oradaki nüfusu kontrol edelim istiyorlar. Bunu yalnızca Doğu Türkistan'a değil, Hindistan sınırlarına da yapıyor. O zaman işleri yoktu. Şimdi ise istediklerini alabiliyorlar. Zaten Çinliler, Uygurlar gibi kontrole de maruz kalmıyor. Kendi memleketleri ile kıyaslandığında Doğu Türkistan daha iyi. Çünkü ana karada iş yok. Para yok. Kalabalık var."[26]

Gelinen noktada Çin, yalnızca bölgedeki etnik kompozisyonu değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda Uygurlar üzerindeki Çinlileşme baskısını da artırmıştı. Şimdi Hollanda'da yaşayan Abdurahim Geni, Uygur Özerk Bölgesi'nde kimyagerlik yaptığı dönemde şahit olduğu Çinlileştirme uygulamalarından örnek veriyor: "Doğu Türkistan'da genelde üniversite bitirenler bile iş bulamazken, Çin batıyı kalkındırma siyaseti doğrultusunda sadece benim çalıştığım pedagoji enstitüsüne 20 Çinli öğretmen yerleştirmişti. Önce sayısal dersler Çinceye çevrildi. Bir ay içinde ise bütün dersler Çinceye çevrildi. Çince bilmeyen Uygur hocalar işsiz kalınca okullarda güvenlik görevliliği gibi işlerde çalışmak zorunda kaldılar. Yaşından ötürü emekli edilen hocaların yerine de Çinliler yerleştiriliyordu. 2000 öncesi orada okuyup üniversite bitirenlere devlet iş veriyordu. 2000 sonrası öğretmenlik ve devlet memurluğu sınavı ortaya çıktı. Sınavı geçmenin yaş, millet gibi kriterleri vardı. Sınav başvurusunda Çinli ve azınlık diye iki kategori vardı; "Uygur" diye bir kategori yoktu. Birçok pozisyon için Uygurlara neredeyse hiç kadro açılmıyordu. Milleti Çinli diye belirtiliyordu. Adeta isme özel hazırlanmış kadrolar açılıyor, azınlıklara yalnızca yüzde 10'luk kontenjan ayrılıyordu."[27]

Yaşananların yalnızca Çinlileştirme değil, kültürel soykırım olarak nitelendirilebilecek ciddiyette sistemli baskıya ve şiddete vardığını da yaptığımız mülakatlarda gözlemlemek mümkün. Doktora öğrencisi Rabigül Hacımuhammed yaşadıklarını şöyle anlatıyor: "İlkokula Çince okulda başladım ve karakterleri yazamıyorum diye çok zorlandım. Sınıfta tek Uygur bendim. Ben o zamana kadar Çinli olmadığımı bilmiyordum. Konuşamıyordum. Çince öğrenirken çok zorlanıyordum. Üç ay zorlandım, sonra biraz alıştım ama karakterleri yazamadığım için her gün cezalandırılıyordum. Babam okula gitmiş, 'kural bu' demişler. Mayıs'a kadar dayandım. 6 yaşındaydım. Babam aldı beni okuldan ve Uygur Türkçesi eğitim veren bir okula başladım (Sonrasında Uygur Türkçesi eğitim bütünüyle ortadan kaldırıldı). 2017 İslami isimlerin yasaklanmaya başlandığı dönem. Benim soyadım Hacımuhammed. Yeni düzenlemeye göre İslami isim olamaz, Uygur Türkçesi isimler de yasak. Muhammet yasak, Mehmet diyemezsiniz Memed diyebilirsiniz. Kardeşime 'Rabigül soyadını değiştirecek' demişler. Ben de dedim ki, 'Diplomalarımın hepsi

[25] Gülzire Taşmemet ile yapılan 05.04.2021 tarihli mülâkat.
[26] Arslan Hidayet ile yapılan 25.03.2021 tarihli mülâkat.
[27] Abdurahim Geni ile yapılan 01.04.2021 tarihli mülâkat.

Hacımuhammed. Ne olacak? Diplomamı mı değiştirecekler?' Kardeşim 'sen sorgulama,' dedi; ben de polislere diplomamın fotoğrafını gönderdim. Dediler ki, 'üstündeki isim yasaklı isim.' Ben de sordum, 'Eğitim bakanlığına göre diploma bir daha verilmiyor, ne olacak diplomam?' Onlar da bana, 'Sen kime ne yasası öğretiyorsun? Yurt dışına okumaya gittin diye kendini bir şey mi sandın?' dediler."[28] Sayısının yüzbinlerce olduğu düşünülen, aileleri toplama kamplarına götürüldüğü için devlet tarafından el konulan Uygur çocukların dışarı sızan videolarında da verilen eğitim ve uygulanan yasaklarla çocukların kültürel miraslarından mahrum bırakılarak Çinlileştirilmeye çalışıldığı açıkça görülüyor. Çin, Uygur Türklerini hem Çinlileştirmeye çalışıyor hem de bu süreçten geçenleri yaşı fark etmeksizin her türlü şiddete maruz bırakıyor ve bunu "kural" olarak nitelendirerek normalleştiriyor. Gülzire Taşmemet'e göre kültürel soykırım, kardeş şehir projesi kapsamında ana karada bulunan şehirlerle eşleştirilen Uygur Özerk Bölgesi'ndeki şehir ve yerlerin isimlerinin kardeş şehirlerin isimleriyle değiştirilmesine, hatta tarihi sokaklarda bulunan yüz yıllık ağaçların kesilip yerine Çin ankarasından getirilen ağaçların dikilmesine kadar varmıştı.[29] Çin dışında yaşayanların anlamlandırmasının hayli güç olduğu bu zorunlu dönüştürme projesi yalnız Uygurları değil Uygur kültürünü anımsatan bitkileri de kapsıyordu. Kaşgar şehrinden Prof. Dr. Abrürreşit Karluk tarihi Uygur şehirlerinin tümünde "kentsel dönüşüm" adı altında Uygur kültür mirasının mimari abidelerinin de bulunduğu kadim merkezlerinin yıkıldığını, bunun da sözkonusu zorunlu dönüştürmenin bir parçası olarak gerçekleştirildiğini ifade ediyor. [30]

Çin yönetimi 11 Eylül saldırıları, Arap Baharı sonrası istikrarsız dönem ve Orta Doğu'da güçlenen IŞİD'in tüm dünyada eylem yapmaya başlamasıyla birlikte oluşan alarm durumundan istifade ederek, hem kamp politikasını hızla uygulamaya koydu hem de uzun yıllardır inşa ettiği güvenlikleştirme, Çinlileştirme ve kültürel soykırım politikasını terörle mücadele gerekçesiyle sıkı biçimde uygulamaya devam etti. Uygurların her açıdan gözetim, kontrol, baskı ve şiddet altında tutulduğu oldukça karmaşık bir planı uygulamakta olan Çin'in, tüm bunları gerçekten ne amaçla yaptığını ise bir sonraki bölümde tartışıyoruz.

3. Çin Bunu Niçin Yapıyor?

Uygur Özerk Bölgesi'nde Uygurlara yönelik süregelen baskı ve şiddetin, 2014 yılında temelleri atılmaya başlanan toplama kampları projesiyle birlikte topyekûn bir kuşatma haline geldiğinden bir önceki bölümde bahsetmiştik. Bu bölümde, en az Çin'in ne yaptığını anlamak kadar önemli olan "Çin bunları niçin yapıyor?" sorusuna yanıt arıyoruz.

Şi Cinping (Xi Jinping) ve hükûmetinde görev yapan siyasetçiler toplama kampı gerçeğini bir süre inkâr etse de, basına sızan resmî belgeler ve kamp mağdurlarının verdiği mülakatlar sayesinde tüm dünya gerçeği öğrenmişti. Artan tepkiler karşısında hükûmet kampların varlığını kabul etme ve meşrulaştırma yoluna gitmişti. Çin yönetimi "mesleki eğitim" ya da "yeniden eğitim" merkezleri olarak tanımladığı toplama kamplarında, aralarında pek çok tanınmış akademisyenin, iş insanının, sporcunun ve sanatçının da bulunduğu Uygurların mesleki eğitim aldığını, böylece daha iyi işlerde çalışabilecek düzeye geldiklerini iddia etmişti. Zaman içinde kamplarda kalanların ve yakınlarının şahitliğiyle, kamplarda verilen sözde eğitimin içeriğine dair önemli bilgiler elde edildi. Bu bilgiler sayesinde gerek kamplarda gerekse Uygurların yoğun olarak yaşadığı yerlerde yürütülen Çinlileştirme politikası ve yaygın insan hakları ihlallerinin detayları ortaya çıkmaya başladı. Buna karşılık Çin yönetimi, toplama kamplarının amacına yönelik iki

[28] Rabigül Hacımuhammed ile yapılan 23.03.2021 tarihli mülâkat.
[29] Gülzire Taşmemet ile yapılan 05.04.2021 tarihli mülâkat.
[30] Prof. Dr. Abrürreşit Karluk ile yapılan 26.04.2021 tarihli mülakat

önemli söylem benimsedi. Bunlardan ilki, bir önceki bölümde de detaylıca işlenen küresel terör ve yükselen IŞİD tehdidi karşısında dini aşırılık ve terörle mücadele, diğeri ise Uygurların Çin vatandaşlığı bilincini geliştirerek etnik ayrılıkçılıkla mücadele.

Bahsi geçen her iki söylemde de Çin yönetimini irrasyonel kılan ve bu nedenle yaşananları anlamak için mercek altına alınması gereken ftemel hata var. Bunlardan ilki söylemlerin gerçekte uygulanan politikaları yansıtmaması, ikincisi söylemlerde bahsi geçen tehlikelerle mücadele gerekçesiyle izlenen politikaların baskı ve şiddetten müteşekkil olması, son olarak ise bu baskı ve şiddetin büyük oranda ters etkiye neden olarak hâlihazırdaki problemleri çözmek yerine daha büyük bir çözümsüzlüğe yol açması.

3.1 "Terörizm ve Dini Aşırılıkla" Mücadele

Dini aşırılık, radikalleşme ve terörizm tartışmaları uzun yıllar boyunca suç bilimciler ve devlet güvenliği temelli analizler yapan araştırmacılar tarafından şekillendirildi. Bu okuma biçimi, terörle mücadele süreçlerinde farklı etnik ve dini grupların üzerinde artan baskı ve yaşanan insan hakları ihlalleri nedeniyle zamanla terk edilerek, yerini insan ve toplum temelli araştırmalara bıraktı. Terörizm ve radikalleşmeyle mücadelenin insan haklarını önceleyerek nasıl yürütülebileceğine ve bu mücadele esnasında izlenen hangi stratejilerin ters etkiye yol açarak terörizm ve radikalleşme riskini artıracağına dair bilgimizi büyük oranda bu araştırmalara borçluyuz. Buna göre, terörle ya da radikalleşmeyle mücadele amacı yahutbahanesiyle belli bir ırkın veya etnik, dini ya da kültürel bir grubun alışageldiği yaşam tarzı, dini pratikleri, kültürel sembolleri ve kendi kimliklerini yansıtan uygulamaları bir güvenlik sorunu olarak ele alındığında çözümden uzaklaşılıyor. Hedef grup üyelerinin sistemli baskıya, dışlanmaya, hukuksuz uygulamaya ve şiddete maruz kalması, otoriteyle grup üyeleri arasındaki açmazı derinleştiriyor. Otoritenin kendisini ve içinde bulunduğu grubu "öteki", potansiyel "suçlu" ya da "terörist" olarak tanımladığını gören grup üyeleri, bu durumla meşru yollarla başa çıkabileceklerine olan inançlarını kaybedebiliyor. Bu umutsuzluk hali ise radikal gruplara ya da şiddet eylemlerine katılım riskini artırıyor.

Bu özet bilgi doğrultusunda Çin'in Uygur Özerk Bölgesi'nde izlediği stratejiyi, ilk söylemi olan küresel terör ve yükselen IŞİD tehdidi karşısında dini aşırılık ve terörle mücadele bağlamında yeniden düşünelim. Çin yönetimi toplama kamplarında zorla tuttuğu Uygurları, raporun bundan sonraki bölümlerinde detaylarıyla anlattığımız yoğun baskı ve şiddete maruz bırakırken, henüz kamplara alınmamış olan ya da kamplardan kurtulmayı başaran Uygurları ise oldukça sistemli bir gözetim mekanizmasıyla adım adım izliyor. Dünyanın bir etnik ya da dini gruba yönelik şimdiye kadarki en sistemli fiziksel ve teknolojik kontrol stratejisini geliştiren Çin, bunu "terörle mücadele" adı altında yapsa da, aslında belli bir etnik grubu güvenlikleştirme ve kriminalize etmeye sebep oluyor. 2,2 milyonluk şehir nüfusunun yüzde 70'ini Han Çinlilerinin oluşturduğu Urumçi'de, Uygurlarla ilgili yalnızca 2018-2019 yıllarında dijital olarak kayıt altına alınan polis raporları yaklaşık 250 milyon satırdan oluşuyor Bu raporların işlenen suçlardan ziyade Uygurların araba plakalarından konum bilgilerine kadar pek çok kişisel bilgisini içermesi, uygulanan "terörle mücadele" yönteminin ters etki yaratmaya yönelik niteliğini gözler önüne seriyor.[31] Uygur Özerk Bölgesi'nde sayısı hızla artan polis kontrol noktaları, "her köye bir karakol, her aileye bir polis" benzeri uygulamalar,[32] takip ve baskınlar, ev kontrolleri ve daha birçok yöntemle Uygurlara sürekli olarak "şüpheli", "tehlikeli" ve "suçlu" oldukları hatırlatılıyor.

---

[31] Darren Byler. (2021). Chinese Infrastructures of Population Management on the New Silk Road. Essays on the Rise of China and Its Implications. Mart 2021. 24 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

[32] İlham Tohti. (2015). Hapisteki Lider İlham Tohti Yolum ve Gayem: Uygur Türkleri ve Çin Meselesi. Şira Yayınları. Eylül 2015. Derleyen Hamit Göktürk. sf:231.

Uygur Özerk Bölgesi'nin dijital altyapısı ve gözetim sistemleriyle ilgili çalışmalarıyla tanınan Darren Byler'la gerçekleştirdiğimiz mülakatta, Çin yönetimiyle teknoloji şirketlerinin ortaklaşa yürüttüğü teknolojik kontrol mekanizmasına dair çarpıcı bilgiler elde ediyoruz: "Çin 'güvenli şehir sistemleri' adını verdiği mekanizmayla kameralar ve kontrol noktaları üzerinden insanların hareketlerini takip ediyor ve potansiyel suçluların bulunduğu listeler hazırlıyor. Uygur Özerk Bölgesi'nde ise durumun daha uç noktalara vardığını, yalnızca kamplardan salınanların ya da yakınlarının değil, çok daha fazla sayıda insanın takip listelerinde olduğunu görüyoruz. Ben buna 'esnek çevreleme sistemi' diyorum. Teknoloji şirketleri Uygur Özerk Bölgesi'ni, 'Müslümanlarla bütünüyle gözetim altında tutmak' için geliştirdikleri teknolojileri deneyebilecekleri bir laboratuvar olarak görüyorlar. Böylece gittikçe daha da tehlikeli bir hal alan bu teknolojileri başka ülkelere de ihraç edebileceklerine inanıyorlar. Dolayısıyla Çinli şirketler, bu tür gözetim ve kontrol teknolojilerini üretme konusunda lider olma hedefi taşıyorlar."[33]

Tommy Zwicky Çinli teknoloji devi Huawei'in Danimarka'daki üst yöneticilerinden biriyken şirketin insan hakları ihlallerinde kullanılan teknolojiler geliştirdiğini iddia ederek istifa etmişti. Zwicky, gerçekleştirdiğimiz görüşmede eski şirketinin geliştirdiği teknolojiye dair bazı bilgiler paylaştı: "Danimarka'da yaptığımız testler Somon balığıyla yapılmak zorundaydı. Yapay göletlerde, 10.000'den fazla balığı bu sisteme koyduk. Hasta olurlarsa, diğer balıkları hasta edebilirlerdi. Bir kamera bireysel olarak hasta Somon balığını yüzünden tespit edip onu dışarı çıkartabilir. Böylece, diğerlerini sağlıklı tutabiliriz. Temel olarak bununla aynı donanım. O zamanlar bu konuda bildiğim tek şey buydu. Yani o sistemi işlevsel kullanmak bizim elimizde. Etik olarak kullanmak insanlara kalmış. Huawei: "her zaman sadece yasal olarak donanım satıyoruz, ancak diğerleri etik olmayan bir şekilde kullanırsa buna müdahale edemeyiz" diyorlardı. Mesela Boko Haram'ın Toyota kullanması gibi bir şey bu. Toyota firmasını bunun için suçlayamayız. Aynı şekilde Huawei'yi de Uygurların gözetimi için suçlayamayız. Bana söylenen ve inandığım şey buydu. Bu önemli bir konu. Ancak, basına sızan Huawei belgelerinde sadece donanımı satmakla kalmayıp, aynı zamanda etnik gruplara ve özellikle Uygurlara gözetim sağladığımız da kanıtlandı. Uygurlar hakkında pek bir şey bilmiyorum. Şu an da aynı şekilde, hala bilmiyorum. Ancak bunun bir önemi yok. İnsan haklarına uymamız gerekiyor. Bu topluluk azınlık muamelesi gören ve başka şirketler tarafından zulüm gören başka bir etnik azınlık da olabilirdi. Bu benim için temel istifa motivasyonu oldu. Şirkete olan güvenimi kaybetmiştim çünkü. Bu durumda da orada çalışamazdım."[34]

Cumhurbaşkanı Şi'nin toplama kamplarında zorla tutulan Uygurlara yönelik "zihinlerine virüs yerleştiği için mutlaka tedavi edilmesi ve asla merhamet gösterilmemesi gereken kimseler" tanımlamasıyla milyonlarca insanı tehlikeli hastalar kategorisine alması durumu özetler nitelikte.[35] Bunun yanı sıra, dünyanın her yerinde birçok Müslümanın gerçekleştirdiği temel İslami pratiklerin (helal et tercihi, başörtüsü takma, evde Kuran bulundurma vb.) suç unsuru kabul edilerek yasaklanması da söz konusu. Müzik öğretmeni Arslan Hidayet'le yaptığımız mülakatta, Çinlilerle Uygurların ilişkilerini güçlendirmek için geliştirdiği iddia edilse de, esasen Uygur ailelerin yaşantısını gözetim altında tutmak ve Çinlileştirmek için ortaya koyulduğu görülen Kardeş Aile Projesi'ne dair önemli bilgiler elde ediyoruz. Hidayet, herkesin karşı cinsten bir Çinli kardeşe sahip olduğu bu proje kapsamında zorunlu olarak yapılan Çinli ve Uygur ailelerin ziyaretleşmesi esnasında, Çinli ailelerin Uygur ailelere kimi zaman domuz eti servis ettiğini, kimi zaman da Uygur ailelerin kız çocuklarının kendileriyle eşleşen yaşça büyük Çinli erkeklerin tacizine uğradığını aktarıyor.[36]

---

[33] Darren Byler ile yapılan 09.04.2021 tarihli mülakat.

[34] Tommy Zwicky ile yapılan 27.05.2021 tarihli mülakat.

[35] Austin Ramzy and Chris Buckley. (2019). Absolutely No Mercy: Leaked Files Expose How China Organized Mass Detentions of Muslims. The New York Times. 16 Kasım 2019. 27 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

[36] Arslan Hidayet ile yapılan 25.03.2021 tarihli mülâkat.

Yukarıdaki örneğe benzer zorunlu uygulamaların doğurduğu sonuçlar ve yukarıda bahsi geçen dini yasaklar neticesinde, silahlı mücadele çağrısı yapan cihatçı radikal grupların fikirleri popüler hale geliyor. Dolayısıyla Çin, terörizm ya da dini aşırılıkla savaşmıyor; Uygurların terörizm ve dini aşırılığa savrulması için gereken zemini hazırlayıp, Uygurlara yönelik dini ve kültürel baskısını meşrulaştırmaya çalışıyor. Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşayan her bir Uygur'un hem fiziksel hem de teknolojik anlamda dikkatle takip ve kontrol edilmesine rağmen Suriye'deki cihatçı gruplara giden yolların şaşırtıcı biçimde açık kalması ve Suriye'de savaşan Uygur sayısı da argümanımızı destekler nitelikte.[37]

2015 öncesi bir Uygur'un yasal yahut yasal olmayan yollarla Çin dışına çıkması hayli güçtü. Mülakat gerçekleştirdiğimiz istisnasız tüm Uygurlar, özellikle 2009-2015 yılları arasında pasaport edinme ve vize almanın kendileri için ne kadar zor olduğu konusunda hemfikir. 2015'te birden kolaylaştırılan ve devletin teşvik ettiği pasaport alımı ve yurt dışı çıkış rahatlığının nedeni ise 2016'da yaygın gözaltılar başladığında anlaşılmıştı. Yurt dışına çıkan, yakınları çıkmış olan yahut yurt dışındaki yakınlarıyla irtibatı olanlar toplama kamplarına götürüleceklerin başında geliyordu. 2015 öncesi Uygurların Çin dışına çıkma zorluğunun istisnası ise, geleneksel Uygur din adamlarının aksine, kendilerine hareket serbestisi sağlanan radikal eğilimli Selefi propagandistlerin teşvikiyle Suriye'ye giden Uygurlardı. Çin'in üst düzey tüm teknolojik kontrol sistemlerine ve fiziki kısıtlamalarına rağmen radikal Selefi propaganda ile savaş bölgelerine yönlendirilen Uygurlar kolaylıkla sınırları geçip Suriye'ye gidebildiler.

Kaşgar şehrinden, pek çok yakını toplama kamplarında tutulan bir Uygur Olan Prof. Dr. Abdürreşit Karluk, Uygurların hoşgörülü bir din anlayışı olduğunu, Arap Baharı sürecinde Çin'in artan baskıcı politikalarının radikal Selefi akımları değil de ılımlı Uygur ekolünü hedef aldığını belirtiyor. Prof. Karluk: "Aslında bu durumu Uygurlar olarak iki defa yaşadık ve yaşıyoruz. İlki 80'lerde Çin genelinde yayılan "iyi Uygur" imajının rejim için tehlikeli olduğunu düşünen Çin Komünist Partisi'nin, 90'lar ve sonrasında Uygurları kriminalize ederek ötekileştirmesiydi. Uygur bölgesinden çocuklar sistematik olarak kaçırılıp Çin anakarasında suç örgütlerinin istifadesine sunuldu. Bu nedenle bir süre sonra Uygur imajı Çin kamuoyunda "sakıncalı" olarak kodlanmış oldu. İkincisi ise 2010'larda başladı. Arap Baharıyla beraber Orta Doğu'da radikal örgütler büyük güç kazanmaya başlamıştı. Batı dünyasının bu konudaki hassasiyetini kullanmak isteyen Çin, sıradan Müslümanların en basit ibadetlerini bile yapmakta zorluk yaşadığı, Uygurların aldığı nefesin kontrol edildiği bölgede çok az sayıdaki radikal propagandistlere dokunmadı. Bilinçli olarak dokunmadıkça etkilerini ve sayılarını artırdılar ve bölgeden binlerce kandırılmış insanı rahatça Orta Doğu'ya götürdüler. Onların Çin sınırından kolaylıkla geçtiği zamanlarda, herhangi bir Uygur'un sınırı geçmesi şaşılacak şeydi. Sıcak çatışma bölgelerinden Uygurların videoları geldikçe de Çin Batılı ülkelere 'Bakın düşmanımız aynı,' diyerek Uygurlar üzerindeki baskıyı gitgide artırdı. Çin Komünist Partisi yönetimi Uygur halkına yabancı bir radikal dini anlayışın bölgede var olmasına, propaganda yapmasına izin vererek, binlerce Uygur'un savaş bölgelerine gitmesinin önünü açtı. Sonra da o binlerce Uygur'u gerekçe göstererek milyonlarca suçsuz Uygur'u toplama kamplarına kapatmış oldu. Çin'i iyi takip edenler olanları geç de olsa fark etti ama Çin amacına ulaşmış oldu." sözleriyle yaşanan süreci anlatıyor.[38]

---

[37] Abdullah Al-Ghadhawi. (2020). Uighur Jihadists in Syria. Newlines Institute for Strategy and Politics. 18 Mart 2020.

[38] Abdulreşit Karluk ile yapılan 26.04.2021 tarihli mülâkat.

3.2 "Etnik Ayrılıkçılıkla" Mücadele

Çin yönetiminin toplama kamplarının amacına yönelik bir diğer söylemi olan etnik ayrılıkçılıkla mücadele ederek Uygurların Çin vatandaşlığı bilincini geliştirmesi iddiasında da aynı irrasyonelliği gözlemlemek mümkün. Cumhurbaşkanı Şi geçtiğimiz yıl yaptığı bir konuşmada toplama kampları projesini savunurken, kamplarda verilen sözde eğitim sayesinde Uygur Özerk Bölgesi'ndeki tüm etnik grupların kazancının, mutluluğunun ve güvenlik duygusunun arttığını iddia etmişti. Aynı konuşmada kampların, Çin'in uzun dönem politikası olarak benimsenmesi gerektiğini, bu politikanın Sincan halkını Çin ulusunu anlamaları için eğitmek ve tüm etnik gruplara ülkesi, tarihi ve milliyeti hakkında doğru bir bakış açısı kazandırmak için kritik olduğunu belirtmişti.[39] Fakat hem mülakatlarımıza hem de şimdiye kadar basına sızan resmî belgelere dayanarak, toplama kamplarında yaşanan insan hakları ihlallerinin yanı sıra verilen zorunlu eğitimin, Çin tarihini ve kültürünü öğretmek değil Uygurların dilini ülkenin ortak dili olarak belirlenen Mandarin Çincesiyle değiştirmek, dini pratiklerine devam etmelerini engellemek, Çin Komünist Partisi'ne sadakati sağlamak ve Uygur kimliğini ülkede etnik birliği sağlama gerekçesiyle yok etmek için düzenlendiğini biliyoruz. Dolayısıyla bu tarz bir politikanın Cumhurbaşkanı Şi'nin bahsettiği kazancı, mutluluğu ve güven duygusunu beraberinde getirmesi rasyonel bir beklenti değil.

Çin yönetiminin Uygur Özerk Bölgesi'nde etnik ayrılıkçılıkla mücadele etme gerekçesiyle uyguladığı politikaları ve bu politikaların neden ters etkiye yol açacak nitelikte olduğunu anlamak için, Ted Gurr'un "İnsanlar Neden İsyan Eder?" isimli kitabıyla geniş kitlelere ulaşan ve etnik siyaset ve çatışma literatüründe sıkça referans verilen göreli yoksunluk yaklaşımını incelemek gerekiyor.[40] Bu yaklaşıma göre özellikle otorite tarafından uygulanan ayrımcı politikalar neticesinde, aynı toplumda yer alan bir grup, diğer grup ya da gruplara kıyasla geride kaldığını veya diğer grupların erişebildiği imkanlardan görece yoksun olduğunu hissediyorsa, bu yoksunluk hissi karşısında duyulan hayal kırıklığı hem diğer gruplara yönelik öfke ve düşmanlığa hem de otoriteye karşı saldırganlığa ve şiddete dönüşebiliyor. Benzer biçimde, bu hayal kırıklığının uzun süre belirgin bir biçimde hissedilmesi etnik tansiyonun yükselmesine ve çatışmaya dönüşmesine zemin hazırlıyor.

Göreli yoksunluk yaklaşımı ve yaptığımız mülakatlar doğrultusunda, Çin yönetiminin Uygur Özerk Bölgesi'nde izlediği etnik politikanın, özellikle de 2000'lerin başından itibaren uygulamaya konan "Batı'yı Kalkındırma Politikası" adı altında Uygurların yoğun olarak yaşadığı bölgelere Çinlilerin yerleşmesini teşvik ederek etnik homojenliği sağlamayı amaçlamasının, bölgedeki etnik tansiyonu yükselttiğini tespit ediyoruz. Bu politika kapsamında evleri ve tarlaları devletin yeni binalar inşa edeceği söylenerek kendilerinden satın alınan Uygurlar, kısa süre içinde bu yerlere Çinlilerin yerleştiğini ifade ediyorlar. Çin yönetiminin maddi teşvikiyle gerçekleştirilen Uygur Özerk Bölgesi'ne Çinlilerin yerleştirilmesi politikası sonucunda, bölgeye taşınan Çinlilere ev, fazladan maaş, yıllık ek gelir ve kısa sürede iyi pozisyonlarda çalışabilecekleri işler temin edildi. Bölgede yaşamaya başlayan Çinliler, Çin anakarasında erişemeyecekleri türden maddi imkânlara erişirken, Uygurların sahip olduğu imkânlar hızla ellerinden alınmaya başlandı. Üniversite mezunu Uygurlar, diğer tüm azınlık gruplarla birlikte, ayrı bir kategoride değerlendirilip açılan iş başvurularının kendilerine ayrılan yüzde 10'luk kısmına başvurabiliyor. Bölgede görev yapan Uygur öğretmen ve araştırmacıların çoğu işlerinden çıkartılırken, onların kadrolarını bölgeye yeni taşınan Çinliler alıyor. Göç politikası oldukça katı yasakları da beraberinde getirmiş,

[39] ABC News. (2020). Chinese President Xi Jinping defends Xinjiang detention network, claiming 'happiness' is on the rise. 24 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
[40] Ted Robert Gurr. (1970). Why Men Rebel (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1970).

Uygurların dillerine, kültürel tören ve yaşam tarzlarına yönelik kısıtlamalar artmıştı. Mülakat yaptığımız Amerika'da yaşayan Uygur entelektüel Tahir Hamut, bu dönemde Uygur dilinde eğitim veren kimselerin ve Uygur aydınlarının kitap, film gibi materyallerinin geriye dönük olarak incelenerek, eser sahiplerine devleti parçalama, etnik ayrılıkçılığı savunma gibi suçlar isnat edilmeye başlandığını ifade ediyor. Özellikle 2016 yılı itibariyle sertleşen etnik politikalar neticesinde, Türk reklamlarının ve Türk ürünlerinin satışının da yasaklandığını bildiriyor.[41]

Bu tablo neticesinde şu kanıya varıyoruz: Uygurların, nüfusu Uygur Özerk Bölgesi'nde giderek artan Çinlilere devletin sunduğu imtiyazları kendilerinin uğradığı haksızlıklarla kıyaslayarak, görece yoksunluk hissine kapılmaları kuvvetle muhtemel. Bu his, Uygurlarla Çinliler arasındaki etnik tansiyonu beslemekle kalmıyor, aynı zamanda yoksunluk hissine kapılan kimseleri çözümün şiddette olduğuna inanmaya itiyor. Dolayısıyla Çin, tıpkı terörizm ya da dini aşırılıkla savaşmadığı gibi, etnik ayrılıkçılıkla da savaşmıyor. Tam tersi; Uygurların etnik ayrılıkçı fikirlere ve şiddete savrulması için gereken zemini hazırlayıp, Uygurlara yönelik dini ve kültürel baskısını, diğer ülkeler nezdinde, meşrulaştırmaya çalışıyor.

3.3 Küresel Hegemonya

ABD karşısında hızla yükselen ekonomi ve teknoloji devi Çin'in, Uygurlara yönelik olarak uyguladığı ve dozu gittikçe artan baskısının, Çin yönetiminin vurgulamaktan çoğu zaman kaçındığı önemli bir nedeni var: Kuşak ve Yol Girişimi, bir diğer deyişle Bir Kuşak, Bir Yol Projesi ya da Yeni İpek Yolu Projesi. Cumhurbaşkanı Şi'nin 2013 yılında duyurduğu ve şimdiye dek tasarlanmış en iddialı altyapı projelerinden biri olarak nitelendirilen Kuşak ve Yol Girişimi,[42] projenin kapsadığı alan içerisinde yer alan tüm ülkeleri fiziksel, ekonomik ve teknolojik olarak birbirine bağlamayı amaçlayan bir ticaret ve yatırım projesidir. Projenin "İpek Yolu Ekonomik Kuşağı" adı verilen ve karada geliştirilmesi hedeflenen kısmında 6 ana ekonomik koridor bulunuyor: (1) Yeni Avrasya Kara Koridoru, (2) Çin-Orta Asya-Batı Asya Koridoru, (3) Çin-Pakistan Koridoru, (4) Bangladeş-Çin-Myanmar Koridoru, (5) Çin-Moğolistan-Rusya Koridoru ve (6) Çin-Hindiçin Yarımadası Koridoru. Projenin deniz üzerinde gerçekleştirilmesi hedeflenen "21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu" kısmının ise Çin'i; Güney Çin Denizi, Malakka Boğazı, Hint Okyanusu, Bengal Körfezi, Arap Denizi ve Basra Körfezi'ni de içine alarak Güneydoğu Asya, Endonezya, Hindistan, Arap Yarımadası, Somali, Mısır ve Akdeniz üzerinden Avrupa'ya bağlamayı amaçlıyor.[43] Bu koridorlarda yer alan bölgelerin kara yolu, köprüler, limanlar, demir yolları, petrol ve doğalgaz hatları gibi, bölgeler arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkileri geliştirmeye yardımcı olabilecek her tür fiziksel ve dijital yolla birbirine bağlanması hedefleniyor. Çin yönetiminin 2050 yılından önce tamamlamayı hedeflediği projenin 4 ile 8 trilyon Amerikan dolarına mal olması bekleniyor.[44]

---

[41] Tahir Hamut ile yapılan 24.04.2021 tarihli mülâkat.

[42] Andrew Chatzky and James McBride. (2020). "China's Massive and Road Initiative," Council on Foreign Relations. 28 Ocak 2020. 24 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

[43] BRI. Belt and Road Initiative. 24 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

[44] BRI. Belt and Road Initiative. 24 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

Yukarıda projeyle ilgili olarak verdiğimiz bilgiler ışığında, projenin hayata geçmesiyle birlikte küresel ölçekte oluşturacağı siyasi, ekonomik hatta sosyal değişimlerin ne denli büyük olacağını tahmin etmek zor değil. Dünyanın önemli bir kısmını çepeçevre kuşatacak olan projenin, Çin'i uluslararası sistemde kıyasıya rekabet ettiği ABD'ye rağmen küresel hegemonya hedefine yaklaştıracağı ön görülüyor. Projenin daha çok ekonomik yönü vurgulansa da, Çin'in temas ettiği ülkelerde askeri varlığını ve siyasi etkisini artırmasını sağlayacak kuvvetli bir etki oluşturması bekleniyor. Böylece Çin yönetimi, Obama döneminde sıkça bahsedilen "Asya'ya dönüş" politikasını da yeterince olgunlaşmadan bertaraf edebilecek.

Kuşak ve Yol Girişimi, Çin'in küresel hegemonya amacıyla geliştirmeye başladığı yeni bir girişim olarak görülse de, Çin aslında projenin küçük modellerini uzun süredir farklı ülkelerde deniyor. Örneğin, bu yıl Mart ayında İran'la masaya oturan Çin yönetimi 25 yıllık bir iş birliği anlaşmasına imza attı. "Kapsamlı Stratejik Partnerlik" adını verdikleri bu anlaşma ile iki ülke telekomünikasyondan enerji alışverişine, sağlıktan savunma işbirliğine kadar birçok konuda 25 yıl boyunca birbiriyle iş birliği ve diyalog halinde olacak. Anlaşma dâhilinde gerçekleşmesi planlanan bir diğer gelişme ise, anlaşma yürürlükte olduğu süre boyunca Çin'in İran topraklarında 5000 asker bulundurması konusunda mutabakat sağlanması.[45] Özetle Çin, "ekonomik iş birliği" niyetiyle imzalanan 25 yıllık bir anlaşma ile askeri varlığını ve etkisini Orta Doğu'nun stratejik bir noktasında konumlandırmış olacak. Hâlihazırda Uygur Özerk Bölgesi üzerinden bağlantı kurduğu Afganistan'da da Afgan askerlerine eğitim veren ve ülkenin Uygur Özerk Bölgesi'yle komşu olan Badakşan vilayetine bir askeri üs inşa edilmesi için tüm masrafları karşılama sözü veren Çin,[46] İran'da asker bulundurma hakkıyla beraber bölgedeki askeri etkinliğini bir adım daha ileri taşımış oldu.

Kuşak ve Yol Girişimi'nin Çin üzerinden dünyaya açılacağı kapının coğrafi olarak Uygur Özerk Bölgesi'nin sınırlarında yer alması, Çin'in bölgede sert biçimde uyguladığı Çinlileştirme politikasının temel nedenlerinden biri. Çin yönetimi, tarihinin en büyük yatırımlarından olan Kuşak ve Yol Girişimi ile birçok ülkeyi etkisi altına almayı ve böylece küresel hegemonya hedefini

[45] Iran International. (2021). Iranians Weary Of Secrecy Around Pact With China, Officials Remain Silent. 24 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
[46] Catherine Putz. (2018). Why Would China Help Build an Afghan Military Base in Badakhshan?. The Diplomat. 5 Ocak 2018. 24 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

gerçekleştirmeyi planlarken, bu projenin dünyaya açılacağı bölgede "hasta", "tehlikeli" ve "potansiyel terörist" olarak nitelendirdiği ve etnik, dini ve kültürel farklılıkları nedeniyle makul vatandaş kategorisine almadığı Uygurların varlığından rahatsızlık duyuyor. Bölgede Uygurlara yönelik suç isnadı, keyfi tutuklama ve toplama kamplarında zorla alıkoyma politikasının Kuşak ve Yol Girişimi'nin duyurulmasından itibaren daha ciddi bir hal alması da iddiamızı destekler nitelikte. Özetle Çin, Çin hegemonyasının çıkış noktasının arzu ettiği seviyede "Çinli" olmasını istiyor ve bu isteğini gerçekleştirmek için Uygurlara yönelik güvenlikleştirme ve Çinlileştirme politikalarını sıkı bir biçimde uygulamaya devam ediyor.

Gerek politik ekonomi gerekse uluslararası ilişkiler disiplininde yapılan sayısız çalışma, bir ülkenin ekonomik gelişmişliğe ulaşması ve bu gelişmişliği sürdürebilmesi veya başka ülkelerle barışçıl ve uzun ömürlü ilişkiler kurabilmesi için, o ülkenin insan hakları ve hukukun uygulanışı hususunda azami gayret göstermesinin önemini ortaya koyuyor. Çin yönetiminin bir yandan geniş bir coğrafi bölgeye her açıdan temas etme hedefiyle kuşak ve yollar inşa ederken diğer yandan bölgeyi Çinlileştirmek adına Uygurlara yönelik insan hakları ihlallerinin dozunu her geçen gün artırması ve hukuksuz uygulamalarını meşrulaştırmaya çalışması, Çin'in küresel hegemonya yolunda attığı adımların ne denli irrasyonel olduğunu gözler önüne seriyor. Tıpkı üç kötü güç adını verdiği terörizm, dini aşırılık ve etnik ayrılıkçılıkla mücadele ederken izlediği ve ters etkiye yol açan politikalarda gözlemlediğimiz gibi, Çin küresel hegemonya hedefi doğrultusunda izlediği baskıcı politikalarla da aslında bu hedefin gerçekleşmesine mâni oluyor.

4. Uygur Özerk Bölgesi'nde Temel Özgürlükler

4.1 Uygur Türkçesi Eğitim Sorunu

Uygur Özerk Bölgesi'nin kadim halkı Uygurlar, 11. yüzyılda Türkçe'nin bilinen en eski sözlüğünü yazan ünlü bilgin Kaşgarlı Mahmud'un ana dili olan Uygur Türkçesi konuşurlar. Çevre bölgelerdeki diğer Türk dilli toplumlara kıyasla daha önce yerleşik hayata geçtikleri için yazılı literatürleri de akraba topluluklarından daha fazladır. Geniş Türkistan coğrafyasında en fazla bilim insanı ve sanatkar yetiştiren bölgelerin başında gelir.

1949'dan itibaren Çin'in, şiddeti dönemsel farklılıklar göstermekle birlikte, Uygur Türkçesi üzerindeki baskısında bir süreklilik olduğu söylenebilir. Uygur dili üzerindeki en sert ve uzun soluklu baskı dönemi 90'ların sonunda başlayan ve günümüzde en yoğun dönemi devam eden süreçtir.

Bu sistematik baskılar üzerine mülakat gerçekleştirdiğimiz birçok Uygur entelektüelden biri olan ve İngiltere'de yaşayan Aziz İsa Elkun "Sincan Üniversitesi'nde mühendislik öğrencileri dersleri Uygur Türkçesi alabiliyordu. Sadece temel Çince dersleri vardı hazırlıkta. 1990 sonunda üniversite eğitiminden Uygur Türkçesi çıkarıldı. 2000'lerde ilkokuldan çıkarıldı. 2010'dan itibaren tamamen yok edildi. Çift dilli eğitim çatısı altında asıl maksat Uygur Türkçesi'ni eğitimden koparmaktı."[47] diyor. Ünlü Uygur edebiyatçı ve şair Tahir Hamut "1976'dan 1990'a kadar eğitimde esas olarak Uygur Türkçesi kullanılıyordu hatta üniversitelerde sayısal dersler hep Uygur Türkçesi yapılıyordu. Doksan sonrası çift dilli eğitim siyaseti ortaya çıktı. Çift dilli eğitim siyaseti geldikten sonra özellikle üniversitelerde sayısal dersler Çince verilmeye başlandı. Ondan sonra yavaş yavaş ilkokul ve ortaokullarda da eğitim dili Çinceye geçmeye başladı. Çift dilli eğitim İlham Tohti'nin önemli araştırma konusuydu. İlham, çift dilli eğitimi savunuyordu ama onun savunduğu hem Çince hem Uygur Türkçesi'ydi ama uygulamada Uygur Türkçesi'ni yok ederek Çince ve İngilizceye döndü devlet. Bu çift dilli eğitim bir iki sene değil uzunca bir süre için planlanmış bir siyasetti. Uygur Türkçesi sonunda eğitimden tamamen kaldırıldı."[48] şeklinde özetliyor yaşananları.

[47] Aziz İsa Elkun ile yapılan 31.03.2021 tarihli mülâkat.
[48] Tahir Hamut ile yapılan 24.04.2021 tarihli mülâkat.

Aslında Çin Anayasası'nda Uygur Özerk Bölgesinin özerk yapısından kaynaklı kendi resmî politikalarını uygulamakta özgür olduğu birçok alan var. Uygur Türkçesi eğitim de bunlardan biri. Ancak Çin Merkezi Hükûmeti, Uygur akademisyen ve toplum nezdinde oldukça saygın bir aktivist olan İlham Tohti'nin ifadesiyle bir devlet toplum için itibarı sayılan anayasayı ideolojik sebeplerle yok saymaya devam ediyor. Hatta bu durum Çin entelijansıyası tarafından da zaman zaman akademik makaleler üzerinden dillendiriliyor. 2004 yılında Pekin Üniversitesi sosyoloji Profesörü Marung'un "Milletler ilişkisinde yeni düşünce tarzı, azınlıklar meselesini siyasileştirmekten geçer" başlıklı makalesi Çin'in Sovyet tarzı özerklik sistemini ortadan kaldırıp..., tüm etnik grupları bir kültür içinde dönüştürmeyi uygulamayı önermektedir.[49]

Hollanda'da yaşayan Uygur kimyager Abdurahim Geni kendi çalıştığı kurumla ilgili gelişmeleri şöyle açıklıyor; "Çin'in sözde "batıyı kalkındırma" siyaseti doğrultusunda çok fazla Çinli geliyordu bölgemize. Sadece benim çalıştığım pedagoji enstitüsüne 20 öğretmen yerleştirmişlerdi. Ben "Bir üniversiteye 20 hoca geldiyse genele neler olmuştur kim bilir!" demiştim o zaman. Sonra sayısal derslerin dili Çinceye çevrildi. Bir ay içinde ise bütün dersler Çinceye dönüştürüldü. Çince bilmeyen Uygur hocalar işsiz kaldı. Okullarda güvenlik personeli olarak görevlendiriliyorlardı Uygur öğretmenler. O zamanlar hocalar okullarda temizlikten tutun da okulların öğrenci yurtlarına kadar pek çok yerde çalıştırılıyorlardı. Yaşı ilerleyen hocalar mecburi emekliliğe ayrılıyor yerine Çinliler yerleştiriliyordu."[50] Rabigül Hacımuhammed şahit olduğu durumu "Okuldaki hocalarım, ders dili birden Çinceye çevrilince zorunlu olarak görevden alınarak ders vermeyi bırakıp başka görevlere verildiler. Kimi hocalarımız kapıda güvenlik görevlisi bile oldu."[51] diyerek dile getiriyor. Uygur Özerk Bölgesi'ndeki aydınların mesleklerinin ellerinden alınıp itibarsızlaştırılmalarının bir süredir devam eden planlı bir devlet politikası olduğu görülüyor.

4.2. İnanç Özgürlüğü

Birçok alanda olduğu gibi dini özgürlükler alanında da Uygur toplumu sürekli bir baskıya maruz bırakılıyor. Uygurlar, Çin'deki etnik gruplar arasında belki de kültürel ve toplumsal göstergeler nispetinde Çin toplumunda en çok ayrışan yapıdır. Bu farklılığın ana unsurlarından biri ise Müslüman olmalarıdır. Bu etki bölge halkının sözlü ve yazılı kültüründen mimarisine kadar baskın olarak hissedilir. Uygurların rızası olmadan gerçekleşecek olan her türlü zorunlu değişim, dönüşüm faaliyeti pek çok noktada halkın dini değerlerine saldırı niteliği taşır. Kaşgar'da yaşamış olan Şehide Ali bu müdahalenin mimari boyutuna dikkat çekiyor. "Ben oradayken şehrin merkezinde yaşıyorduk. Lisede okuduğum dönemlerde restorasyon yapacağız diye oradaki eski evlerden başladılar bir şeyleri değiştirmeye. Sonra camilere geçtiler. Kaşgarlı Mahmut'un üniversite hocalığı yaptığı 11. yüzyıldan kalma bir camii vardı. Onu da değiştirdiler, yerine başka bir şey yaptılar. Yavaş yavaş değişim başladı. 2018'den sonra haberlerde görmeye başladım; mezarlıklar ve camilere yapılanları, camilerin eğlenmek için kulüplere çevrildiğini".[52] Kamp mağduru Abdulhaber Recep: "Hoten'de şehir merkezinde 20 büyük cami vardı. 2017'de sadece iki tane caminin ayakta kaldığını, diğer hepsinin yıkıldığını duyduk. 300-400 senelik camiler de vardı. Tarihi Kızıkbazar camisi vardı onu da yıkmışlar."[53] diyor. Kültürel miras niteliğindeki varlıklar ve ibadethanelerin yanı sıra Uygur kültüründe oldukça önemli olan mezarlıkların da değişime

[49] İlham Tohti. (2015). Hapisteki Lider İlham Tohti Yolum ve Gayem: Uygur Türkleri ve Çin Meselesi. Şira Yayınları. Eylül 2015. Derleyen Hamit Göktürk. sf:85.
[50] Abdurahim Geni ile yapılan 01.04.2021 tarihli mülâkat.
[51] Rabigül Hacımuhammed ile yapılan 23.03.2021 tarihli mülâkat.
[52] Şehide Ali ile yapılan 27.03.2021 tarihli mülâkat.
[53] Abdulhaber Recep ile yapılan 06.04.2021 tarihli mülâkat.

uğradığını belirten Aziz İsa Elkun yaşadıklarını şu şekilde anlatıyor; "Google haritalardan babamın mezarının yok edildiğini gördüm. Kendi ilçemiz olan Gulca'daydı mezar. 2017'de memlekete gittiğimde mezarlığı ziyaret etmiştim, yerindeydi. Fransa'daki Reuters bu durumu haber yaptı ve doğduğum yere gitti. Onların gördüğü şu: Çin yeni mezarlık yapmış betonlu bir şekilde ama eski mezarlar yok."[54]

[54] Aziz İsa Elkun ile yapılan 31.03.2021 tarihli mülâkat.

Müslümanların kutsal kitabı Kur'an ve İslam peygamberi Hz. Muhammed'in öğütlerinde, ilaveten bölgenin yerel dini birikiminde insanların günlük hayatına dokunan pek çok şey bulunmaktadır. İnananların yeme - içme alışkanlıkları, özel gün ritüelleri, iyilik yapma yöntemleri, kıyafet tercihleri vb. tarihi süreç içinde kalıcı kültür varlığı haline gelerek, çoğu zaman inanmayanların da dâhil olduğu bir kapsayıcılığa bürünmüştür. Bölgenin kadim halkı Uygur'lar içinde, özellikle güney kısımlarda daha belirgin olarak görünmektedir. Ancak bu doğal halin hemen hemen bütün yansımaları Çin Komünist Parti yönetimi tarafından radikalizm, bölücülük ve terörizm başlıkları altında değerlendiriliyor. Sıradan kabul edilen en bilindik uygulamalar, tercihler Uygurların kriminalize edilmeleri için birer "damga" olarak araçsallaştırılmış vaziyette. Alfira Nurmuhammed; "Dışarıda başörtülü olduğum için polislerin dikkatini çekiyordum bu nedenle çok dışarı çıkmıyordum. Geleneksel temel dini eğitim almaya başladım. Dini kitapları karnımıza gizler, hocanın evine gittiğimizde de ayakkabılarımızı gizlerdik."[55] Başörtülü olduğu için baskı ile karşılaşan Şehide Ali; "Bir kere dışarıdayken bizim okuldan Çinli bir öğretmen benim başörtülü olduğumu görmüş ve okul idaresine bildirmiş. Sonra idare tarafından bana "Bir daha inanmayacağım, başörtü takmayacağım" diye belge imzalattılar." diyor.[56]

Kamp mağduru Uygur Abdulhaber Recep'de dini yansımaların, ritüellerin bölücülük ve terörizm olarak değerlendirilmesine şahit olmuş: "70 maddelik bir liste var. Listede yer alan maddelerin çoğu dini ritüelleri içeriyor. Bu ritüelleri uygulamak terörizm, aşırıcılık ve bölücülük suçlarının altında değerlendiriliyor. Tesettür giyinmek, helal-haram ayrımı yapmak, sakal bırakmak, kısa pantolon giymek, saati sağ koluna takmak yasak olmakla birlikte aşırıcılık, bölücülük ya da terörün kanıtı sayılıyor. Eğer birinin saati sağ kolundaysa ve Uygur'sa kampa alınabiliyor."[57]

Korla şehrinden Abdurahman Satuk, "Okullarda öğretmenlerimiz oruç tutup tutmadığımızı soruyordu. Önceden tutmuyoruz dediğimizde gidiyorlardı. Daha sonradan yavaş yavaş şeker dağıtma, su dağıtma eylemleri ortaya çıktı. Tutmadığımızı belirttiğimizde şeker ye diyorlardı, yemediğimiz de oruç tuttuğumuzu anlıyorlardı. Ramazan aylarında öğlen eve gitmek yasaklandı. Öğrenciler yemekleri okula getirmek zorunda bırakıldı, oruç tutmamaları için." diyor.[58] Benzer deneyimi yaşayan Rabigül "Okullarda hiç yemek vermezlerdi ama Ramazan ayında masalara yemek koyarlardı ve yemek yemeye zorlarlardı." diyor Satuk'a benzer şekilde.[59]

Mirzahmet İlyasoğlu; "Camiye kamera taktılar ama amaç güvenlik değildi, bizleri tespit etmekti. Bizim oralarda hırsızlık olaylarına çok nadir rastlanırdı. Esas amaç tespitti. Kimler camiye giriyor, çıkıyor diye. Sonra camiye gitmeler azalmaya başlamıştı. Memurların, öğretmenlerin, öğrencilerin namaz kılması kayda alınıyormuş. Önce bu telaşı, tedirginliği ortaya sürüyor, insanlar çekinmeye başlıyor. Yavaş yavaş resmiyete de döküldü bu durum." diyor.[60] Kamp mağduru Ömerbek Ali ise bu kayıtların kamplar için delil hazırlığı olduğuna dikkat çekiyor; "Camilere girerken kimlik kontrolü yapılmaya başlandı. İnsanların camiye girmek için kimliklerini cihazlara okutmaları gerekiyordu ve bunların hepsi sisteme kaydoluyordu. Şimdi suç olarak gündeme getirdiler. Doğu Türkistan'da Urumçi katliamından (2009) sonra neredeyse her camiye cihaz koymaya başladılar."[61]

---

[55] Alfira Nurmuhammed ile yapılan 07.04.2021 tarihli mülâkat.
[56] Şehide Ali ile yapılan 27.03.2021 tarihli mülâkat
[57] Abdulhaber Recep ile yapılan 06.04.2021 tarihli mülâkat.
[58] Abdurahman Satuk ile yapılan 06.04.2021 tarihli mülâkat.
[59] Rabigül Hacımuhammed ile yapılan 23.03.2021 tarihli mülâkat.
[60] Mirzahmet İlyasoğlu ile yapılan 08.04.2021 tarihli mülâkat.
[61] Ömerbek Ali ile yapılan 24.03.2021 tarihli mülâkat.

İnanç özgürlüğünü askıya almaya yönelik olarak gerçekleştirilen daha organize ve kurumsal baskılarda oldukça yoğun olarak devam ediyor. Uygur Özerk Bölge Yönetimi'nin dinle ilgili çok sayıda genelgesi var; devlet memurları camiye gidemez, sanayi sektöründe, hizmet sektöründe ve işletmelerde çalışanlar camiye gidemez. Öğrenciler, öğretmenler, kadınlar, çocuklar, 18 yaşından küçük olan hiç kimse camiye gidemez, namaz kılamaz.[62]

Çin'in Uygurları etnik Çinliye dönüştürme projesinin temeli, bir insanı Uygur yapan ne varsa cebren ondan söküp almak, yerine Komünist Parti ideolojisini yerleştirmek üzerine kurgulanmış görünüyor. Bunun için Uygur kimliğinden sökülüp alınacak olanların başında inanç (İslam), ana dil (Uygur Türkçesi) ve aile yapısı geliyor. Evlerinde Kur'an bulunanların toplama kamplarına götürüldüğü ve el konulan kutsal kitapların yakılarak imha edildiği pek çok şahitlikle doğrulanıyor. Bu nedenle Uygur ve Kazaklar kutsal kitaplarını evde bulundurmayı tehlikeli gördükleri için toprağa gömerek saklamak, korumak zorunda kalıyorlar. Zorunluluk başka seçeneklerin de bulunmasına yol açmış: İnsanların Uygur Bölgesi'nden (Kazakistan sınırına yakın yerlerinden) Kazakistan'a doğru akan İli nehrine poşetlere sardıkları yahut sayfalarını şişelere koydukları kutsal kitaplarını bıraktıklarını, nehrin aktığı Çin sınırlarının dışındaki Kazakistan topraklarındaki insanların da bu Kur'an'lardan kurtarabildiklerini kurtarıp muhafaza ettiklerini biliyoruz.

Çin Uygur Özerk Bölgesi'nden İli Nehri'ne atılan ve Kazakistan'ın Panfilov ilçesine bağlı Aidarly köylüleri tarafından çıkarılan Kur'anlar. (Gerçek fotoğraftan dijitalleştirilmiştir.)

[62] İlham Tohti. (2015). Hapisteki Lider İlham Tohti Yolum ve Gayem: Uygur Türkleri ve Çin Meselesi. Şira Yayınları. Eylül 2015. Derleyen Hamit Göktürk. sf:229.

4.3. Kişilik Hakları ve İfade Özgürlüğü

Uygurlar dini kısıtlamaların yanı sıra dil ve kültür haklarında da ayrımcılığa ve eşitsizliğe maruz kalmaktalar. 2017 yılı ile birlikte İslami isimlerin bölgede yasaklanması Uygurların karşılaştıkları en temel kültür hakkı ihlallerindendir. Korla şehrinde doğmuş, lisans ve yüksek lisans eğitimlerini Pekin'de tamamlamış olan Rabigül Hacımuhammed yaşadığı durumu şu şekilde açıklıyor: "Verilen isimler Uygur Türkçesi ve İslami içerikli olamaz. Muhammet yasak Mehmet diyemezsiniz. Polisler diplomamın fotoğraflarını istediler gönderdim. Dediler ki üstündeki isim yasaklı isim değiştirmelisin."[63]

Kaşgar yakınlarında bir köyde geleneksel çinli kıyafetleri ile etkinlik yaptırılan Uygur çocuklar.
(Gerçek fotoğraftan dijitalleştirilmiştir.)

Uygurlar yalnızca bölgede değil Çin ana karasında da ayrıştırılmakta, dışlanmakta ve kontrole tabi tutulmaktadır. Rabigül sürekli yaşadığı kimlik kontrolünü: "Bir yerlere gittiğimizde sürekli kimlik kontrolü yapılıyordu. Biz diğerlerinden farklı kontrollerden geçmek zorunda kalıyorduk. Üniversiteyi bitirene kadar polis takılıyordu peşimize. Gezi noktalarına alınmayabiliyorduk. Şangay'a gittiğimde bir müzeye girmek istedik ama Uygur olduğumuz için bizi kapıdan almadılar." diyerek paylaşıyor.[64] Uygurların maruz kaldığı ve mahrum bırakıldığı deneyimlerden örnekler veriyor Rabigül: "Otellerde kaldığımız zaman yüz kayıtlarımızı alıyorlardı ama hangi sistem ile bilmiyorum. Sadece Uygurlara yapıyorlardı. 2009 sonrası yapılmaya başlandı. O zamandan itibaren başka yerlerden arkadaşlarımız geldiğinde bize otel odası bile vermiyorlardı. Oda var mı diyorduk, var diyorlardı, kimliği verdiğimizde 65[65] ile başladığını gördüklerinde yer yok diyorlardı."[66]

[63] Rabigül Hacımuhammed ile yapılan 23.03.2021 tarihli mülâkat.
[64] Rabigül Hacımuhammed ile yapılan 23.03.2021 tarihli mülâkat.
[65] Çin vatandaşı olan Uygurların kimlik numaraları 65 ile başlamaktadır.
[66] Rabigül Hacımuhammed ile yapılan 23.03.2021 tarihli mülâkat.

爱国从讲国语做起

Uygurların dokunulmaz, devredilemez ve vazgeçilemez haklardan olan kişilik hakları açık ve yoğun bir saldırıyla karşı karşıya. Görüştüğümüz Uygurlardan Abdullah Rasul: "2014'ün sonundan itibaren Uygurların yaşadığı yerlere kameralar yerleştirilmeye başlandı. Ev girişi ve bina girişleri de dâhil olmak üzere her binanın girişine yerleştirildi bu kameralar. Orada duran kameralar vizyon-tech gibi bir Huawei kamerasıydı. O yerleştikten sonra kameranın bir parçası ve bazı kağıtlar yere düşmüş, eşim almış onları. Eşim okumuş, kullanım kılavuzu gibi bir şeymiş. Beş saniye kapalı kalırsa polis merkezine çağrıda bulunuyormuş. Yüz tanıma sistemli bir kameraydı. Kameranın durduğu koridordan lavabonun göründüğü bir pencere vardı. Ramazan aylarında çok zorlanmıştık. Abdest almak için girdiğimizde veya sahura kalktığımızda ışığı görecekler diye çok dikkat etmemiz gerekiyordu." örneği ile kişilik haklarının nasıl ihlal edildiğini gözler önüne seriyor.[67] Bu insan hakları ihlalleri yüzünden Uygurların alışveriş merkezlerine, kütüphanelere, hastanelere ve gündelik hayatın temel bileşenleri olan birçok alana girişleri kısıtlanıyor.

Kişilik haklarının içerisinde yer alan mülkiyet hakları bireylerin sahip oldukları malları kendi iradesine göre kullanma, o mallardan yararlanma ve tasarruf etme yetkisini verir. Uygurların kimlikleri nedeniyle mallarına da el konulduğunu mülakat yaptığımız Uygur iş insanı Ömer Faruk şu şekilde anlatıyor: "Abilerim saygın iş adamlarıydı. İnşaat yapıyorlardı, ekonomik durumları iyiydi. Abimle çalışan bir Çinli bana ulaşarak abilerimin tutuklandığı haberini verdi. 'Senin abin gibilerini aldılar, zenginleri hep topladılar, mal varlığınıza el koydular' dedi. Üç - dört tane restoranımız vardı, 100 milyon dolar civarında mal varlığımız vardı. Korla şehrinde tanınan bir aileydik."[68] Hoten'li Sudinisa Abdulim ise: "Ailemizin maddi durumu çok iyiydi. Eşim de ülkeler arası ticaret yapıyordu. 2014 yılında Doğu Türkistan'da ticaret yapanları tutukluyor ve hapishaneye götürüyorlardı. Elde kalan mallara ise el koyuyorlardı." diyerek yaygın anlatıyı doğruluyor.[69] K. Altay: "Bizim en işlek yerde binalarımız vardı, binalarımızın hepsine el koydular. Biz zamanında milyarderken eskiden babam bana para gönderiyordu, şimdi ben para gönderir oldum." diyor.[70]

İfade özgürlüğü her türlü bilgi ve fikirleri sınır olmaksızın, sözlü, yazılı, basılmış kaynaklardan öğrenme, alma ve verme hakkı olarak tanımlanmaktadır. Ancak gerek Uygurlar gerekse Uygur aydınlar eleştiri ve düşüncelerini ifade etme özgürlüğünden yoksun bırakılıyor. Uygur entelektüel Abdulveli Ayup bu durumu şu şekilde dile getiriyor; "Pekin'de 1992 senesinde üniversite kazandım ve beş sene orada kaldım. Oradayken çok şey öğrendim. Orada daha fazla özgürlük vardı. Ben George Orwell'in 1984 adlı romanını orada okudum. Doğu Türkistan'da o kitabın adını geçirmek bile çok zordu ama Pekin'de bunu okumak mümkündü. Biz diyoruz ki Pekin'de böyleymiş ama bizde böyleydi diyorduk. Doğu Türkistan demiyorduk bizde diyorduk. Çin'de taksiciler bile Komünist Partiyi eleştirebiliyordu daha fazla özgürlük vardı. Çin anakarasında özgürlükler, kısmen de olsa, korunuyordu bizim de Çin vatandaşı olarak aynı hukuktan yararlanma hakkımız vardı. Bu özgürlük hoşuma gitmişti. Bizim de aynı haklardan faydalanmamız gerektiğini düşündüm ve ayrıştırma politikasını daha derin hissettim. Ben 18 yaşımdan önce özgürlüğün ne olduğunu, fikir özgürlüğünün, insanların özgür düşünebilmesinin ne olduğunu bilmiyordum".[71]

---

[67] Abdullah Rasul ile yapılan 06.04.2021 tarihli mülâkat.
[68] Ömer Faruk ile yapılan 07.04.2021 tarihli mülâkat.
[69] Sudinisa Abdulim ile yapılan 07.04.2021 tarihli mülâkat.
[70] K. Altay ile yapılan 27.03.2021 tarihli mülâkat.
[71] Abdulveli Ayup ile yapılan 26.03.2021 tarihli mülâkat.

5. Kamplar

Çin'in insan hakları karnesi bilinen hiçbir dönemde iyi bir performansa sahip değildi. Çin için hassas olan Uygur Özerk Bölgesi ve Tibet gibi yerlerde geniş kitlelerin "görece" ve kısmen özgür olduğu dönemlerde bile siyaset, kültür ve inanç sahalarında öne çıkan isimler için hayat oldukça zordu. 1996'da Çin dışında akademik eğitim almak için seyahat ederken göz altına alınan Uygur şair Tahir Hamut'un sorguda kaburgası kırılmıştı. Bir buçuk yıl Urumçi Hapishanesi'nde kalan şair, aç ve susuz bırakılmayı sıradan olaylar olarak gördüklerini belirtiyor. Bir buçuk yılın ardından gönderildiği Kaşgar'da da bir buçuk sene, 24 saat polis gözetiminde ağır işlerde çalıştırıldığını anlatıyor Tahir Hamut.[72] Atfedilen suçun ispatlanamadığı durumlarda yaygın bir ceza olarak zorunlu işçiliğin uzun bir geçmişi var Çin'de.

2013'te Kaşgar'da tutuklanan ve 15 ay cezaevinde kalan filolog, yazar Abdulveli Ayup 6 ay süren sorgusundaki işkenceleri kendisiyle gerçekleştirdiğimiz mülakatta şöyle aktardı: "Kaşgar'da önce sorgulama sonra işkence sonra yine sorgulama yine işkence devam ediyordu. Sorgu - işkence faslının ardından Urumçi'ye gönderildim. Orada da aynı şekilde önce sorgulama odasında işkence, sonra koğuş. Uykusuz bıraktılar 2,5 gün. Bir hücrenin içinde hep sorgu oluyordu, sorgudan sonra bir iki saat kayboluyorlar sonra geri geliyorlar, su atıyorlar yüzünüze ve sonra tekrar sorgulama. İki yanınızda polis var, önünüzde üç tane sorgu polisi var. Yanınızdakiler tehdit ediyor eğer konuşmazsan şu olacak bu olacak diye. Uykusuzluktan gözünüzü bile açamıyorsunuz, ilaç veriyorlar, beyaz küçücük. Onu verdikten sonra uyanıyorsunuz ama bir süre sonra o da etkisini kaybediyor ve uyumaya başlıyorsunuz. Elektrikli copları koltuk altınıza değdiriyorlar. O insanı çok titretiyor ve kalbi çok ağrıtıyor. Nefesiniz kesiliyor, bedeniniz sarsılıyor. Çok yakınınızda duran 1000 W lambalar var, gözünüzü kapatsanız dahi gözünüzü rahatsız eden çok güçlü bir ışık. Elektrikli cop yalnızca 20 dakika elektrik verebiliyor. Onun tekrar şarj edilmesi 1 saat yani o şarj edilirken 1 saat elektriksiz işkence devam ediyor. Beden şişiyor işkencelerden. Beden şiştiğinde acısa bile soğuk suyla yıkayacaksınız, sonra ovacaksınız ağrıları azaltmak için."[73]

5.1.Kamp Türleri

Çin'in "yeniden eğitim, meslek edindirme, dönüştürme" gibi isimlerle andığı toplama kampları olarak bilinen merkezler temelde beş çeşit: i) Geçici gözetim merkezleri, ii) Toplama Kampları, iii) Köle işçilik merkezleri, iv) Çocuk kampları, v) Hapishaneler

Temelde 5'e ayrılan toplama kamplarının kendi içinde de şartları bakımından farklılıklar bulunuyor. Bütün geçici gözetim merkezleri yahut toplama kamplarının şartları birbirinin tam olarak aynı değil.

[72] Tahir Hamut ile yapılan 24.04.2021 tarihli mülâkat.
[73] Abdulveli Ayup ile yapılan 26.03.2021 tarihli mülâkat.

5.1.1. Geçici Gözetim Merkezleri

Çoğunlukla Uygur Özerk Bölgesi'nin en küçük şehirleri de dahil olmak üzere tümüne yayılmış, kitlesel gözaltılar nedeniyle aşırı kalabalık yerlerdir. Gözaltına alınan insanlar mevcut merkezlere sığdırılamayınca, aceleyle okuldan yahut fabrikadan dönüştürülmüş gözaltı merkezleri de yaygın olarak kullanılıyor. Gözaltına alınan insanların ilk sorgularının yapıldığı, nereye gönderileceklerine dair ilk kararın verildiği merkezler burası. Bu merkezlerde haftalarca kalmak da, aylarca kalmak da mümkün. Uzun saatler süren Çin Komünist Partisi propagandası bu merkezlerde başlıyor. Sorgulamadaki işkencelerde atfedilen suçları dayanamayarak kabul edip, itiraf metni imzalatılanlar buradan çoğunlukla hapishanelere yahut köle işçilik merkezlerine, kabul etmekte direnenler de büyük oranda toplama kamplarına gönderiliyorlar.

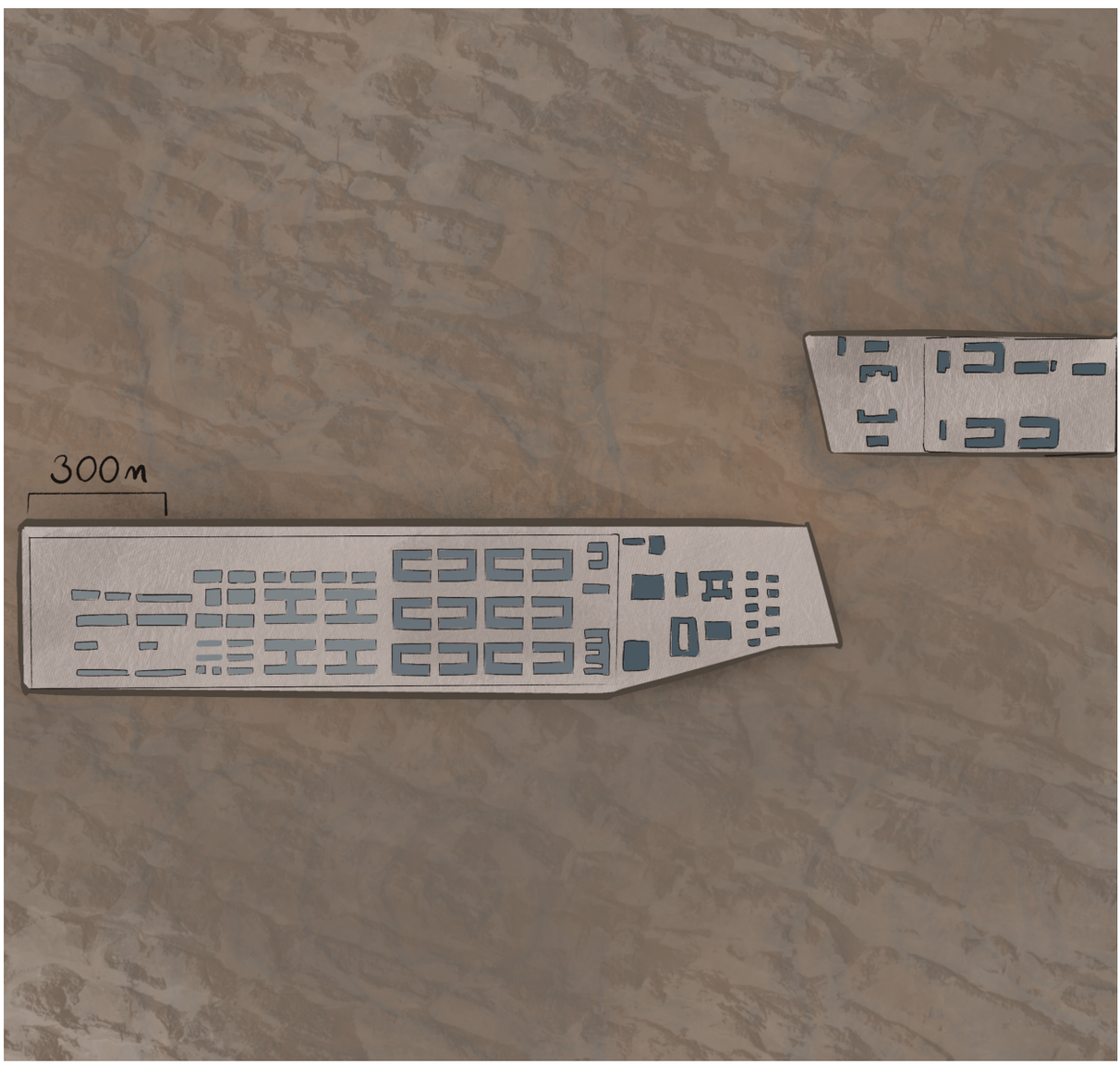

Urumçi yakınlarında bir toplama kampı.
(Gerçek fotoğraftan dijitalleştirilmiştir.)

5.1.2. Toplama Kampları

Haklarındaki fişleme dosyalarında Çin Komünist Partisi'ne bağlılıklarına dair şüphe bulunan, sorgularında atfedilen suçları kabul etmek istemeyen yahut yerel idarecilere tepe yöneticileri tarafından verilen gözaltı sayılarına ulaşmak için listeye eklenen insanlar sevk ediliyor. Mağdurların ifadelerindeki ortak şahitliğe göre: Günde 14-15 saatlik propaganda dersleri (buna Çince Komünist Parti şarkıları ezberleme, -Uygurların ciddi bir kısmı Çince bilmiyor ya da çok az biliyor- Komünist Parti videoları izleme, Çince öğrenme, partiye ve Çin devlet başkanına övgü dolu Çince metinleri tekraren yazma vb. dahil), aşırı gıda yoksunluğu, tıbbi yardım yoksunluğu, yoğun işkence ve cinsel şiddet toplama kamplarının ortak özelliği. Mağdurlar, mağdur yakınları ve uzmanlarla yaptığımız ayrıntılı görüşmeler neticesinde vardığımız sonuç bu kampların Uygur Özerk Bölgesi'ndeki ilk örneklerinin sınırlı sayıda yerde 2014'de faaliyete geçtiği, 2015 ve 2016'da bölgede büyük kampların inşa edilmeye başlandığı ve Tibet eski valisinin 2016'da Uygur Özerk Bölgesi'ne atanmasıyla 2016 sonunda yaygın kitlesel göz altıların başladığıdır.

Hoten yakınlarında bir toplama kampı.
(Gerçek fotoğraftan dijitalleştirilmiştir.)

5.1.3. Köle İşçilik Merkezleri

Geçici gözetim merkezleri ve toplama kamplarından seçilerek gönderilen insanların zorunlu olarak çalıştırıldıkları, içlerinde fabrikaları barındıran komplekslerdir. Merkezlere göre şartları değişkenlik göstermekle birlikte, aynı köle işçilik kampında kişisel değerlendirmeye göre de koşullar farklılık gösterebiliyor. Günde 12 - 14 saat zorunlu çalışma ve iletişimden yoksunluk tüm köle işçilik kamplarının ortak özellikleri. Genellikle 14-40 yaş arasındakiler bu kamplara gönderiliyorlar. Haftada bir gün, Cumartesi ailesinin yanında kalıp Pazar akşamı kampa dönmek zorunda olanlar bu merkezlerdeki en "şanslı" olanlar. Bazıları ayda bir gün ailesinin yanında kalabilirken bazı köle işçiler için dışarı çıkma imkânı hiç yok.

5.1.4. Çocuk Kampları

Kitlesel gözaltılar nedeniyle birinci derece yakınları göz altına alınmış 14 yaşından küçük çocukların tutulduğu merkezlerdir. Birinci derece yakınları özgür olmadığı için bakıma muhtaç kalan bu çocuklara bakmak isteyen akrabalarına da Çinli yetkililer çoğunlukla izin vermiyorlar. 0-14 yaş arası çocuklara bu kamplarda yoğun Çince ve Çin kültürü eğitimi veriliyor. Uygur Türkçesi, Kazakça isimleri Çince isimlerle değiştiriliyor. Uygur Türkçesi konuşmaları yasaklanıyor ve kültürel miraslarından bütünüyle mahrum bırakılıyorlar. Akrabaları yahut Çin dışında -varsa- ebeveynleri çocukların nerede ve nasıl durumda olduklarını öğrenemiyor.

5.1.5. Hapishaneler

Zaten var olan ama yaygın kitlesel göz altıların başladığı 2016'dan itibaren kapasitelerinin çok üstünde kullanılan yerlerdir. Yine 2016 sonrası daha önce olmadığı kadar yoğun propaganda ve sistematik işkence hapishanelerde yaygın olarak görülüyor. Geçici gözetim merkezlerinde işkence ile imzalatılan itiraf metinlerinin sahipleri yahut bu metinleri imzalamadığı için toplama kamplarına gönderilenlerin idare tarafından nakli uygun görülenleri hapishanelere götürülüyor. Hapis cezaları çoğunlukla savunma imkanı olan bir mahkemede değil, toplama kamplarında tutulanların yüzlerine yapılan bir polis tebliğiyle öğreniliyor. Kırk beş yaş altındakiler için 15-20 senelik cezalar çok yaygın.

5.2. Postmodern Çağın İlk Toplama Kampları Denemeleri

2014 yılında Uygur Özerk Bölgesi'nde, Uygur nüfusun en yoğun yaşadığı Kaşgar, Hoten, Aksu gibi şehirlerde sıra dışı bir hareketlilik başlamıştı. 2013'te "yeniden değerlendirme" adı altında geriye dönük olarak inceleme yapacak kurullar oluşturulmuştu. Bu kurullar son 15 yılda yayınlanan Uygur yayınlarını incelemeye almış ve raporlar düzenlemeye başlamıştı. Ülke genelinde tanınan saygın Uygur akademisyen Profesör İlham Tohti 2014'te Pekin'de tutuklandı. Tohti, Uygurların Çin Anayasası'ndan kaynaklanan azınlık haklarının verilmesi için çaba sarf eden bir akademisyendi. Her kökenden öğrenci üzerinde büyük etkiye sahip Tohti, ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı.

Uygur Özerk Bölgesi'nde ticaretle uğraşan Abdulhaber Recep toplama kamplarının ilk versiyonlarının faaliyete başladığı 2014'te Hoten şehrinde gözaltına alındı. Recep'in anlattıkları 2014 öncesi hapishane şahitliklerinden oldukça farklıyken, 2016 sonrası kamp tanıklıklarıyla örtüşüyor. 2014-2016 arası göz altına alınan ve çoğunlukla rüşvetle salıverilmiş ve yurt dışına çıkabilmiş olanların anlattıkları da Abdulhaber Recep'i destekliyor. Abdulhaber polisler tarafından karakola gelmesi için arandığını, bunun üzerine gittiği karakolda elleri ve ayakları zincirli, ayakta ve duvara bakar vaziyette pek çok kadın ve erkeğin bulunduğu karakolda gördüklerine şaşırdığını anlatıyor. Kısa bir süre sonra zincirli şekilde duvara bakanların arasına Abdulhaber'de katılıyor.[74]

Abdulhaber ilk sorgusunun ardından Hatan ilçesine götürülmüş. Yolda neden Hoten'de kalmadıklarını sorduğu polis, Hoten'de hapishanelerin dolduğunu söylemiş.[75]

Post modern dönemdeki ilk toplama kamplarının ilk mağdurlarından olacağını bilmeyen Abdulhaber Recep'in götürüldüğü yer aslında bir geçici gözetim merkeziydi ve yeni sisteme göre dizayn edilmişti.[76]

---

[74] Abdulhaber Recep ile yapılan 06.04.2021 tarihli mülâkat.
[75] Abdulhaber Recep ile yapılan 06.04.2021 tarihli mülâkat.
[76] Abdulhaber Recep ile yapılan 06.04.2021 tarihli mülâkat.

“Biz bir odada 25 kişi kalıyorduk, yan yana dizilip yatmaya çalışırdık. Bazen beş altı kişi zemine sığamadığımız için yatamıyordu. Onlar duvara yaslanıp ayakta bekliyorlardı. Oturmak için zaten yer yok. Çince şarkılar öğretiliyor, eğer bir kelime yanlış ezberlersen hemen dövüyorlardı. Karakolda ellerde ve bacaklarda kelepçeler vardı ama ikisi birbirine bağlı değildi. Kampa getirilince ellerimizi ve bacaklarımızı birbirine zincirlediler. Dik duramıyorsunuz. Bir-iki tane hırsız da vardı koğuşta başlangıçta ama onları zincirlemediler hiç. Çağrıldığı için gelen bizler veya evden alınan herkes birbirine bağlıydı. Kampta her sabah elektrikli coplu 5-6 polis koğuşa girer, “sen ne yaptın, ne için geldin” diye sorarlar ve 15-20 dk boyunca herkesi döverlerdi. Ellerimiz ayaklarımıza zincirliydi, zaten kendimizi savunmamız mümkün değildi. Sabah saat 6’da kalkıyorduk hep beraber. Kameralar vardı içerde. Yukarıda cam bölmeden sürekli bizi izleyen polisler bulunuyordu. Kendi aramızda konuşmak yasaktı. Polisler yemeğe gittiği zaman kameralardan saklamaya çalışarak konuşabiliyorduk. Birinin telefonunda Kur’an’ı Kerim videosu çıkmış. Birinin sakalı var. Telefonunda ailesinden kadınların geleneksel Uygur başörtülü fotoğrafı olduğu için orada bulunanlar çoktu. Çince şarkı öğretmek için öğretmenler vardı. Onlar Çinceyi Uygur Türkçesi yazıp bize öğretiyorlardı. Çince bilenler Çince okuyup ezberliyor, bilmeyen çoğunluğa ise Çinceyi Uygur Türkçesi yazarak öğretiyorlardı. Öğretmenler şarkıları kâğıtlara yazıp veriyorlardı. Derslerde polisler ile birlikte onlar da yukarıdan bakıyorlardı. Sırayla isim söyleyip “ezberden oku” diyorlardı. Ezberleyemeyenler olursa ertesi sabah gelip ağır biçimde dövüyorlardı onları. Benim tutulduğum merkezde 24 oda vardı. Ben 3 numaralı odada kalmıştım. Kapılarda yazılıydı. İlk koğuşa götürüldüğümde köpek sesi geldi karşıdaki odadan. Sonra bir insanın çığlıkları geldi. 14 yaşından 70 yaşına kadar insanlar gördüm içerde. Yaşlılar zincirlere dayanamıyor, ağlıyorlardı. Tuvaletler odanın içinde ve etrafı açıktı. Birisi tuvaletini yaparken herkes onu görüyor, polislerde izliyordu. Cezası netleşenler hapishaneye götürülüyorlardı. Mahkemeye götürüleni görmedim hiç. Cezalar gelip okunuyor ve sonra kampa götürülüyordu insanlar. Öğlen bir ekmek veriyorlardı, buharda pişirilen. Sıcak su veriyorlardı bir bardak.

Altı ay sonra Hoten’e nakledildim. Hoten’deki ortam çok daha kötüydü, çok daha kalabalıktı. Hoten’da kaldığım koğuştan çok daha küçük odada 25 kişiydik. Yarımız duvara yaslıydı, yarımız zemindeydik. Ellerimiz, ayaklarımız zincirliydi. Burada da Çince ezbere dayanan bir eğitim vardı. Şarkılar, şiirler Çince ezberleniyordu. Bir defasında Hoten’deki kampta polis: “Abdulhaber sen neden geldin?” diye sordu. “Ben hiçbir şey yapmadım” dedim. Sonra dövmeye başladılar copla. Bayılmışım, hiçbir şey hatırlamıyorum. Kendime geldikten sonra arkadaşlar anlattılar. Bayıldıktan sonra beni sürükleyerek dışarı çıkarmışlar. Bu olaydan sonra bir polis: “Sen niye böyle konuşuyorsun sen suçlu olduğun için buraya getirildin.” dedi. Başkalarının önünde suçsuzum dememem gerektiğini yoksa başkalarına kötü örnek olacağımı, suçumu kabul etmem gerektiğini söyledi. Hoten’deki kamp binasını çıkarken gördüm. Hoten il merkezindeydi, yeni yapılmış bir binaydı. Ben o binanın önünden çok geçmiştim ama ne olduğunu bilmiyordum. Köpekli polisler dolaşırdı o binanın çevresinde.

Kadınları da çok dövüyorlardı. Sesleri geliyordu kadınların. Tellerle dövme sesleri geliyordu. Çok ağlıyordu kadınlar, hepsini biz duyuyorduk. Kadınlara vurulurken çıkan cop sesleri ve kadınların ağlama sesleri birbirine karışıyordu her gün.

Yetmiş maddelik bir metin vardı. Çoğu dini ritüellere dairdi. Tesettür, sakal, saati sağ koluna takmak bile vardı. Eğer birinin saati sağ kolundaysa ve Uygur'sa kampa alınabiliyor. Çünkü İslam'da sağdan başlamak, sağ elle yemek gibi adetler var. 2014 Kasım ayında ben bırakıldıktan sonra 2015'te tutuklananlar çok oldu. Toplam 9 ay kaldım. Bu maddelerdeki suçları işlediğini kabul et, imzala ve çık dediler. "Bu maddelere dikkat etmezsen, köyde komşuların arasında da her yerde de gözlemcilerimiz var. Seni yine getiririz buraya." diyerek imzalattılar belgeyi." diye anlatıyor Abdulhaber Recep kampta yaşadıklarını.[77]

Recep arkadaşlarının yetkililere verdiği rüşvetle çıkabildikten sonra yine benzer yöntemle edinebildiği pasaportla Çin dışına çıktı. 2'si resmen kayıtlı, 5'i çocuk kotasına uygun olmadığı için devletten sakladığı 7 çocuğundan ve eşinden 2016'dan beri haber alamıyor. Onlardan bahsederken gözleri doluyor. Çocuklarının çocuk kamplarında olduğunu düşünüyor. Ev hanımı olan eşinin 9 sene ceza aldığına dair bir haber almış.[78]

[77] Abdulhaber Recep ile yapılan 06.04.2021 tarihli mülâkat.
[78] Abdulhaber Recep ile yapılan 06.04.2021 tarihli mülâkat.

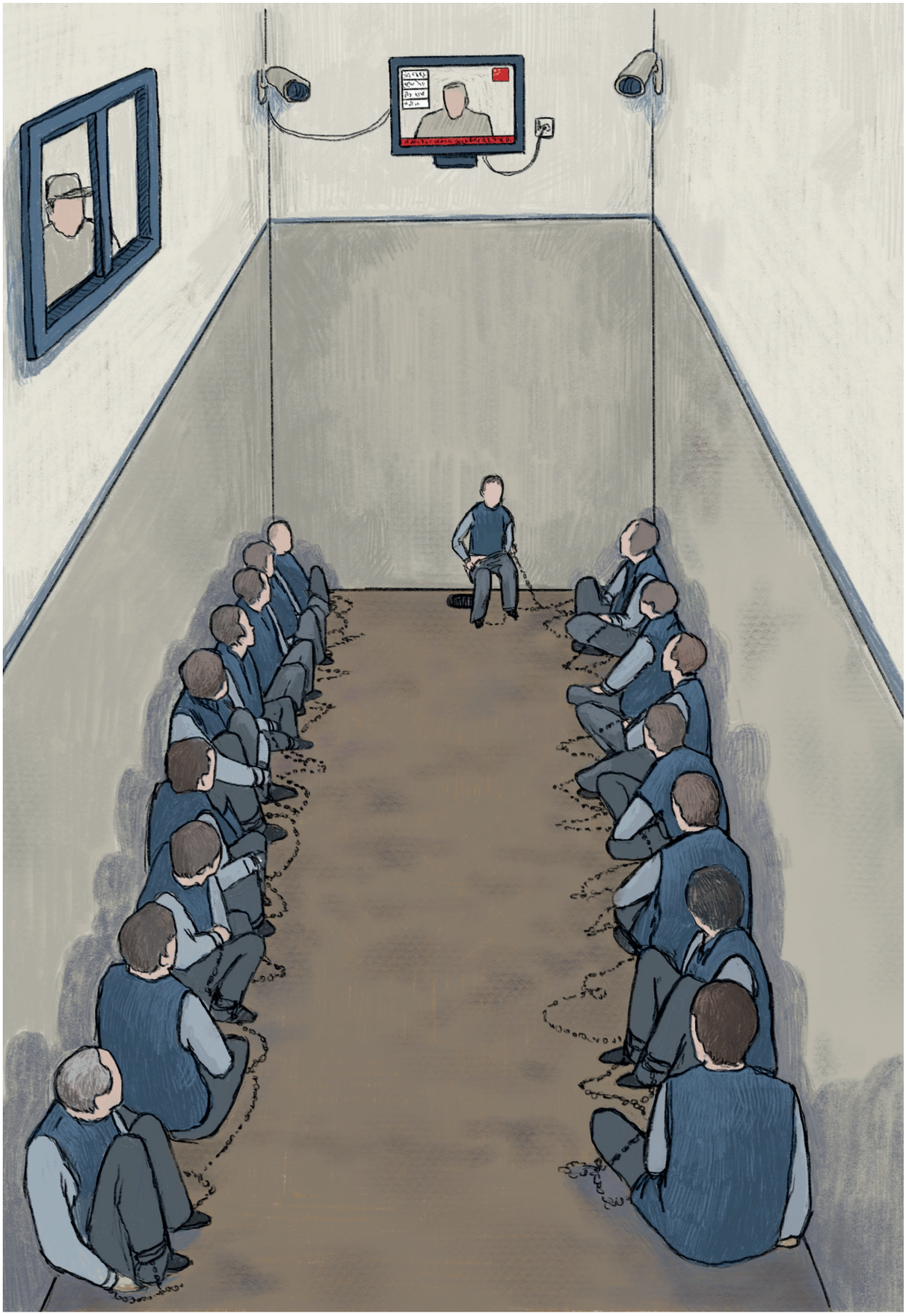

5.3. Kitlesel GözaltılarIn Başlaması: 2016-2017

Uygur Özerk Bölgesi'nde pasaport almak hiçbir zaman kolay olmamıştı. Ama 2015'te oldu. Önceden büyük rüşvetle bile edinilmesi çok zor olan pasaport alımı bir anda kolaylaşıverdi. Bununla da kalmadı, yerel yetkililer kolaylıkla pasaport alabileceklerini belirterek Uygurları başvuru yapmaya teşvik ettiler. Pek çok Uygur bu şansı değerlendirmek istedi. Bu beklenmedik kolaylığın nedeni 2016 sonunda başlayan kitlesel göz altılarda anlaşılacaktı.

Kaşgar şehrinden Şehide Ali'nin anlattıkları pek çok şahidi doğruluyor: "2015'ten önce pasaport çok kıymetli, çok zor alınan bir şeydi. Babam çok tanıdığı, bildiği olmasına rağmen benim için zor almıştı pasaportu. 2015'ten sonra köyde yaşayan amcalarıma, parası olmayanlara bile pasaport, yurtdışı izni, istedikleri ülkelere vizeler kolayca verildi. Turizm şirketleri açıldı pek çok. Sonra o şirketler aracılığıyla seyahat edenler de, o şirketlerin sahipleri de herkes kamplara götürüldü."[79]

Göz altına alınanların önemli bir kısmı Çin'in "sakıncalı" ülkeler listesinde bulunan ülkelerle teması olanlardı. Amerika, Kazakistan, Türkiye, Almanya, Mısır, Malezya, Suudi Arabistan, ... Gülzire Taşmemet'in kayınvalidesi 2016'da Çinli bir turist kafilesi ile Türkiye'yi ziyaret ettiği için 2017 Kasım ayında 19 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Kuzeni Raziye Dilmurat'da Almanya ile iletişime geçtiği suçlamasıyla 11 yıla mahkum oldu. İletişime neden olan kişi Gülzire Taşmemet'in kendisiydi. Rahatsızlığı için kuzenine Almanya'dan bazı ilaçlar göndermişti.[80]

2015'teki yaygın pasaport dağıtımının üzerinden 1 yıl geçtikten sonra yurt dışına çıkıp dönmüş olanlar kamplara alınmaya başlamıştı. Çin dışında eğitim gören Uygur öğrencilerde yerel polisler tarafından aranarak Çin'e dönmeye teşvik ediliyordu. 2016 sonlarında Mısır'da eğitim gören Yasin isimli arkadaşının bu davetler nedeniyle Çin'e döndüğünü, kendisinden haber alamadıklarını, iki ay sonra cesedinin ailesine teslim edildiğini anlatıyor Abdurahman Satuk.[81] Yurtdışına yüksek öğretim için giden öğrenciler, ticaret yapan iş insanları, Çin dışındaki yakınlarıyla iletişim kuranlar ve dahası bütün bu Uygurların, Kazakların aileleri büyük göz altı dalgasının mağdurları oldu. 2016'da uygulamaya konan isim yasakları neredeyse bütün İslam kökenli adları kapsıyordu. Sakal bırakmak, geleneksel Uygur başörtüsü kullanmak, oruç tuttuğu sanılmak, camiye gitmek, evinde Kuran bulundurmak, -devlet izniyle satılan- dini vaaz kasetlerine sahip olmak diye uzayıp giden mahkumiyet nedenleri vardı.

2018'de Kaşgar, Hoten, Aksu, Urumçi, Gulca vb. şehirlerde bulunup Çin dışına çıkabilmiş olan şahitlerin ortak ifadelerine göre sokaklarda çok az Uygur'a rastlanır olmuştu. Bu inanılması zor ölçekteki kitlesel gözaltı dalgası yalnız Çin Komünist Partisi'ne bağlılığı şüpheli görülen Uygurlarla sınırlı kalmadı. Ömrü boyunca uyumlu bir vatandaş olmaya özen göstermiş olanlar, uzun ve başarılı devlet memurluğu hayatına sahip Çin Komünist Partisi üyesi Uygurlar da bu defa tehdit algısının hedefindeydi.

Finlandiya'da yaşayan Halmurat Uygur'un 70 yaşını aşkın olan annesi ve babası agnostikti. Babası Turfan Belediyesinden, annesi ise devletin propaganda organı olan Turfan Gazetesinden emekliydi. Halmurat "Komünist ideolojinin derin etkisinde bir aileydik" diyor ailesini anlatırken.[82] 2017'de hem annesi hem de babası kamplara götürüldü.

---

[79] Şehide Ali ile yapılan 27.03.2021 tarihli mülâkat.
[80] Gülzire Taşmemet ile yapılan 05.04.2021 tarihli mülâkat.
[81] Abdurahman Satuk ile yapılan 06.04.2021 tarihli mülâkat.
[82] Halmurat Uygur ile yapılan 31.03.2021 tarihli mülâkat.

Uygur Özerk Bölgesi'nin Gulca şehrinden Kazak Melike Mahmud'un anlattıkları da bu büyük gözaltı dalgasının öncekilerle kıyaslanamayacak kadar geniş kapsamlı olduğunu doğruluyor: "Dayım Dilşad Oralbay, Büyük teyzem Bahtıgül Oralbay, küçük teyzem Baila Oralbay kampa götürülmüş. Şaşırdık ve inanamadık. O zaman kadar bizim düşüncemiz sadece dindarların tutuklandığıydı. Yanılmışız. Hayatlarında bir kere bile camiye gitmiş insanlar değillerdi. Zaten dayım Çin hükûmetinin devlet gazetesinde 23 sene çalışmış bir memurdu. Komünist Parti üyesiydi. Müslüman değildi hatta dindar arkadaşı bile yoktu. Teyzemlerde öyleydi. Sonra büyük dayımın da bir sene toplama kamplarında kaldığını ama çok hastalandığı için çıkarıldığını öğrendik. Felç olmuş ".[83]

Mülakat yaptığımız, 11 farklı ülkede bulunan, kamp mağdurları ve yakınları tutuklanma nedeni olarak birbirini destekleyen sebepler anlattılar. En yaygın olanları: yurtdışında eğitim almak (bunların tümü resmî izinle gittikleri üniversiteler), Çin'in pek çok komşu ülkesinin ve Batılı ülkenin de dahil olduğu "sakıncalı ülkeler" listesindeki ülkelere seyahat etmiş olmak, bu ülkelerle ticaret yapmak, telefonunda-bilgisayarında-evinde İslam dinine dair Kur'an başta olmak üzere kitap ve ses-görüntü kaydı bulunması, telefonunda WhatsApp, skype gibi Batı kaynaklı uygulamalar bulundurmak, baş örtüsü kullanmak (kadınlar için, buna Uygur kadınların geleneksel, saçın bir kısmını açıkta bırakan örtüleri de dahil), yakınlarından birisinin yurt dışında bulunması, hakkında Çin Komünist Partisi'ne destek vermediği ihbarı bulunması vb. (Bunların her biri Çin'in resmî vatandaş puanlama sistemine etki eden faktörlerden aynı zamanda).

Çin Devleti yeni bir güvenlik konseptine geçmiş, rasyonel izahı olmasa da, Çinli olmamak potansiyel tehdit olarak değerlendirilmeye başlanmıştı. Çin Devletinin Sincan Propaganda Bürosu'ndan Şu Guişiang toplama kamplarına götürülenlerle ilgili BBC'ye: "Suç işleme sınırına gelmiş birini alarak, onu yasalara uyan birine dönüştürüyoruz." demişti.[84] Dünyaya ilan etmeyi tercih ettiği bu yaygın resmî söylemiyle Çin saygın üniversitelerdeki profesörlerden küçük köylerdeki ev hanımlarına kadar milyonlarca azınlık toplum mensubunu "suç işlemeden işleyeceklerini öngörerek" kamplarda tuttuğunu kabul etmiş oluyordu.

Çin uluslararası kamuoyuna toplama kamplarını "Eğitim Merkezleri, Dönüştürme Merkezleri" olarak takdim etmeyi tercih ediyor. Her ne kadar mesleklerinin zirvesindeki Uygur akademisyenler, sanatçılar, sporcular, iş insanları da bu kamplarda tutuluyorlarsa da Çin kampa alınanlara meslek edindirildiği, gerekli eğitimlerin verildiği iddiasında ısrarcı.

Uygur Özerk Bölgesi'nde, Çin resmî verileri kabul eidlirse, 11 milyonu aşkın Uygur bulunuyor. Çocuk sınırlaması nedeniyle yaygın kayıt dışı çocuk varlığı düşünüldüğünde bu sayının resmî sayıdan daha fazla olduğu kabul edilebilir.

Çin Devleti'nin propaganda organı olan Sincan Gazetesi'nin 31 Ekim 2020 tarihli sayısında, 2016-2019 yılları arasında bölgede 4 milyon 719 bin 600 insana meslek edindirme eğitimi verildiği haberi yer aldı. 2017, 2018 ve 2019'da yeni kampların inşa edilmeye devam ettiğini biliyoruz. Bazı kaynaklar 2020 itibariyle yeni yapılan kampların toplam sayısının 380 olduğunu belirtiyor.[85] Bu

[83] Melike Mahmud ile yapılan 06.04.2021 tarihli mülâkat.
[84] BBC News. Inside China's 'thought transformation' camps. (2019). Youtube. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişildi.
[85]The Guardian. China has built 380 internment camps in Xinjiang, study finds((2020). 29 Mayıs 2021 tarihinde erişildi.

kapasite artırımına rağmen 2018'den sonra yeni göz altılar için yer açmak amacıyla, denetimli serbestlikle tahliyelere başlandı. Henüz ayrıntılandırılamadığı için bu kapasite arttırımı göz ardı edilerek yapılan hesaplamada 2016-2019 arası "eğitime" alındığı devlet tarafından belirtilen insan sayısı 2019 sonrasına simule edildiğinde 2019-2021 Haziran arası da 2 milyon 359 bin insanın kamplara alındığı tahmin edilebilir. Bu durumda 2016'dan bugüne kadar (Haziran 2021) toplamda, denetimli serbestlikle salıverilenler, hapishaneye nakledilenler ve köle işçilik merkezlerine sevk edilenler dahil 7 milyon 78 bin insanın kamplara alınmış olması muhtemeldir. Daimi bir insan sirkülasyonunun olduğu kamplarda aynı anda bulunan insan sayısınında 3 milyonu aşkın olabileceğini tahmin ediyoruz.

5.4. Toplama Kamplarının Fiziki Şartları

Geçici Gözetim Merkezleri, Çin'in "Eğitim Kampı" adını verdiği Toplama Kampları ve Hapishanelerin fiziki koşullar bakımından büyük oranda birbirine benzediğini şahitlerin ifadelerinden anlıyoruz. Bu üç tip merkezde tutulan mağdurlar ve resmî görevli olarak bulunanların ifadelerinde birbirleriyle tutarlı ve benzer anlatılar var. Köle İşçilik için kurulan kamplarda ise üretim için gerekli sağlık koşullarının asgari düzeyde de olsa sağlanması için uygun şartların oluşturulduğu anlaşılıyor. Çocuk kamplarıyla ilgili bilebildiklerimiz ise çok sınırlı. Çinli görevlilerin sosyal medya hesaplarında paylaştığı propaganda amaçlı kısa videoların dışında çocukların fiziki durumlarını ayrıntılandıracak belgelere henüz sahip değiliz. Köle işçilik kamplarını ve çocuk kamplarını ayrı birer bölümde ele alacağımız için bu bölümde Geçici Gözetim Merkezleri, Toplama Kampları ve Hapishanelerin çoğu ortak olan şartlarını detaylandıracağız.

Her mağdurun ilk karşılaştığı kamp mekanı sorgu odaları. Bu odalara götürülmeden önce kampa ilk girişlerde ellerine ve ayaklarına kelepçeler takılıyor. Sorgu odaları çoğunlukla kameralarla izleniyor, kamerasız sorgu odaları mağdurların "kara" odalar olarak adlandırdığı, özellikle kadınlara cinsel saldırılarında gerçekleştiği odalar ve içlerinde bir yatak da bulunuyor. Bazı erkek mağdurlarında cinsel saldırıya uğradığını belirten şahitler var. Sorgu odasında "kaplan sandalyesi" adı verilen yere oturtuluyor sorgulanacak insan. Oturanın el ve ayaklarının sabitlendiği, hareket etmesinin mümkün olmadığı, Çin'de çok bilinen bir işkence aleti kaplan sandalyesi. İşkenceler esnasında mahkumun kendini savunma adına hiçbir şey yapamamasını sağlıyor.

Sorgu odasında yaygın şekilde kaba dayak, yüksek ışığa maruz bırakma, elektrikli copla cereyan verme, tırnak arasına iğne batırma, tırnak çekme, cinsel uzuvlara kanca benzeri metaller takma, zincirlerle uzun süreli askıya alma, zincir ve tellerle dövme, tecavüz, aç-susuz-uykusuz bırakma yöntemleriyle işkence yapılıyor. Dışarıdaki -varsa- aile fertleri ile tehdit etme de çok yaygın.

İlk sorgu sürecinde zaten paramparça olmuş kendi kıyafetleri yerine kampa göre değişebilmekle birlikte mavi-gri kıyafetler ve ince kumaştan yapılan geleneksel bir Çin ayakkabısı giydiriliyor. Kadınların ve erkeklerin saçlarının kazıtılması yaygın uygulamalardan. Bir mahkumun sorgusunun ne kadar süreceği kendisinden istenenleri karşılayabilmesine bağlı. Örneğin; kendisine yöneltilen suçlamaların hepsini kabul etmesi, pek çok başka insanın "suçlu" olduğuna dair tanıklıklar yapması vb. bunları hızlıca kabul edenler çoğunlukla yüksek cezalar verilerek hapishanelere yahut kamplardaki sözde eğitimlere gönderiliyor. Kabul etmenin sonuçlarının ağırlığını tahmin edenlerin sorgusu da bu nedenle uzun sürüyor. Yoğun sorgu işkencelerinin 6 ay sürdüğünü anlatan mağdurlar bulunuyor.

Görüştüğümüz kamp mağdurlarından Ömerbek Ali pek çok mağdurun yaşadıklarına benzer şeyler yaşadı: "İlk 1 saatten sonra iftiraları kabul etmediğim için tepkiler sertleşti sonra elektrikli sopaları kullanmaya başladılar. Elektrik sopalarına da dayandım sonra lastik sopalara geçtiler. Kaplan sandalyesinde oturuyordum, o şekilde dövüyorlardı. Sonra sandalyeden kaldırdılar ellerimden tavana bağladılar, öyle dövmeye devam ettiler. Belirli zaman sonra cinsel organlara, hassas uzuvlara acı çektirmek için aletlerle işkence ediyorlardı. Sonra ince metal çubukları tırnaklarımın arasına batırıp işkenceye devam ettiler. Başka bir şey sormuyorlardı. "Sen suç işledin, suçu kabul edeceksin" diye eziyete devam ettiler. İşkence ederken hakaret ediyorlardı. "Kazakistan pasaportu taşıdığın için kendini ayrıcalıklı mı zannettin? İstersen Amerikan pasaportu taşı, hiç önemli değil" diyorlardı. Onlar işkence ederken sanki keyif alıyorlardı. Onları görseydiniz insanlıklarından şüphe ederdiniz. Bu sorgulama sürecinde birkaç saat işkence ediyorlardı sonra ara verip yemek yemeye, sigara içmeye gidiyorlardı, sonra gelip tekrar işkenceye devam ediyorlardı. Suçlamaları kabul etmem için çok işkence ettiler ama ben: "isterseniz öldürün, yine de kabul etmeyeceğim" dedim. Ben turizmciydim ve Batılı ülkelere insan götürmekle suçlanıyordum. Hepsini yasal olarak götürmüştüm. Bu nasıl suç olabilirdi. Sorgu bu şekilde dört gün sürdü. Her gün yarım litre su, bir de küçük bir ekmek veriyorlardı. Ama o ekmeği yemeye gücüm bile kalmıyordu. Çok dayak yediğim için su içmek istiyordum ama halim kalmıyordu su içecek. İşkence dört gün gece gündüz devam etti.

Dört gün boyunca ya duvarlara zincirliyorlardı, ya kaplan sandalyesinde ya da havada asılı oluyordum. O sırada yan hücreden bir kızın çığlık sesini duydum. "Beni öldürün!" diye yalvardığını duydum Uygur Türkçesi'yle, çok üzüldüm. (Ağlıyor)

稳定是福、动乱是祸

Çürümüş et gibiydi vücudum. Vücudumda işkence izi olmayan hiçbir yer yoktu. Ayak tabanımın acısı ile yere basarken acı çekiyordum. Ayağıma takılan o zincirler çok zoruma gitti. Kamplarda yattığımız yerlerin kenarlarında demirler vardı ve oraya bağlıydık hep, hayvanlar gibi zincirlemişlerdi bizi. İnsan yerine koyulmamak, horlanmak çok ağrıma gitti."[86]

"Abdusselam diye Uygur bir genç vardı, götürdüler onu. İşkenceden geldiğinde iki kolu felç bir şekilde geldi. Beni o çocuğun tuvalet yardımı için görevlendirdiler. Senin kollarına ne oldu dediğimde beni tavana iki kolumdan astılar, ayaklarım hiç yere basmıyordu. Dört gün sonra yere indirdiklerinde iki kolum da böyle olmuştu dedi. Pantolonunu indirdiğimde her yeri simsiyahtı, çürümüştü. 30 yaşındaydı." diyerek anlatıyor bir şahitliğini görüştüğümüz mağdurlardan Kazak kökenli Baktıali Nur.[87]

Kamplardaki koğuşlar genellikle yüksek tavanlı, 3 metreye 6 metre, 18 metre karelik. Kameralarla izleniyor. Polislerin istediğinde talimat vermeleri için hoparlör de bulunuyor. Tuvalet odanın içinde ve etrafı açık. Tuvalet dahil koğuşta su bulunmuyor. Hem açık ve susuz tuvalet hem de mahkumların banyo imkanlarının bulunmaması yahut çok yetersiz olması nedeniyle deri hastalıkları çok yaygın. 18 metrekarelik koğuşta 18-25 mahkum bulunabiliyor. Odalar büyüdükçe mahkum sayısı da artırılıyor. 18, 25, 30, 50, 60 kişilik odada kaldıklarını anlatan mağdurların ortak anlatısı herkesin aynı anda uzanmasının mümkün olmadığı. Uzananların yerleri kapılmasın diye tuvalete gitmeyi bile olabildiğince geciktirdiklerini anlatıyorlar. Bu da insanların nöbetleşe uyumaları anlamına geliyor. Mağdurlar ikişer saatlik uzanma döngüsünden bahsediyorlar. Ayakta kalanların duvarlara yaslanarak dinlenmeye çalıştığını belirtiyorlar. Koğuşların zemini beton. Yatak olarak kullanılabilecek bir malzeme de bulunmuyor.

Mağdurlar gün içinde gıda olarak bir bardak su (bazı ifadelerde sıcak su olduğu belirtiliyor), buharda pişirilmiş bir çeşit küçük Çin ekmeği, lahana ve patlıcan suyu verildiğini belirtiyor. Bu aşırı yetersiz beslenme diğer kötü koşullarla birlikte çok fazla kilo kaybına ve sağlık sorunlarına yol açıyor. Kamplarda 8 ay kalan Ömerbek Ali 115 kg girdiği kamptan 60 kg çıktığını belirtiyor.[88]

Ağır fiziki şartlar ve işkenceler nedeniyle ciddi sağlık sorunlarının sıklıkla yaşandığı kamplarda tıbbi desteğin hemen hemen hiç sağlanmadığı görülüyor. Mağdur anlatımlarında hemoroid olduğu için bağırsağı bir karıştan fazla dışarı çıkmış, işkencelerde böbrekleri hasar gördüğü için idrarından kan gelen, bayılıp yerde 2-3 saat kalmasına rağmen müdahale edilmeyen, işkencede bacakları kırılan ve müdahale edilmediği için yürüme kabiliyetini kaybeden, kalçası kırılan ama tıbbi yardımda bulunulmadığı için sakat kalan pek çok kişiden bahsediliyor.

Kamplarda kısa süreli, 8-9 ay, kalmış olan mağdurlarda bile kalıcı sağlık sorunları oluştuğunu biliyoruz. Kalp, böbrek, sindirim, ortopedik ve psikiyatrik rahatsızlıklar en sık görülenler. Sistematik cinsel şiddet nedeniyle özellikle kadınlarda üreme sisteminde ve rektum-kalın bağırsakta kalıcı hasarlar oluşuyor. Cinsel sağlığını kaybetmiş erkek mağdur ifadeleri de var. Mağdur yakınlarının hepsi de kamplardan kurtulabilen yakınlarının görebildikleri fotoğraf ve videolarda çok yaşlanmış, sağlıksız, zayıflamış olduklarını anlatıyorlar. Kampa götürülürken sağlıklı olan ve yürüyebilen pek çok mağdurun serbest bırakıldıklarında yaşamak için bir başkasının yardımına muhtaç oldukları görülüyor. Kamptan çıktıktan sonra tekerlekli sandalye, baston kullanmak zorunda kalmak oldukça yaygın.

---

[86] Ömerbek Ali ile yapılan 24.03.2021 tarihli mülâkat.
[87] Baktıali Nur ile yapılan 24.03.2021 tarihli mülâkat.
[88] Ömerbek Ali ile yapılan 24.03.2021 tarihli mülâkat.

Çin Komünist Partisi üyesi, 70 yaşını aşkın bir Kazak olan, emekli devlet memuru Kaliyolla Tursun'un başına gelenler fiziki şartların ağırlığına gösterilebilecek pek çok örnekten yalnızca biri. Oğlu Akikat'ın babasıyla aynı kampta kalan bazı mağdurlar ve bir öğretmen ile babasını iki defa ziyaret edebilmiş yakınlarından öğrenebildiklerine göre, daima uyumlu bir vatandaş olan Kaliyolla Pekin'e yazdığı iki dilekçe sebebiyle kampa götürüldü. Kampa sağlıklı bir şekilde götürülüp bir süre sonra ailesine cenazesi teslim edilen Cuma Ağay'ın eşinin isteğini geri çevirememiş, hem onun başına gelenleri hem de bir anlam veremediği kitlesel göz altıları Pekin'deki yetkili mercilere soran iki dilekçe kaleme almıştı. Dilekçeleri gönderdikten dört gün sonra polisler tarafından göz altına alındı. Eşi ve çocukları da sorgulandığı odanın yanındaki odalarda sorgudaydı. Kaliyolla'nın işkence sırasındaki bağırışlarını duyuyorlardı. Ailesi bir süre kamplarda tutulduktan sonra bırakıldı. Kaliyolla'yı zar zor aldıkları izinle ziyarete gittiler. Elleri ve ayakları kelepçeli, ilaveten elleriyle ayakları birbirine zincirle bağlıydı. Çok hasta ve bitkin görünüyordu. Yanında iki polis vardı, sarılmaları, ağlamaları yasaktı. İkinci ziyarette Kaliyolla'nın ellerinde ve ayaklarında kelepçe yoktu. Daha doğrusu polisler buna gerek duymuyorlardı artık. Kaliyolla felç olmuştu, bilinci de yerinde değildi. Ailesi, Çin dışındaki oğulları sosyal medyadan yaptığı açıklamalarına son versin diye yetkililer tarafından propaganda videosu çekmeye zorlandı. Kabul etmedikleri için de tekrar kampa alındılar. Kaliyolla'nın oğlu Akikat babasının ölüm haberini çok sonra öğrendi. Nasıl ve tam olarak ne zaman olduğunu değil yalnızca ölümünü ve cenazesinin akrabalarına teslim edilmediğini.[89]

Kadın ve erkek kamplarında ayda iki defa kapının penceresinden uzatılan kollarından alınan kan örneklerinden, yine belirli aralıklarla cebren yutulması sağlanan haplardan bahsediyor tüm şahitler.

Çin'in kampları "eğitim merkezleri" olarak tanımlaması bütünüyle yanlış değil. Geçici Gözetim Merkezleri ve özellikle toplama kamplarında günün 14-15 saatine yayılan bir "eğitim" söz konusu. Ama daha önce benzerine rastlanmayan bir şekilde.

Bir toplama kampında Çince öğretmenlik yapmaya zorlanan Özbek asıllı Kalbinur Sedik kendisiyle görüşmemizde verilen eğitimi ve koşulları şöyle anlattı: "Dört katlı bir bina. Giriş kısmında elektronik tarama cihazları, duvarlarında yüksek demir parmaklıklar, teller. Parmak izi ile girilebilen, çift katlı demir kapılardan geçiyordunuz. Eğitim büyük bir salondaydı.

Masa, sandalye gibi şeyler yoktu. Sadece çocukların oturabileceği büyüklükte metal tabureler vardı. Tahtada Çince yazıları öğretmeye çalıştığımda arkadan ağlama sesleri geliyordu. Dönüp baktığımda, yaşlıların gözyaşları sakallarından yere akıyordu. 60-70 yaşlarındaydı çoğu. 7 de kadın vardı. Üçü 70'lerinde, diğerleri de 60 yaşlarındaydı. Mart 2017'den sonra kampa gelenlerin sayısı yükseldi. Yedi--sekiz bin kişi oldu kamp. İnsanların üstlerinde sayılar yazıyordu. Ben sabahtan akşama kadar ders veriyordum. Ders bitince polis eşliğinde eve gidiyordum. Gün içerisinde telefon kullanmam yasaktı.

[89] Akikat Kaliyolla ile yapılan 25.04.2021 tarihli mülâkat.

稳定是福、动乱是祸

“Çin Komünist Partisi olmasaydı biz olmazdık” gibi şarkılar ezberletiyorlardı. İlk ders verdiğim grubun çoğu yaşlı din adamları olduğu için Çince bilmiyorlardı hiç. Daha sonraki yoğun gelişlerdekilerin çoğu yurtdışına giden öğrencilerdi. O nedenle onlar biliyorlardı. Türkiye’de eğitim alıp gelen öğrencilerin çoğu benim kampımdaydı mesela. ABD’de, Mısır’da okuyan öğrenciler çoktu. Yurtdışına, sakıncalı görülen ülkelere seyahat edenler de kamplara alınıyordu. Telefonlarında oraya gittiklerine dair fotoğraflar bulunduğu için alınanlar fazlaydı. Bunları polislerle sohbetlerimizde öğreniyordum.

Kampta olanlarla eğitim hariç hiçbir şekilde diyalog kuramadım. Onlarla Uygur Türkçesi‘yle iletişim kurmamız kesinlikle yasaktı. Aralarında benim Urumçi’deki evimin yanındaki camide imamlık yapan birini tanıyordum. Bir aralık o dedi ki: “Beş çocuğum var, çocuklarıma söyleyin ben buradayım, hayattayım.” Benden bunu söylememi istedi ama ben o adama hiç cevap veremedim. Birkaç gün sonra adam ortadan kayboldu. İmamdan sonra bir tane genç, dayanamayıp ben öğle saatinde çıktığımda: “Urumçi’de sizin bulunduğunuz bölgede bir manav dükkânım var. Orada benim eşim var. Doğurmak üzere. Ona söyleyin, burada hayatta olduğumu bilsin” dedi. Sonra o çocuk da ortadan kayboldu. Kampa getirilenlerden hiçbir şekilde ailelerinin haberi yok. Babanın evlattan, evladın babadan haberi yok, kimse bilemez. Birinin eşi alınsa karakola gidip “eşim nerde” dese “bir daha sorarsan seni de oraya götürürüz” diye tehdit ediyormuş. Hiçbir şekilde konuşamazdım oraya götürüldüğümde. Kampta eğitim vermeye başlamadan önce imza attırıldığım kâğıtlarda eğitim verdiğimiz yer ile ilgili başkalarına hiçbir şey söylemeyeceğimize dair maddeler vardı. Eğer söylersek yakınlarımı da kampa alacaklarını söyleyerek tehdit etmişlerdi. O yüzden kimseye söylemedim. Ama başkalarının kamp hakkında konuşmalarına şahit oldum. Ben eve gidip geleceğim zamanlarda bazen polisler beni durağa bırakıyordu. Bazen otobüse yetişebiliyordum. Yetişemediğimde yoldan geçen Uygurların arabasına biniyordum. Onlardan biri: “Ben oğluma uçak biletleri satan bir ofis açmıştım.” dedi. Oğlu, birine Türkiye’ye kalkan uçağa iki bilet satmış. Sonra bu neden söylenerek kampa alınmış. Bilet sattığı için: “sen teröristlere yardım ve yataklık ettin” diye kampa almışlar oğlunu. Adam ağlayarak karakollarda gezmiş oğlum nerede diye.

Eğitim verdiğim 6 ay süre boyunca insanlar hiçbir şekilde banyo yapamadılar. Tuvalete girmek için bile sadece bir dakikaları vardı. Erkeklerin de kadınların da saçları kazıtıldı.

Çince komünist şarkılar öğretiyorduk sürekli. Mahkûmlar ders almadıkları zamanlarda hücrelerinde oturuyorlardı duvara bakarak. Biz ders yaptığımız esnada polisler geliyorlar, 5-6 kişinin ismini söylüyorlar ve onları götürüyorlardı. Dersliğin aşağısında sorgu odası vardı. Onların seslerini duyuyorduk, çığlık sesleri geliyordu sürekli. İşkence görenler bir ay derslere giremiyorlardı. Ağır işkencelere maruz kalıyorlardı. Bir polise sordum ‘nasıl işkence ediyorsunuz?’ diye. Elektrikli sandalyeye oturtuluyormuş: kaplan sandalyesi. Başa geçirilen, elektrik veren bir aparattan bahsetti. Ele takılan eldiven gibi, elleri yakan bir işkenceyi anlattı. Fabrikatör bir adam vardı. Çinceyi ve komünist şarkıları hızlıca öğrenirse serbest kalabileceğini düşünüyordu galiba. Çok çalışıyordu, o adamı götürdüler sorguya, bir daha gelmedi. Ne olduğunu sorduğumda sorguya götürdük, kalbi varmış, öldü dediler. Götürüp getirmediklerini sorduğumda hep aynı şeyi söylüyorlardı. Çok oluyordu gidip dönmeyenler. Bunlardan ikisinin cesedini bizzat gördüm. Kamptaki herkese günde üç kere bir dakika tuvalet izni veriliyordu. Bir dakikada çıkmayanlara işkence ediyorlardı, birçoğu prostat hastalığına yakalanıyordu.

Kamp ilk kurulduğunda gelmiştim. Bazı insanların ilk hallerini de biliyordum, değişiklikleri de görebildim. Zeminde yatıyorlar. Oturak yok. Zemine, betona oturup duvara bakmak zorundalar. Hiçbir şekilde güneş görmüyorlar. Karanlık yer. İlk geldiklerinde yaşlıların çoğu sağlıklı görünüyordu ama ilerleyen aşamalarda oturup kalkamıyorlardı artık. Hepsinin yüzü hastalıklı

gibiydi. Çok kötü durumdaydılar. İnsanlar gittikçe bilinçsizleşiyorlardı. Sadece bakıyorlardı. Dersi, sırf ders yapmak için yapıyorduk. Hiçbir şekilde iletişim kuramıyordum. İlk aşamada bana ailelerine hayatta olduklarını söylememi rica eden birkaç kişi sorguya götürülüp dönmeyenler arasındaydı. O yüzden kimse konuşamıyordu. Tanıdık yüzleri göremeyince polislere soruyordum: "Onları çalışmaya gönderdik" ya da "hastaydı öldü" diyorlardı. Bunlardan bazılarının helal organ için kullanıldığını, bir kaçının ise fabrikalara zorunlu çalışmaya gönderildiği duydum."[90]

Kamplara götürülen insanların arasında yaşlıların da bulunması can kayıplarını artıran bir faktör. Öldüğü haberi alınanların bir kısmının cenazeleri –dışarıda kalmışsa akrabalarına- teslim edilmiyor. Şahitler bunun cansız bedenler üzerindeki işkence izlerinin belgelenmesi ihtimaline karşı yetkililerin aldığı bir tedbir olduğunu düşünüyor. Tanınmış din alimlerinden ve Sincan İslam Enstitüsü'nden uzun süre önce emekli olan 90 yaşındaki saygın din bilgini Profesör Abidin Ayup kamplarda tutulduğu bilinen en yaşlı isimlerden birisi. Görüştüğümüz mağdur yakınlarından Şemsiye Ali teyzesinin de (Abidin Ayup'un gelini Asiye Memed) aralarında bulunduğu Ayup'un ailesinin pek çok üyesinin de kamplarda olduğunu ve kendilerinden haber alınamadığını teyit ediyor.[91]

Profesör Abidin Ayup'un pek çok saygın Uygur din bilgini ile birlikte Tomşuk Hapishanesi'nde tutulduğu tahmin ediliyor.

Kamplarda Çince öğretmenliği yapan Kalbinur Sedik yaşlı din bilginlerine dair gözlemlerini de bizimle paylaştı: "Eğitim vermek için girdiğim salonda kampa girişte karşılaştığım, orada bulundukları için çok şaşırdığım, elleri ve ayakları kelepçeli, zincirlerle birbirine bağlı din adamlarını gördüm. Tahtada Çince yazıları öğretmeye çalıştığımda arkadan ağlama sesleri geliyordu. Dönüp baktığımda, bu yaşlı din alimlerinin ağladıklarını görüyordum. Çok üzülüyordum perişan hallerine. Hepsi yaşlıydı. O kelepçeli, zincirli ağlayan halleri aklımdan çıkmıyor hiç."[92] (Ağlıyor)

Kamplarda bir yıla yakın kalan taksi şoförü Baktıali de aldıkları eğitimi ve şartları şöyle anlattı görüşmemizde: "Ateşim yükseldiğinde oradaki Çinli doktorun yanına götürdüler. Ateşimin yükseldiği derece ile belliydi ama doktor "bu yalan söylüyor, dövün, doğruyu söylesin" dedi. Polisler çok aşırı dövdüler o zaman. Coplarla dövdüler beni. Onlar dövdükten sonra beni o eğitim yerine tekrar götürdüler. Hastayken, dövülmüşken yine de götürdüler oraya, iki insanın arasına oturttular beni. Orada dövüldüğümde el bileklerimde kırıklar oluşmuş. Kamplardan çıktıktan sonra 9 çeşit hastalığım çıktı; böbreklerim, akciğerim, kalbim, midem vd...

Yine bir dayak sonrası ellerim ve ayaklarım şişmişti. Bayılacak gibiydim. O kadar kötü bir durumdayken her gün götürülüp oturtuluyordum. Şarkılar söylemeye çalışıyordum ama hiçbir şey söylemeye, ezberlemeye halim yoktu. Önümdeki genç düştü, bayıldı. Hareketsizdi. Oradaki Çinli doktoru çağırdılar. O Çinli doktor "bu da yalancı hasta" dedi. O genç kaç saat hareketsiz yattı ama kimse müdahale etmedi. Dışarıdan doktor geldi, onlar baktıktan sonra "beyin kanaması geçirmiş muhtemelen" dediler. Sonrasında o genç götürüldü. Bir daha onu görmedik. 36 yaşındaydı. Ablimit'ti adı. Çapçal ilçesinden.

Başka bir genci daha gördüm. Onun adını bilmiyorum, Uygur'du o da. O genç toplama kampından hastaneye götürüldü. Tekrar geldiğinde göğsünün açılıp tekrar dikildiğini fark ettik. Ertesi gün o çocuk vefat etti. O da Çapçal ilçesindendi, Mazar köyünden."[93]

---

[90] Kalbinur Sedik ile yapılan 24.03.2021 tarihli mülâkat.
[91] Şemsiye Ali ile yapılan 07.04.2021 tarihli mülâkat
[92] Kalbinur Sedik ile yapılan 24.03.2021 tarihli mülâkat.
[93] Baktıali Nur ile yapılan 10.04.2021 tarihli mülâkat.

Altay ilinin Ciminey ilçesinden kamp mağduru Tabıshan Marubkan'dan dinlediklerimiz de diğer mağdurların anlattıklarıyla örtüşüyor: "Psikolojisi bozulan çok insan vardı. Bazıları hiç konuşamıyordu, bazılarının başı çok ağrıyordu. Başları ağrıdığı için kafalarını duvara vuruyorlardı. Bizler de onları tutuyorduk kafalarını vurmasınlar diye. Zemin katta düşünme odası denilen bir oda vardı. İşkence de yapılıyordu orada. Duvarlarda koruma süngerleri yoktu. Eğer biri kafasını duvara vuracak olursa hemen engel olmamız gerekiyordu. İntihar edilmesin diye herkes bir kişiden sorumlu oluyor, onu gözlemliyordu. Altı kişi olsa o odada dört kişi uyuyor iki kişi uyumuyordu, nöbet tutuyordu. Bu oranın düzeniydi kimse intihar etmesin diye. Çünkü herkesin aklında intihar etmek bir kurtuluş gibi görünüyordu."[94]

Benzer ifadeleri Baktıali Nur da dile getiriyor: "Her gün psikolojik, fiziksel işkence içindeydim. İşkence olmayan günlerde bile komünist ideoloji ve Çince eğitimde 15-16 saat metal tabureye oturmaktan dolayı her yerimde şişlik ve ağrı vardı. Her zaman aç ve susuzduk. Sadece dört saat uyuyabiliyorduk. Aklımda, dualarımda hep ölmek vardı. Ölmenin kurtulmak olduğunu düşünüyordum. En çok arzu ettiğim şey ölümdü."[95]

[94] Tabıshan Marubkan ile yapılan 15.04.2021 tarihli mülâkat.
[95] Baktıali Nur ile yapılan 10.04.2021 tarihli mülâkat.

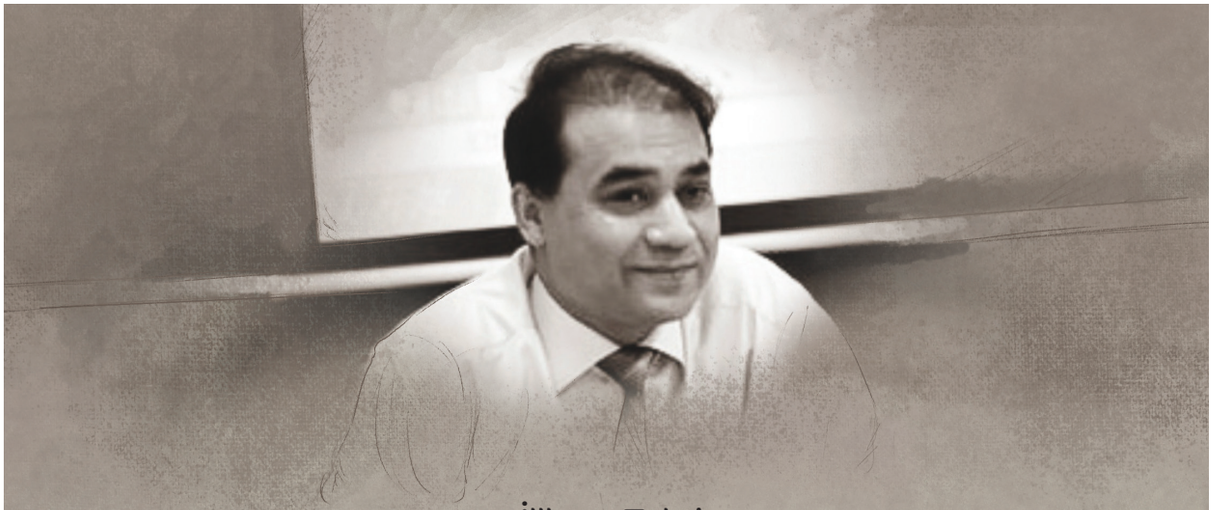

İllham Tohti

Tanınmış Uygur akademisyen, ekonomist. Pekin'deki Minzu Üniversitesi'nde profesör olan Tohti, Uygur halkının en saygın kanaat önderlerinin başında geliyordu. Tohti hem alanında parlak bir akademisyen hem de Çince'nin dışında İngilizce, Japonca, Urduca, Korece ve Rusça dillerine hakim, aynı zamanda Uygur Türkçesi dışında pek çok Türk lehçesini de konuşabilen, dünyayı tanıyan ve dünyaca tanınan bir entelektüel. Profesör Tohti özellikle 2000'lerin ortasından itibaren "kucağında büyüdüm" dediği kendi halkının, Uygurların sorunlarının nasıl çözülebileceği konusunda çalışmalarını yoğunlaştırmıştı.

Çinli aydınlarla yakın dostlukları ve zaman zaman çözüm önerilerini paylaştığı Çinli yetkililerle bağlantıları bulunmaktaydı. Tohti sorunların çözümü için diyaloğu önceleyen tavrıyla dikkat çekiyordu. "Uygur Bölgesi'nde Uygurlarla Han Çinlilerin el ele beraber ilerlemesini sağlamak benim tarihi sorumluluğumdur... Uygur sorunu Uygurlarla Çinlilerin diyalogları temelinde çözülecektir."[96] diyen Tohti'yi Çin dışındaki bazı Uygur elitler Çin'in toprak bütünlüğünü önceleyen ve diyaloğu meselenin çözümü olarak takdim eden duruşu nedeniyle eleştirmekteydi. Bununla birlikte Profesör Tohti, kendisini destekleyenlerin de eleştirenlerin de, Çinli ve Batılı entelektüellerin de saygı duyduğu bir isim olma özelliğini daima korudu.

Tohti halkının ekonomik olarak geri bırakılmışlığını, en temel insani özgürlüklerinin kısıtlanmasını ve belli aralıklarla maruz kaldığı katliamları ancak ülkenin anayasasından kaynaklanan azınlık haklarının "gerçekten" verilmesiyle, bunun da Pekin'in ikna edilmesiyle mümkün olabileceğine inanıyordu. "Kral çıplak diyen milyonları cezalandırmak yerine, kralı giydirmenin maliyeti ülkemize büyük tasarruf sağlamaz mı?" diyordu Profesör İlham Tohti.[97]

---

[96] İlham Tohti. (2015). Hapisteki Lider İlham Tohti Yolum ve Gayem: Uygur Türkleri ve Çin Meselesi. Şira Yayınları. Eylül 2015. Derleyen Hamit Göktürk.

[97] İlham Tohti. (2009). Pekin Milletler Üniversitesi'nde yapılan söyleşi. 29 Ekim 2009.

Tohti'nin üslubu ve söyledikleri ezber bozan nitelikteydi. "Bu ülkede iki Çin var: Biri topluma ait olan Çin, diğeri devlete ait olan Çin. Ben topluma ait olan Çin'i seviyorum. Beklentilerimi, umudumu topluma ait olan Çin'e bağlıyorum. Bu yüzden Uygurlarla Çinliler arasındaki dostluğu pekiştirmeye çalışıyorum."[98] diyordu. Bu retoriği ve üslubuyla Çin devleti tarafından terörize edilmesi pek mümkün olmayan bir isimdi.

Tohti gözaltına alınmadan kısa süre önce çabalarını ve üzerindeki yoğun devlet baskısının geldiği noktayı şöyle anlatmıştı: "Uygurların özgürlüğü Çin halkının bizi anlamasından geçiyor. Başka yol ile özgürlüğe kavuşmamız çok zor. Bu yüzden Uygurların sorununu Çin toplumuna, yönetimine anlatmaya çalıştım... Çinlilerin vicdanına seslendim. Sorunu diyalog yoluyla çözmek istedim ve iyi niyetli davrandım. Ama resmî makamların niyeti kötü. Beni yok etmek iradesine geldiklerini hissediyorum".[99]

Profesör İlham Tohti Şubat 2013'te kızıyla birlikte yurt dışına seyahat etmek üzere bulundukları Pekin Havaalanı'nda alıkonuldu. Kızı Cevher İlham'ın ülkeden ayrılmasına izin veren yetkililer Tohti'ye izin vermedi. Ocak 2014'de de evinde gözaltına alındı. Eylül 2014'te ise ayrılıkçılık ve etnik nefreti kışkırtma suçlamasıyla ömür boyu hapis cezasına çarptırıldığı açıklandı.

İlham Tohti tutuklanmadan önceki son yazılarından birinde Çinli yetkililerin neler yapabileceği konusunda fikir veren bir mesaj vermişti halkına: "İçeride intihar ettiğimi söylerlerse halkım inanmasın. Ben intihar etmem."[100]

2014 Çin'in Uygur Özerk Bölgesi'nde toplama kamplarının ilk deneme versiyonlarını hayata geçirdiği yıl olma özelliği taşıyor. Tohti'nin yurt dışına çıkışına 2013'te izin verilmemesi ve 2014'te ömür boyu hapse mahkum edilmesi Çin'in irrasyonel derecede güvenlikçi ve radikal toplama kamplarında Çinlileştirme projesini en azından 2013'ten beri planladığını düşündürten pek çok olaydan birisi olarak karşımıza çıkıyor.

---

[98] İlham Tohti. (2013). Amerika'nın Sesi Radyosu: Çince Televizyonu Muhabiri Dung Fang'ın Ropörtajı. 7 Kasım 2013.
[99] İlham Tohti. (2014). Radio Free Asia (Hür Asya Radyosu) mülakatı. RFA Uygur Kanalı. 31 Ocak 2014.
[100] İlham Tohti. (2014). Radio Free Asia (Hür Asya Radyosu) mülakatı. RFA Uygur Kanalı. 31 Ocak 2014.

Yalkun Rozi

Yalkun Rozi ünlü Uygur edebiyatı eleştirmeni, yayıncı, editör ve yazar. Aynı zamanda devletin Sincan Eğitim Yayınları'nda da yetkili olan Rozi, Uygur edebiyatı konusunda otorite olarak kabul ediliyordu. 2016 Ekim'de gözaltına alındı. 2018'de 15 yıl hapis cezasına çarptırıldığı açıklandı.

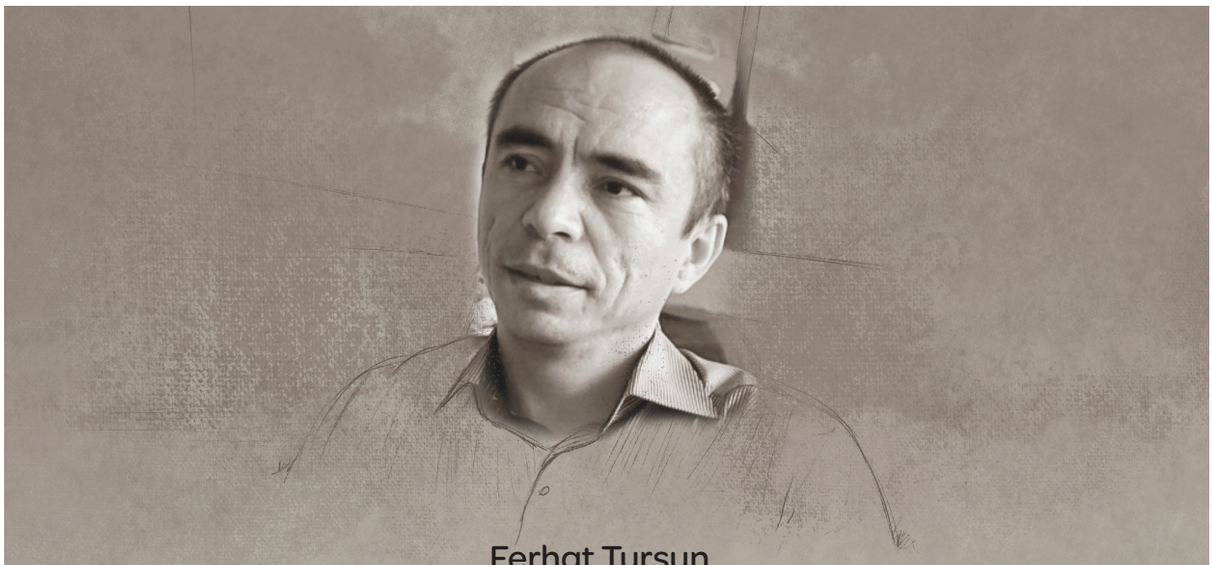

Ferhat Tursun

Şair ve romancı. 1999'da yayınladığı ilk romanıyla edebi çevrelerin dikkatini çekmişti. Eserlerindeki yoğun Freud, Schopenhaur etkisi ve felsefi çözümlemeleri Uygur edebiyat çevreleri için çok yeniydi. Her yeni gibi yadırgandı, eleştirildi. Özellikle geleneksel Uygur edebiyatının önemli isimlerinden Yalkun Rozi'nin çok sert eleştirilerine hedef oldu. Tursun'un hayli liberal kalemi pek çoklarını rahatsız etmişti. Ona Çin'in Salman Rüşdi'si diyenler oldu. İkilinin edebi başlayan ve harareti artarak devam eden polemikleri çok konuşuldu.

2015 Ekim'de Foreign Policy'e verdiği röportajda Ferhat Tursun: "Din çok iyi bir şey, tıpkı edebiyat gibi, tıpkı bir şiir gibi, çok güzel. Ama bazı insanlar dini çok korkunç yapıyor." demişti.

2018 Ocak ayında gözaltına alındı. 2019'da 16 yıl hapis cezasına mahkum edildiğine dair haberler alındı ama teyit edilemedi.

En büyük "karşıtı" Yalkun Rozi ile iki ortak özellikleri vardı: ikisi de edebiyatçı ve Uygur'du. Benzer hapis cezalarına çarptırılmalarının nedeni ise tek bir ortak noktalarıydı: Uygur olmak.

Abdülkadir Celaleddin

Ünlü Uygur şair, akademisyen. Celaleddin Sincan Üniversitesi'nde edebiyat profesörüydü. Pek çok Uygur akademisyen gibi o da Çin Komünist Partisi üyesiydi. 29 Ocak 2018'de evinde başına siyah torba geçirilerek göz altına alındı.

Yetkililer "Yeniden eğitim" kampına götürüldüğünü belirttiler. Götürüldüğü tarihten itibaren kendisinden haber alınamıyor.[101] Celaleddin'in kampta yazdığı/söylediği düşünülen ve beraber kaldığı mağdurların bazılarının dışarı çıkabilmesiyle kamuoyuyla paylaşılan bir şiiri toplama kamplarının bilinen ilk edebi ürünü olarak dikkat çekiyor:

Yanarım yok (Yolum yok)

Bir buluŋda yegânimen, nigârım yok,
Kiçiliri kara bastı, tumârım yok,
Bu hayattın özge yeme ḫumârım yok,
Cimcitlıkta ḫıyâl ezdi, amâlım yok.

(Bir köşede yalnızım, sevdiğim yok,
Geceleri kara bastı, tılsımım yok,
Bu hayattan başka, hiç isteğim yok,
Sessizlikte hayaller ezdi, çarem yok.)

Men kim idim, nime boldum, bilelmidim,
Kimge deymen dil sözümni, diyelmidim,
Yâ pelekniŋ ḫuy peylini sizelmidim,
Yar kışiŋge baray deymen, karârım yok.

(Ben kim idim, ne oldum, bilemedim,
Kime deyim yürek sözümü, diyemedim,
Belki de feleğin işini sezemedim,
Yâre varmak isterim, karârım yok.)

Pesillerni bilip turdum burceklerdin,
Hiçbir ḫever alalmidim çiçeklerdin,
Bu sığınişler ötüp ketti süŋeklerdin,
Kandak yer bu, karârım bar, yanarım yok.

(Mevsimleri fark ettim çatlaklardan,
Hiçbir haber alamadım çiçeklerden,
Bu özleyişler geçip gitti kemiklerden,
Nasıl yer bu, karârım var, yolum yok.)

(Şiir: Abdukadir Celaleddin / Türkiye Türkçesine Çeviren: Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun)

[101] Babür Celaleddin ile yapılan 07.04. 2021 tarihli mülakat.

5.5. Kamplardaki Kadınlar

Kamplarda bir yılı aşkın süre kalmış olan Gülbahar Celilova'nın ve yine kamplarda resmî görevli Çince öğretmeni olarak 6 ay çalışmış olan Kalbinur Sedik'in anlattıkları bir korku filminden sahnelere benziyor.[102-103] Farklı zaman ve şehirlerde kamplarda bulunmuş olan Gülbahar ve Kalbinur'dan oldukça ayrıntılı olarak dinlediklerimiz hem kendi içlerinde hem de erkek kamp mağdurlarının kadınlara dair kısıtlı şahitlikleriyle örtüşüyor.

Kamplarda 14-80 yaş arası kadınların bulunduğunu biliyoruz. İlk göz altı ve sorgudan sonra kamplara nakledilen kadınlar için erkeklerden farklı ilk prosedür; kan ve idrar testlerinde hamile olup olmadıklarına bakılması. Hamile olduğu belirlenen kadınların gebeliklerinin hangi döneminde olduğundan bağımsız olarak hamilelikleri sonlandırılıyor. Mısır'ın ünlü El Ezher Üniversitesi'nde eğitim gördüğü için kamplara götürülen 24 yaşındaki Zeynep Abdürreşit'in iki aylık hamile olduğu kampa götürülmeden önce yaptırdığı testle belliydi ve bilindik tüm hamilelik belirtilerine de sahipti. Kampa götürüldükten hayli sonra resmî yetkililer "hamile olmadığını" bildirdiler ailesine. (Eşinin bulunduğu ülkenin yoğun diplomatik çabasıyla).[104] Uygur Özerk Bölgesi'nde kürtaj kamplarla sınırlı bir insan hakları ihlali değil. Uzun zamandır sıkı bir şekilde uygulanan bir kürtaj politikası bulunmakta Çin yönetiminin. Uygur Özerk Bölgesi'nde kadınların çocuk kotasını aşan hamileliklerinde yaygın olarak saklandıkları, hiç evden çıkmayarak bir nevi ev hapsinde yaşamak durumunda kaldıkları biliniyor. Bununla birlikte resmî yetkililerin rutin kontrollerinin yanında ani ev ziyaretleri ile bu tip gebelikleri tespit etmeye çalıştıklarına dair pek çok şahit ifadesi bulunuyor. Bu hamilelikler tespit edildiğinde zorunlu kürtaj işlemi polis nezaretinde gerçekleştiriliyor ve aynı operasyonda kalıcı kısırlaştırma da yapılıyor. Mağdurların anlattığına göre: kadın vücudu üzerindeki cebri müdahaleler bununla sınırlı değil. Düzenli verilen haplar nedeniyle olduğu düşünülen bir etki de kamplardaki kadınların regl olmaması.

Kampa getirilen emziren annelere uygulanan özel bir enjeksiyonla sütlerinin kesildiği de anlatılanlar arasında. Tuvaletlerin açık olması (koğuşun bir köşesinde bulunan bir delikten ibaret) nedeniyle, sadece koğuşta kalanların değil, sürekli kameralardan ve cam bölmeden izleyen polislerin varlığı da kadınlar için ayrı bir sorun olarak görünüyor. Polisler tüm kadın kamplarında bütünüyle (bazen iki Çinli kadın polis bulunabiliyor) erkeklerden oluşuyor. Erkek kamplarında Çinli polislerle birlikte daha az da olsa Uygur polisler de görev yaparken kadın kamplarında Uygur polisler bulunmuyor.

Geçici Gözetim Merkezleri'nde ve hapishanelerde ise az da olsa kadın polisler bulunuyor. Bu alışılmadık erkek görevli yoğunluğunun özel bir nedeni var. 8-10 bin kişilik bir kadın toplama kampında öğretmen olarak bulunan Kalbinur Sedik anlatıyor: "Kadınların kaldığı kampa gittiğim ilk gün 18-20 yaşında bir genç kızın sedyede taşındığını gördüm. O esnada tanıdığım bir polis memurunu görünce fısıldaşıp "öğleden sonra buluşalım" dedik. Polis memuru oradaki kadınlara sürekli iğne yapılıp haplar verildiğini ve bunun da kısırlaştırma ve çeşitli hastalıklara dair (deneysel çalışmalar) bir uygulama olduğunu söyledi. Sedyedeki kızcağıza yan etkisi olmuş. Regli bir buçuk ay durmamış. Kan kaybından ölmüş o kızcağız. Tüm polisler etnik Han Çinlisiydi. Onlar zaten orada çalışmak için çok heveslilermiş. Çünkü kadınlara istedikleri zamanda ve istedikleri şekilde tecavüz ediyorlardı. Makatlarına, cinsel organlarına, ağızlarına, kulaklarına elektrikli coplarla işkence ettiklerini duyuyordum sürekli. Zaman zaman kamp dışından Uygur polisler geliyorlardı.

---

[102] Gülbahar Celilova ile yapılan 26.04.2021 tarihli mülâkat.
[103] Kalbinur Sedik ile yapılan 26.03.2021 tarihli mülâkat.
[104] Almas Nizameddin ile yapılan 26.03.2021 tarihli mülâkat.

Kampların içinden yemek verilen pencerelerden sorguya götürülen kadınlara soruyorlardı: "size tecavüz ediyorlar mı?" diye. Kadınlar cevap veremiyordu, ağlamaya başlıyorlardı. Çinli polisler, bir araya gelip içki içtiklerinde bu tür şeyleri birbirlerine anlatıyorlarmış. Bu da duyulup ve daha üst düzey emniyet yetkililerinin kulağına gidiyormuş. Onlar bu tür şeylerin duyulmasının kötü olacağını düşündükleri için sorgulamak ve öğrenmek adına Uygur polisleri gönderiyorlarmış. Erkek kampında Uygur erkek polisler de görev yapıyordu. Çok hayret etmiştim kadınların bulunduğu kamptaki polislerin hepsinin Çinli olmasına."[105]

Abdullah Rasul, 72 yaşındaki teyzesi Risalet'in kampa götürüldükten bir süre sonra cenazesinin polisler eşliğinde ailesine teslim edildiğini ve teyzesinin naaşı üzerindeki pek çok işkence izini kuzeninin bizzat görerek, Çin dışına çıktıktan sonra, kendisine aktardığını belirtiyor.[106]

Gülbahar kadınlar kampında ilk gördüklerini şöyle anlatıyor: "704 numaralı kapıdan içeri soktular beni. Küçük odanın içinde pek çok kadın yan yana, sıkışık yatıyordu. Küçücük koridor gibi yerde genç kızlar bekliyordu, herkes yatamıyordu sığmadığı için. Kapıdan girdiğimde içerideki kadınların saçları çok dağınıktı, saç tokaları, lastikleri bile yoktu. Çok perişan görünüyorlardı. Ağlamaya başladım "nasıl bir yere geldim, suçsuzum" diye. Bir kadın yaklaştı yanıma, "Ağlama, bizim de suçumuz yok, daha fazla ceza verirler ağlarsan" dedi.

Bir odada 40 kişiydik. 14 yaşından 80 yaşına kadar insanlar vardı. Herkesin elinde ve ayağında zincir kelepçe vardı, el ve ayaklar arasında da zincirler vardı. İki ayak ve bir el zincirliydi. Uzunluğu 5 metre eni 3 metre kadardı odanın, yüksekliği 5-6 metre civarıydı. Bir metrelik koridor gibi tuvalete gitmek için yürüyebileceğimiz bir boşluk vardı. Odanın içindeydi tuvalet ve kapısı yoktu. Tuvaletimizi yaparken her yerimiz görünüyordu, özellikle küçük kızlar çok utanıyordu. Ayda bir kere bir dakika soğuk su ile yıkanmamıza izin veriyorlardı. (Bu iznin varlığı ve periyodu kamplar arası değişiklik gösteriyor) Sabun yoktu. Tuvaletten sonra bile elimizi yıkayamıyorduk. Bir aya kadar o şekilde devam ettik. Sonra vücudumuzda yaralar çıktı, bitlendik. Saçlarımızda, kıyafetlerimizde bit olunca saçlarımızı kazıttılar.

Sabahları buharda pişirilmiş küçük bir ekmek ve suya un karıştırılarak yapılmış soğuk çorba veriliyordu. Öğlen sadece ekmek veriyorlardı ama çok sertti, bölünce içinin küflenmiş olduğunu görüyorduk çoğu zaman. Bazen lahana suyu veriyorlardı, içinden lahana çıkınca şanslı sayıyorduk kendimizi.

İlk üç ay haftada bir kere odamızı değiştiriyorlardı birbirimizin durumunu öğrenmeyelim diye. Odalardan hep birileri çağırılıyordu ama nereye götürdükleri, götürülecekleri söylenmiyordu. Ama işkenceden dolayı ölen, bir daha gelmeyen, iğne ile öldürülenleri görüyordum. Bazılarının geldiğinde tırnakları çekilmiş oluyordu. Tırnaklarının arasına iğne batırılanlar oluyordu. Aklını kaybedenleri de gördüm.

Yaşı büyük kadınlar bayıldığında yürünen dar, boş yere yatırıyorduk, doktorlar gelip yüzüne bir şeyler sürüyordu. İki üç saat içinde kendine gelmediklerinde ellerinden sürükleyerek götürüyorlardı. Onların öldüklerini düşünüyorduk. 27 yaşında bir genç kız vardı: adı Hürriyet'ti. Hürriyet'i sorguya götürdüler, ağır işkencelere maruz kalmış, getirdiklerinde aklını yitirmişti, sürekli bağırıyordu. Bağırmayı bırakmayınca gece yarısı kafasına siyah poşet geçirip kara odaya

[105] Kalbinur Sedik ile yapılan 26.03.2021 tarihli mülâkat.
[106] Abdullah Rasul ile yapılan 06.04.2021 tarihli mülâkat.

(kamerasız, yatak bulunan oda) götürdüler. Bir hafta sonra benim kalp hastalığım olduğu için doktora götürdüklerinde[107] Hürriyet'in cesedini sedye üstünde taşınırken gördüm. Hürriyet'le sadece bir hafta beraber kalmıştık. Yedi yaşındaki kızıyla Türkiye'ye gittiği için kampa getirilmişti.

Bize ayda iki kere hap veriyorlardı. Bir de kapıdaki küçük pencereden on günde bir iğne yapıyor, kanlarımızı alıyorlardı. Kızların adet kanamaları durmuştu verilen ilaçlardan dolayı. Sanki biz kendimizi o kampta doğmuş ve büyümüş gibi hissediyorduk. Ailemizi, kendimizi düşünemiyorduk. Ne zaman bize buharda pişirilen o ekmekten vereceklerini düşünüyorduk.

İlk defa kara odayı ve orada olanları 25 yaşındaki bir kızdan öğrendim. Kaldığı kampta sorgulama odasında ellerinden zincirle tavana asılmış, üstüne soğuk su dökülmüş, zincirle dövülmüş. "Sana cinsel saldırı oldu mu?" dediğimde evet ya da hayır demeden sadece ağladı. Arzuhan'dı adı. İlk defa o zaman duydum, anladım tecavüz, taciz olayını. Sonra her sorduğum kadın ağladı, bana sorulunca ben de ağlamaya başladım. Çünkü beni de kara odaya götürmeye başlamışlardı.

Bizim kaldığımız kampta iki sorgulama odası gördüm. Biri zemin kata, orada kameralar vardı. Orada sorgu olduğunda bağırıp çağırsak da kimse duymuyordu. Diğerine gittiğimizde başımıza siyah poşet geçiriyorlardı. Orada yatak vardı, kamera yoktu. Ben de orada çok defa cinsel saldırıya uğradım, o yüzden kendime gelemiyorum, her anlattığımda ağlıyorum. Üç kişilerdi hep. Beni bir kere 24 saat boyunca sorguladılar. Su vermediler, tuvalete gitmeme izin vermediler. Kamera olmayan kara odaya her götürdüklerinde, toplamda ne kadar olduğunu bilmiyorum, ama sürekli olarak tacize, tecavüze uğruyordum. İki polis elimi tutuyordu diğer polis saldırıyordu. Bu düzenli oluyordu. Ben gittiğimde ilk üç ay sorguya alınmadım ama sonra götürdüler. Kaç defa oldu bilmiyorum ama gelip götürüyorlardı sorguluyorlardı, saldırıyorlardı, sonra odaya getiriyorlardı, bir süre sonra tekrar götürüyorlardı.

Gülzara vardı 36 yaşında. Aksu'luydu. Urumçi'de terzilik yapıyordu. Gülzara her seferinde oraya götürülüp geldiğinde yüzü gözü kan içinde, dayak izleri ile geliyordu. Orada hukuki yollarla sorgulamalar olmuyordu. Akıllarına geldiklerinde suçlama evraklarını alıp götürüyorlardı ve sorgu bahanesiyle tecavüz ediyorlardı.

Orada yaş farkına hiç bakmıyorlardı. Ben kampa götürüldüğümde 52 yaşındaydım. Orada işkence eden tecavüz edenler çoğunlukla 20'li yaşlarda genç Çinli polislerdi. Onlara "Anneniz, ablanız yok mu sizin?" dediğimde "sen hayvansın, pisliksin, anne, abla değilsin" diyorlardı. (Ağlıyor) O koğuştaki herkes cinsel saldırıya uğradı. Yaş farkı olmaksızın herkesin saldırıya uğradığını biliyorum."[108]

---

[107] Gülbahar Celilova'nın başka bir ülkenin vatandaşı olduğu, ailesinin uluslararası kuruluşlar ve Kazakistan devleti nezdindeki yoğun müracatları nediyle temel tıbbi desteğe Çin vatandaşı mağdurlardan daha fazla erişime sahip olduğu düşünülmektedir.

[108] Gülbahar Celilova ile yapılan 26.04.2021 tarihli mülâkat.

Tuhan Hacı

53 yaşında, dört çocuk annesi. Uygur Özerk Bölgesi'nin Korla şehrinin küçük bir kasabasında eşiyle birlikte çiftçilik ve hayvancılık yapıyordu. Çocuklarına adamıştı kendini. İyi eğitim almalarını her şeyden çok istiyordu, özellikle de kızlarının. "Eğitim kaderinizi değiştirecek, sizler çok daha iyi şartlarda yaşayacaksınız" diyordu çocuklarına. Hayalleri büyük kızıyla gerçekleşmeye başlamıştı. Kızı Çin'in en iyi üniversitelerinden birine girmeye hak kazanmıştı. Çok mutluydu. Pekin'de üniversiteyi bitirince yüksek lisansa da kabul edildi Tuhan'ın kızı. Kasabalarında yüksek lisans yapacak olan ilk öğrenciydi. Kızları onları sevindirmeye devam edecekti. Yurtdışından doktoraya kabul aldı. Hem çok sevindi hem de endişeliydi Tuhan. Çok zaman önce gördüğü bir rüyaydı endişesinin kaynağı. Evlerinden dört kuş uçmuş, üçü geri dönmüş ama biri dönmemişti. Ne çok beklemişti o kuşun dönmesini rüyasında... Tuhan kızıyla da paylaşmıştı rüyasını kızı üniversiteye, yüksek lisansa ve işte en son doktoraya Çin dışına giderken. "Korkarım" demişti "gidip de dönmeyen kuşumuz sen olabilirsin".

Tuhan kendi halinde, çocuklarına dair umutlarıyla yaşayan bir anneydi. Kitlesel göz altıların başladığı 2017 baharında kampa götürüldü. Tıpkı ailesinin, komşularının çoğu gibi. Götürülürken bir ay sonra dönüştürme eğitiminin biteceğini, eve döneceğini söyledi götürenler. Götürülen diğer Uygurların geride kalanlarına söyledikleri gibi. Doktora yapan kızı annesinin kampa götürüldüğünü 15 gün sonra öğrenebildi. Anneannesinin öldüğünü de bir yıl üç ay sonra bir polisin ağzından öğrenecekti. Götürenlerin söylediği bir ay hiç geçmedi. Yerel polisler hep "yakında bırakılacak annen, bizimle iş birliği yaparsan her şey hızlanır" dediler Tuhan'ın kızına. Çin elçiliğindeki kokteyllere git dediler, gitti. Han Çinlisi öğrencilerle fotoğraflarını paylaş dediler paylaştı. Saat farkına bakmaksızın gece gündüz ne zaman mesaj atsa yahut arasa Çinli polisler hemen cevap verdi. Ama annesi dönmedi. Sağlıklı olarak kampa alınan babası da gözlerinde ağır görme kaybı, yürüme güçlüğü gibi pek çok hastalığa sahip olarak döndü kamplardan. Bu rapor yazıldığında 4 yıl 3 ay olmuştu Tuhan Hacı kamplara götürüleli. Ama hala dönememişti.[109]

[109] Rabigül Hacımuhammed ile yapılan 23.03.2021 tarihli mülâkat.

Mihriay Erkin

Uygur Bölgesi'nin tarihi şehirlerinden Kaşgar'da doğmuş, çok başarılı bir öğrenci olarak yükseköğretimini Şangay'da tamamlamıştı. Tokyo Üniversitesi'nde yüksek lisansını bitirdikten sonra yine Japonya'da Nara Bilim ve Teknoloji Enstitüsünde biyoteknoloji alanında araştırmacı olarak çalışmaya başlamıştı. Çin dışındaki tüm Uygurlar gibi Mihriay da Çinli polisler tarafından ailesi ile tehdit edildi. Kendisine ulaşan polisler özellikle amcası Uygur yazar Abdülveli Ayup'a ulaşarak onun sosyal medya ve uluslararası basına toplama kamplarına dair yaptığı açıklamalarından vazgeçirmesini istiyorlardı. Mihriay Kaşgar'daki ailesinin başına bir şey gelmemesi için söylenenleri yapmaya çalıştı.

Ailesi üzerlerindeki polis baskısının sona ermesini umarak kızlarının Çin'e dönmesinde ısrarcı oldular. Amcası Abdülveli Ayup ise buna karşıydı. Yeğeni dönerse başına gelebileceklerden endişeliydi. Ağustos 2019'da Mihriay Çin'e dönüş için havaalanına giderken konuştu amcasıyla en son. Mihriay'ın dönüşünü durduramadı amcası. Tıpkı Mihriay'ın da amcasının Uygurların başına gelen faciaya dair paylaşımlarını durduramadığı gibi.

Aralık 2020'de Mihriay'ın kamplarda öldüğü bilgisi paylaşıldı ailesiyle. Cesedi teslim edilirken aileye kızlarının evde öldüğünün duyurulması şartı koşuldu ve buna dair resmî bir rapor düzenlendi.

Çin'e dönüşünü durduramadığı yeğeninin başına gelenleri Abdülveli Ayup ancak Mayıs 2021'de öğrenebildi.[110]

[110] Abdülveli Ayup ile yapılan 23.05.2021 tarihli görüşme.

Rahile Davut

Sincan Üniversitesi'nde profesördü. Uygur kültürü üzerine yaptığı çalışmalarla çok yetkin bir uzman olarak kabul ediliyordu uluslararası bilim çevrelerinde. Çalıştığı üniversitede Etnik Azınlıklar Kültür Araştırmaları Merkezi'ni kurmuş, Uygurların tarihi kültür varlıklarının kapsamlı bir envanterini hazırlamıştı. Uygurlara dair çalışma yapan dünyanın pek çok yerinden akademisyenler Profesör Rahile Davut'u çalışmaları için ilk başvurdukları uzmanların başında anıyor. Özellikle Uygur kız öğrenciler için bir rol model olan Profesör Davut'la ilgili sosyal medyada ve uluslararası basında seslerini yükselten dünyanın pek çok farklı yerinden akademisyen Rahile Davut'un yardımseverliği, sıcakkanlılığı, misafirperverliği ve çalışmalarına yaptığı büyük katkılardan bahsediyor. Rahile Davut 2017 Aralık'ta kamplara götürüldü. O tarihten bugüne kadar geçen sürede kendisinden haber alınamadı.

5.6. Köle İşçilik Merkezleri

Çin yönetimi uzun yıllardır Uygurları rızaları dışında ve çok düşük ücretlerle belli sektörlerde çalıştırsa da, Uygurlara yönelik köle işçilik politikasının uluslararası anlamda yankı bulması ancak toplama kamplarının da tartışılmaya başlandığı son birkaç yılda oldu. Köle işçilik, özellikle Şi hükûmeti döneminde "fakirlikle savaş" adı verilen politika kapsamında yaygınlaştı ve bir süre sonra kamplara entegre edilerek "mesleki eğitim" adı altında sıkı bir biçimde uygulanmaya devam etti. Özellikle 2019 yılı itibariyle yapılan araştırmalar ve elde edilen uydu görüntüleri, 2018 yılından itibaren kampların hemen yanına inşa edilen yüzlerce fabrikayı ifşa etmiş ve köle işçilik meselesinin ciddiyetle tartışılması gerektiğini ortaya koymuştu.

Uygurlara yönelik köle işçilik politikasıyla ilgili ilk çalışmalardan birini gerçekleştiren Adrian Zenz, Çin yönetiminin fakirlikle savaş politikası kapsamında, 2016-2020 yılları arasında Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki 2.61 milyon Uygur'un (Çin'in resmî makamlarına göre bölgedeki Uygur sayısının yüzde 20'si) sözde ekonomik durumunu iyileştirmek için hazırladığı 6 maddelik planı şöyle özetliyor: i) İşçilerin Uygur Özerk Bölgesi'nin çeşitli yerlerine çalışmaya gönderilmesi, ii) İşçilerin Çin'in çeşitli bölgelerine çalışmaya gönderilmesi, iii) İşçilerin, Çin yönetiminin kontrolündeki ekonomik ve paramiliter bir organizasyon olan Sincan Üretim ve İnşaat Birlikleri'ne gönderilmesi, iv) İşçilerin kentsel endüstri alanlarına taşınması, v) İşçilerin çalıştırılmak üzere uydu fabrikalarına gönderilmesi ve (6) Küçük ölçekli serbest meslek girişimlerinin desteklenmesi.[111] Bu plan uyarınca Çin yönetimi her haneden en az bir kişinin bahsi geçen bölgelerden birinde çalışmasını zorunlu kılmış, bu şekilde Uygurların mesleki becerilerini geliştireceğini ve ekonomik durumlarını iyileştireceğini iddia etmişti. Yönetim aynı dönemde, fabrikada çalışmanın modern bir yaşam tarzının gereği olduğunun ve bireyleri özgürleştirdiğinin propagandasını yaparak, Uygur kadınların da bu plan dâhilinde çalışmasını teşvik etmişti.

Toplama kamplarının tüm detaylarıyla tartışılmaya başlamasından kısa bir süre sonra gündeme gelen köle işçilik meselesi, ilk olarak kampların yanına inşa edilen fabrikalar özelinde ele alınsa da, meselenin ciddiyeti kısa süre sonra anlaşılmış ve Çin'in kamp dışındaki Uygurları da köle işçiliğe ve çalışmak için gittikleri yerlerde insanlık dışı şartlarda yaşamaya mecbur bıraktığı ortaya çıkmıştı. Avustralya Stratejik Politika Enstitüsü yayınladığı bir raporda, 2017 ile 2019 yılları arasında köle işçi olarak çalıştırılmak üzere Uygur Özerk Bölgesi'nden ayrılan Uygur sayısının 80 bini aştığını açıkladı.[112] Raporda yer alan bir diğer çarpıcı bilgi ise Uygurların teknoloji, giyim ve otomotiv sektörlerindeki en az 82 küresel markanın tedarik zincirinde bulunan fabrikalarda çalıştırılıyor olmasıydı. Tepkilerin büyümesi üzerine açıklama yapan bazı firmalar bilgiyi yalanlamış,[113] bazıları tedarikte bulunan fabrikalarla ilgili detaylı bir inceleme başlatmış,[114] bazıları da durumdan Çin yönetiminin sorumlu olduğunu duyurmuştu.[115] Raporun yayınlanmasının ardından 2020 yılının

---

[111] Adrian Zenz. (2019). Beyond the Camps: Beijing's Long-Term Scheme of Coercive Labor, Poverty Alleviation and Social Control in Xinjiang. Journal of Political Risk 7. no. 12. 2019. 24 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

[112] Australian Strategic Policy Institute. (2020). Uyghurs for sale: 'Re-education', forced labour and surveillance beyond Xinjiang.

[113] Business & Human Rights Resource Center. (2020). Nike's Response. 24 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

[114] Business & Human Rights Resource Center. (2020). Adidas' Response. 24 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

[115] Business & Human Rights Resource Center. (2020). BMW's Response. 24 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

ikinci yarısında Çin'e yönelik birçok yaptırım kararı da alındı. Köle işçi çalıştıran bazı Çinli firmalar kara listeye alınırken, Uygur işçilerin pamuk sektöründe yoğun olarak çalıştırılması nedeniyle ABD, Avustralya, Danimarka, Japonya gibi pek çok ülkede insan hakları kuruluşları Çin'i boykot çağrısında bulundu.

Tüm bu gelişmelere rağmen Çin yönetimi toplama kamplarının yanına inşa edilen fabrikalarda Uygur işçileri çalıştırmaya devam ediyor. Bunun yanı sıra, kamplardaki sözde eğitimini tamamlayan Uygurlar da ailelerine haber verilmeksizin ülkenin farklı yerlerindeki fabrikalara köle işçi olarak transfer ediliyor. BBC'nin yaptığı detaylı araştırmalar yalnızca pamuk sektöründe mevsimlik işçi olarak zorla çalıştırılan yüzbinlerce Uygur olduğunu gösterirken,[116] araştırmadan rahatsız olan Çin Dışişleri Bakanlığı BBC'ye faks çekerek Uygurların köle işçi olarak çalıştırıldığını reddetmişti. Bakanlık, Uygur Özerk Bölgesi'nde çalışan ve farklı etnik gruplardan olan tüm işçilerin çalıştıkları işleri kendi rızalarıyla seçtiğini ve iş kontratlarını yasal bir çerçevede imzaladığını iddia ederken, "Sincan'daki tüm etnik grupların gülümseyen yüzleri, Amerika'nın yalan ve dedikodularına verilecek en güzel cevaptır" diye eklemişti.[117]

[116] John Sudworth. (2020). China's 'tainted' cotton. BBC. Aralık 2020. 24 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
[117] John Sudworth. (2020). China's 'tainted' cotton. BBC. Aralık 2020. 24 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

Gerçekleştirdiğimiz mülakatlarda Bakanlığın iddia ettiği "gülümsemeye" rastlamak şöyle dursun; köle işçi olarak çalıştırılan Uygurların maruz kaldığı insanlık dışı şartlara dair önemli bilgilere elde ediyoruz. Medine Nazimi'yle yaptığımız mülakatta, köle işçilik uygulamasının çok daha eskiye dayandığını ve 2000'lerin başında Uygur Özerk Bölgesi'ndeki köylerde yaşayan bir kısmı 18 yaşın altındaki Uygur gençlerin iyi para kazanma vaadiyle Çin'in iç bölgelerine götürülüp çalıştırıldığını öğreniyoruz. Bunun bir tuzak olduğunu ve o dönemde bazı gençlerin kendi istekleriyle de bu işlerde çalışmak üzere köylerinden ayrıldığını ifade eden Nazimi, durumun hiç de göründüğü gibi olmadığını, evlerinden ayrılıp çalışmaya götürülen çocukların çok düşük ücretlerle insanlık dışı şartlarda çalıştırıldığını aktarıyor.[118] Örneğin, 4-5 kişinin bir restoranda yemek yediğinde harcayacağı miktar 500 Çin yuanıyken, köle işçi olarak çalıştırılanlara verilen maaş 500-600 yuan. Dolayısıyla hem köle işçiliğe hem de çocuk işçiliğe yönelik iki farklı insan hakları ihlaliyle karşı karşıya olduğumuzu tespit ediyoruz.

[118] Medine Nazimi ile yapılan 08.04.2021 tarihli mülakat.

Mülakat yaptığımız kimyager Abdurahim Geni, çocukların köle işçi olarak çalıştırılmasının yeni bir uygulama olmadığını kendi tecrübesi üzerinden doğruluyor. Gani, "Ben öğretmenlik yaptığım senelerde zorunlu pamuk toplatmalara şahit olmuştum. Okula emir geliyordu ve öğrenciler zorla pamuk toplamaya gidiyorlardı. Ben bizzat onları götürmüş, yaşamış biriyim" diyerek kendi gözlemlerini aktarıyor ve köle işçiliğin toplama kamplarından önce nasıl uygulandığına dair önemli detaylar veriyor: "Bu zorunlu çalıştırma, özellikle de pamuk toplama işi toplama kamplarından sonra ortaya çıkmış gibi görünüyor ama benim öğretmenlik yaptığım 2002-2004 yıllarında da vardı. Yaz aylarında öğrenciler günde 12 saat pamuk toplamaya götürülüyordu. Benim kız yeğenim de ikinci sınıftayken bir aylığına pamuk toplamaya götürülmüştü. 20 sene öncesinde de böyle bir olay vardı. Pamuk tarlalarına yatılı olarak çalışmaya götürülüyordu çocuklar bir ay boyunca. Onlar götürüldüğü zaman çocuklar ahırlarda, samanların üzerinde yatıyorlardı. Öğretmenler ise evlerde yatıyordu. Öğrenciler bir ay boyunca banyo yapamıyordu. Yaşlara göre vazifeleri vardı öğrencilerin. Küçük yaşların 35 kg, biraz büyük olanların 40 kg, biraz daha büyüklerin ise günlük 45 kg pamuk toplama vazifeleri vardı ve bu kotayı doldurmaları gerekiyordu. Bizim okulumuz Uygur-Çinli karışık olduğu için Çinliler de gidiyordu ama onlar bizim kadar uzun kalmıyordu. İki hafta falan kalıyorlardı ve onların vazifesi yoktu. Kilogram sınırı olmuyordu, yapabildikleri kadarını yapıyorlardı."[119]

Nazimi ve Gani'yle yaptığımız mülakat sonucunda, Çin'in köle işçiliği en az 20 yıldır bilhassa okula giden çocuklar üzerinde uyguladığını ve bu uygulama esnasında Uygurlarla aynı okulları paylaşan Çinli öğrencilerin daha iyi şartlarda ve çok daha kısa sürelerde zorunlu çalıştırıldığını görüyoruz.

Antropolog Darren Byler'la gerçekleştirdiğimiz mülakatta ise, yalnızca toplama kamplarındaki Uygurların değil, aynı zamanda yakınları kamplarda bulunan kimselerin de köle işçi olarak çalıştırıldığını öğreniyoruz. Byler köle işçiliğe zorlanan her iki grubu ve tecrübelerini şöyle anlatıyor: "Kamplardan salınanların çoğu zorla çalıştırılmak üzere fabrikalara gönderiliyor. Hatta bazen fabrikaların idarecileri gelip kamplardan işçi alıyorlar. Benim mülakat yaptığım kişiler kendilerine ya maaş verilmediğini ya da asgari ücretin 6'da 1'i kadar bir ücret ödendiğini söylüyor. Bu da ancak fabrikadaki marketten temel gereksinimlerini alabilecekleri bir miktar. Geceleri evlerine değil, ya fabrika içinde yattıkları yerlere ya da fabrikanın yatakhanesine gidip kalıyorlar. Burada da Çin ve siyasi ideolojisi üzerine eğitim almaya devam ediyorlar. Yatakhaneyle fabrika arasındaki gidiş gelişlerinde üstleri ve telefonları düzenli olarak aranıp kontrol ediliyor. Öte yandan, toplama kamplarındaki tutukluların yakınları da sıklıkla fabrikalara çalışmaya gönderiliyor. Kamplardan fabrikalara yollananlardan görece daha iyi koşullarda çalışsalar da, kazançları devlet tarafından seyahat, barınma ve benzer giderlerinden ötürü kesintiye uğrayabiliyor. Şu an kesin olarak söylemek güç olsa da, köle işçi olarak çalışan yüz binlerce Uygur olduğunu düşünüyoruz."[120]

Nursiman Abdürreşit'le yaptığımız mülakatta ise, Çin yönetiminin "ekonomik özgürleşme" iddialarının aksine, köle işçi olarak insanlık dışı şartlarda çalıştırılan Uygur çocukların ve gençlerin borçlandırıldığını görüyoruz. Abdürreşit, bir iplik fabrikasında şahit olduklarını şöyle aktarıyor: "Bu yakın zamanda olan bir şey değil. Biz çocukken de yapıyorlardı. 2006'dan başlayarak okula gitmeyen, liseye gitmeyen çocukları fabrikalarla anlaşarak 'Şu köyden 200 kız, 200 erkek' gibi anlaşmalar ile bir seneliğine götürüyorlardı. Ben Çin'in bir şehrinde Çince eğitim alıyordum. Annemin köyünden kızlar benim bulunduğum şehre getirtilmiş. Anneme arkadaşları, 'Benim kızım senin kızının olduğu yerde. Benim kızım orada mı? İyi mi? Bir bakabilir mi?' demişlerdi.

[119] Abdurehim Geni ile yapılan 01.04.2021 tarihli mülakat.
[120] Darren Byler ile yapılan 09.04.2021 tarihli mülakat.

Ben de fabrikaya girdim. Bir iplik fabrikasıydı. Fabrikanın başındaki memur arkadaşımın babasıydı, beni içeri aldı. Fabrikanın içini görebildim. Fabrika çok büyüktü ama küçük bir kısmı çalıştırılıyordu. Bence orası terkedilmiş bir fabrikaydı ve ucuz işçi buldukları için bir kısmını ağır şartlarda çalıştırıyorlardı. Çinliler sabah çalışıyormuş. Uygurları gece çalıştırıyorlardı. Ben bir odaya girdim. Bir kâğıda, 'Şu kişi şu kadar çalıştı, ücreti şu kadar. Bu kişi bu kadar çalıştı, o yüzden ona yemek ve yatak yok' yazmışlardı. Ben gördüm. Bazı çocuklardan 800-1000 yuan fabrikaya borçlananlar bile vardı. Yani çalışmalarına rağmen borçlanıyorlardı."[121]

Abdürreşit'in köle işçilerin çalıştırıldığı fabrikada bizzat gözlemlediklerinin de katkısıyla üç önemli sonuca varıyoruz. Bunlardan ilki, bir kısmı çocuk yaşta olan köle işçilerin ailelerine ulaşamayacakları biçimde izole edilerek ağır şartlarda çalıştırılması. İkincisi, Çin yönetiminin "fakirlikle mücadele" politikası ve toplama kampları projesi henüz hayata geçirilmeden de köle işçiliği uyguluyor olması. Üçüncüsü ise, "fakirlikle mücadele" ya da "ekonomik kalkınma" adı altında çalıştırılan köle işçilerin, aslında zorunlu bir borçlanma yöntemiyle cezalara maruz kalması ve borcunu ödeyene dek fabrikalarda alıkonması. Dolayısıyla emek sömürüsü, kötü muamele, zorla alıkoyma ve daha birçok açıdan incelenmesi gereken bir ciddi bir vakayla karşı karşıyayız.

Kötü muamelenin vardığı boyutları ve Uygurlar üzerinde yaptığı etkiyi, Urumçili iş adamı K. Altay anlatıyor: "Abdulveli ve Ahmet isimli iki amcam zorunlu işçi olarak çalıştırılıyor. Ahmet amcamın durumu çok daha sıkıntılı. Pazartesi başlıyor, cumartesi akşama kadar çalışıyor köle fabrikasında. Urumçi'ye yakın bir üretim yerinde günde 16 saate yakın çalışıyormuş. Pazartesi gününden cumartesiye kadar geceleri de orada kalıyor. Cumartesi akşam eve gidiyor, çocukları ile görüşüyor, babamın alışverişini yapıyor ve pazar akşamı işe geri dönüyor. Büyük kamplarda Uygurlar ya öldürülüyor ya da ceset gibi çıkıyor dışarı. Kimisi ölüyor, kimisi fabrikada çalışmaya bile razı oluyor. Kamptan çıkanlar eğer çalıştırılabilecek durumdaysa, fabrikalarda çalışmaya başlıyorlar. Sembolik olarak aylık 500 yuan alıyorlar. Nasıl Doğu Türkistan'da merkezi camiler sözde açık ve orada rahatça namaz kılınıyor gibi gösteriliyorsa, fabrikada çalışanlar da maaş alıyor gibi gösteriliyor. Çalışma şartları ağır olduğu için intihar vakaları oluyor. İntihar olunca oradaki işçiler topyekûn cezalandırılıyor; bu da daha uzun saatler çalışma veya pazar günü de çalışma anlamına geliyor. İnsanlar 'Eğer ben kendimi öldürürsem insanlar benim yüzümden cezalandırılırlar' diye düşünüyorlarmış. Yine de 2-3 intihar olayı olmuş. Kuzenim Abdulkahhar'ın Dildar isminde bir kızı var. Dildar telefon fabrikasında çalışmış. Babamla 1-2 ayda bir ancak görüşebildiği için o fabrika hakkında çok bilgim yok."[122]

Çin yönetiminin, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 1930 yılında kabul edilen 29 numaralı Zorla Çalıştırma Sözleşmesi başta olmak üzere, uluslararası toplumda yaygın olarak kabul gören çalışma standartlarını ve işçi haklarını ihlal ettiğini görüyoruz.[123] Üstelik çalışma şartlarının ağırlığı karşısında köle işçi olarak çalıştırılan Uygurların yaşamına son vermesi yahut henüz bilmediğimiz sebeplerden kaynaklanan (iş kazası, cinayet vb.) işçi ölümleri, acilen aksiyon alınmasını kaçınılmaz kılıyor.

Melike Mahmud ile yaptığımız mülakatta ise, yukarıda bahsi geçen kötü muamelenin kadın işçilere yönelik cinsel taciz ve istismar yönüne dair önemli bilgiler ediniyoruz. Mahmud, "Hoten bölgesinden Uygur aileler 16 yaşındaki gencecik kızlarını Çin hükûmetinden saklamak için bizim

[121] Nursiman Abdürreşit ile yapılan 07.04.2021 tarihli mülakat.
[122] K. Altay ile yapılan 27.03.2021 tarihli mülakat.
[123] International Labor Organization. ILO. C029 - Forced Labour Convention, 1930 (No.29). 24 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

bölgemize getiriyorlardı. Liseyi bitiren genç kızları Çin hükûmeti zorla fabrikalara işçi olarak gönderiyordu. O fabrikalara giden kızlar Çin'de fuhuşa da zorlanabiliyorlardı. Geri gelen kızların psikolojileri bozuluyor ve eski halleri kalmıyordu. Orada kızlara tecavüz edildiğini duyuyorduk. O kızların hayatı mahvoluyordu. Aileler de kızlarını saklayıp korumak için bizim bölgemize getiriyordu" diyerek durumu özetliyor.[124]

Aile üyeleri Çin yönetimi tarafından zorla çalıştırılan doktora öğrencisi Rabigül Hacımuhammed'le yaptığımız mülakatta ise, hem kadın köle işçilerin maruz kaldığı muameleye hem de meselenin propaganda boyutuna rastlıyoruz. Hacımuhammed durumu şöyle anlatıyor: "Babam da erkek kardeşim de zorunlu çalışmışlar. Kampların içindeki fabrikalarda tekstil üzerine üretim yapmışlar. Tüm kamplar Sincan'da. Oradaki hayatlarına dair bir şey öğrenemedim. Fabrikaların olduğu kamplar kuruldu. Çeşit çeşit kamplar var. Tahminime göre annem fabrikaların olduğu kamplarda. Kardeşim ve babam da o kamplardaydı. Kızların zorunlu olarak götürülerek çalıştırılması konusu da var. Üniversiteye başladığım 2006 yılında Kaşgarlı dostlarımın yakınları (hem kızlar hem de erkekler) Çin'in güneyindeki bir fabrikaya çalışmaya geldiler. Benim oda arkadaşlarım gelip anlatmışlardı. Oradaki şartların iyi olmadığını söylemişlerdi. Yemekler de kötüymüş. Yerel hükûmet 'Kaşgar'dan şu kadar kişiyi işçi olarak göndereceğiz' diyor ve bu sayıya ulaşabilmek için öğrencileri köle işçi olarak alıyorlardı. Evliler gitmiyordu. Aileler 15-16 yaşındaki kız çocuklarını sırf köle işçi olarak çalışmaya gönderilmesin diye evlendiriyorlardı. Oradaki kızları sürekli Çinli erkeklerin istismar ettikleri, fabrika yetkililerinin kötü niyetle yaklaştıkları söyleniyordu."[125]

Çin 2016 yılının Ağustos ayında Uygur pamuk işçileriyle ilgili olarak yayınladığı bildiride, pamuk tarlalarında çalıştırılan Uygurların ideolojik eğitimini ve etnik birlik duygusunu güçlendirmeyi hedeflediğini belirtmişti[126] Bu strateji zamanla gelişmiş ve 2020 yılında yayınlanan bir başka belgede Çin yönetimi, pamuk işçilerinin başında duran kişilerin Uygurlarla beraber yemek yemesini, onlarla yaşamasını, okumasını, çalışmasını ve pamuk toplayan Uygurlara aktif olarak düşünce eğitimi vermesi gerektiğini bildirmişti.[127] Belgelerden yola çıkarak Çin yönetiminin, yalnızca köle işçiliği değil, köle işçilik süresince yapılan ideolojik propaganda ile Uygurların ideolojik dönüşümünü de hedeflediğini söyleyebiliriz. Nitekim köle işçilere yönelik propaganda çalışmalarına başka mülakatlarda da rastlıyoruz.

Şehide Ali'yle yaptığımız mülakatta köle işçilikle ve propagandayla ilgili şunları öğreniyoruz: "Bu olay ben oradayken (Kaşgar'dayken) de vardı. Köyde akrabalarımız olduğu için biliyordum. 'Şu köyden şu kadar kişi şu fabrikaya yardım için gönderiliyor' diye haberler çıkıyordu. Ama çok mutsuzdu herkes, propagandalar çok artıyordu. Oraya zorla götürülen kızlar olduğunu görüyordum. Benim akrabalarım, eşimin akrabaları, uzak akrabalar arasından çok farklı yerlere gönderilip birkaç sene sonra geri gelenlerin olduğunu öğrendim. Zaten bu bir zorunluluk ve insanlar sesini çıkaramıyor. Çalıştıkları fabrikalarda kendilerine ders de veriliyordu. Bizde de politik dersler oluyordu. Lisede de yapıyorlar, her Cuma okul sonrası ortaokulda da yapıyorlar. Üniversitede de mecburi olarak almak zorundasın. Devlet okullarında mutlaka yapılan toplantılarda bu eğitimleri almak zorundasın. Okul öğrencisi olarak her sabah Komünist Parti kızıl şarkıları söylüyorduk. O ders saatlerinde biri geliyor, 'Şu an ülkemiz bunu yapıyor, şunu şu sebepten yapıyor, Sincan için en önemlisi güvenliktir, terörizme karşı çıkmak lazım, din şöyledir, dine inanırsan sonun kötü olur' gibi konuşmalar yapıyordu."[128]

---

[124] Melike Mahmud ile yapılan 06.04.2021 tarihli mülakat.
[125] Rabigül Hacımuhammed ile yapılan 23.03.2021 tarihli mülakat.
[126] John Chan. (2020). Report Shows Scale of Forced Labor in Xinjiang Cotton Industry. China Digital Times. 15 Aralık 2020. 24 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
[127] John Sudworth. (2020). China's 'tainted' cotton. BBC. Aralık 2020. 24 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
[128] Şehide Ali ile yapılan 27.03.2021 tarihli mülakat.

Çin'in "mesleki eğitim" amaçlı olduğunu iddia ettiği bu politika neticesinde hâlihazırda meslek ve iş sahibi olan birçok insanı köle işçi olarak çalışmaya zorladığı da yaptığımız mülakatlarda yer alan bilgiler arasında. Eşinin üç kardeşinin 2017 yılında toplama kamplarına götürüldüğünü, üç sene sonra serbest bırakıldıklarında da sahibi oldukları çiftliklerine el konulduğunu ve zorla köle işçi olarak başka bir şehirdeki fabrikalara götürüldüğünü söyleyen Melike Habibul, "Kocamın kardeşleri Doğu Türkistan'da 2016 yılının Mayıs ayında toplama kampına götürülmüştü. 2020'de serbest bırakılana kadar hiçbir şekilde haber alamamışlar. Kendi ailesi de nerede olduğunu bilmiyordu. Ben sosyal medyada haklarında paylaşımlar yaptıktan sonra serbest bırakıldılar. Zorla çalıştırıldığı yer için, 'haftada beş gün eğitim alıyoruz, yasa öğreniyoruz' demiş. Önceden fabrikalarda çalışanlara 500 yuan ücret veriyorlarmış. Şu an fabrikada çalışanlar kendi yemeğini kendi ödemek zorunda. Yemek parası için 'Bizde para kalmadı, sen para gönderir misin' demişti. Biz para gönderdik ailesine. Fabrikada çalışanların aileleri, fabrikadan alınıp yeniden toplama kampına gönderilmesinden korktuğu için, sosyal medyada köle işçilikle ilgili konuşmaktan çekiniyorlar. Benim burada üç arkadaşım var, onlar sosyal medyada paylaşmıyor eşleri ve akrabaları fabrikalardan alınıp yeniden kamplara yollanmasın diye. Abimin kızı Şemsinur şu an 25 yaşında. Tam 20 yaşına girdiğinde onun nüfus kaydını başka şehre naklettiler. Orada tam pasaport alacakken polis tarafından yakalanıp 'Yurtdışına çıkmak suç' deniyor. 2015 yılının Mayıs ayında üç senelik hapis cezası verdiler. Cezası bittikten sonra bir seneliğine toplama kamplarına aldılar. 2019'dan 2020 yılına kadar fabrikada çalıştığını söyledi Çinli arkadaşımız. Ben bu kız neden fabrikada çalışıyor diye sosyal medyada paylaştım, ondan sonra onu serbest bırakmışlar" şeklinde durumu aktarıyor.[129] Habibul'un aktardıkları, Çin'in köle işçilerle ilgili yapılan sosyal medya kampanyalarından, muhtemelen uluslararası aktörlerin de katılımıyla tepkinin büyümesini istemediği için çekindiğini de ortaya koyuyor. Bu ve benzeri bilgiler aynı zamanda, Uygurların maruz kaldıklarıyla ilgili yeterince tepki verildiğinde durumun bir ölçüde de olsa düzeltilebileceğine yönelik umutların kaynağını oluşturuyor.

5.7. Çocuk Kampları

Çin tarafından Uygur Özerk Bölgesinde uygulanan baskıcı politikalar, 2016 yılından itibaren toplama kamplarının sayılarının artırılmasıyla daha fazla görünür hale geldi. Bu kamplar, asimilasyon, işkence ve çok çeşitli insan hakları ihlallerinin eşlik ettiği yüksek güvenlikli üsler olarak konumlandırıldı. 2016 yılının Ağustos ayında Tibet bölgesinde görevli olan Chen Quanguo Uygur Özerk Bölgesi'ne Komünist Parti Sekreteri olarak atandı. Bu atamayı takiben bölgedeki toplama kamplarının sayısının ve polis gücünün daha da çoğalmasıyla takip edilen güvenlikleştirme politikasının şiddetinin çok arttığını görüyoruz.

Çin devletinin şu ana kadar Uygur Özerk Bölgesinde uygulamış olduğu politikalar yetişkin nüfusla sınırlı değil. Çocukları bütünüyle devlet kontrolünde, ailelerinden ve Uygur kültür varlığından, kimliğinden uzakta, Uygur Türkçesi unutturulmuş, yalnız Çince konuşan ve böylece devletin tercih ettiği Çinli bir birey olarak yetiştirmek de Çin Komünist Partisi'nin en temel hedeflerinden biri olan Çinlileştirme politikasının parçasıdır. Çin, bir yandan güvenlikleştirme yaklaşımı ile Uygur kültür varlığına dair sembol ve davranışları kriminalize etmeye çalışırken bir yandan da demografik olarak Çinlileştirme politikasını en kolay uygulayacağı kitle olarak çocukları hedef almaktadır.

Görüşmelerimizde paylaşılan şahitlikler ebeveynleri toplama kampına alınmış çocukların devlet kontrolündeki kamplarda ya da yurtlarda tutulduğunu doğruluyor. Mülakat yaptığımız Uygurlardan 37 yaşındaki Kalbinur Tursun, yedi çocuğundan ikisinin kendisiyle birlikte Türkiye'de

[129] Melike Habibul ile yapılan 07.04.2021 tarihli mülakat.

olduğunu ancak hem kalan beş çocuğunun hem de eşinin Çin'de bir toplama kampına alındığını, aile üyeleri ile hiçbir şekilde iletişim kuramadığını ifade etmiştir. Ayrıca, 2018 yılının Aralık ayında Douyin'de (Çin'in tiktok benzeri uygulaması) Çinli öğretmenlerin çektiği propaganda videosunda 3,5 yaşındaki kızı Ayşe Abdurrehim'i gördüğünü anlatan Kalbinur Tursun, "Biz Kaşgar şehrinde yaşıyorduk ancak o görüntüler Hoten'de çekilmiş. Demek ki çocuklarımı farklı farklı kamplara yerleştirmişler. Çocuklarımdan iki senedir haber bekliyorum ama hala haber yok. Kızımın videosunu gördükten sonra Çin devletine durumunu sordum. Şu ana kadar kimse bana ulaşmadı." diyerek çocuklarından ayrı kalmış ebeveynlerin aileleriyle ve çocuklarıyla sağlıklı iletişim kurma çabalarını Çinli yetkililerin sürekli görmezden geldiğini ve Çin'in yurt dışı vatandaşlık işlemlerine dair kanalları da işlevsiz hale getirdiğini belirtiyor.[130]

Ebeveynleri toplama kampına alınan çocukların propaganda kamplarına nakledildiğini aktaran Nursiman Abdürreşit "Kitlesel gözaltılar başladığında çocukların da toplama kampına alındığını düşünüyoruz. Abimin ilk eşinden 13 yaşındaki büyük kızı bizim eve kayıtlıydı. (Resmî çocuk sınırlamasını aşmak için yapılan bir işlem) O yeğenimin kampa alındığını biliyorum. Abimin diğer eşinden olan iki çocuğu (5 ve 7 yaşında) annesinin yanında kalıyordu ama annesi de ayda bir kere eve dönebiliyor dediler. Annesi fabrikalarda zorunlu işçi olarak çalışıyormuş. Belki o çocuklara anneannesi bakıyordur belki de kamplardadır. Küçük kardeşimin çocukları da nerede bilmiyoruz, onların durumu belirsiz halen. Şu an haber alamıyoruz." diyor.[131]

Refakatsiz kalan çocuklarından haber alamayan anneler uzun uğraşlarına rağmen büyükelçilik yoluyla da ailelerine dair bir bilgi alamadıklarını belirtmişlerdir. Beş çocuğundan ikisi ile Türkiye'ye gelebildiğini, eşinden ve üç çocuğundan halen haber alamadığını aktaran Hoten şehrinden Amine Muhammedemin "Eşim bizi Türkiye'ye getirdi ve bize para gönderdi diye eşime 15 yıllık ceza vermişler. Eşim 15-20 gün kamplarda kalmış. Sonrasında, 2017 yılının Ocak ayında hapse atmışlar. 15 gün Türkiye'de kalmıştı. Eşim hapse girdikten sonra bir daha çocuklarımdan haber alamadım. 2016 yılının sonunda bazen çocuklarımla ve eşimle konuşabiliyorduk. Annem, babam herkes benimle konuşmaktan korkuyordu. O yüzden sadece eşimle konuşuyordum. O gözaltına alındıktan sonra ailemle olan irtibatım tamamen kesildi. Şimdi çocuklarım hayatta mı değil mi bilmiyorum. O zaman 3 yaşında olan çocuğum 8 yaşına geldi. Eşimin kız kardeşi bakıyordu çocuklara. Çocuklarım nerede? Halaları alındı mı? Hiç bilmiyorum. Halasına da bir daha ulaşamadım. Eşimize, ailemize, kardeşlerimize sabrettik ama evlat acısı çok farklı bir şeymiş. Bir anne kızının ölmesini ister mi? Ben istiyorum. Kamplarda yapılan işkenceleri, tecavüzleri duydukça "kızım ölsün de acı çekmesin" diyorum. Kendim de intihar etmek istedim. Bu acıyı size anlatamıyorum. (Ağlıyor) 8 yaşında kalmış çocuğum 13 yaşına geldi şu an. Bunlar aklıma geldikçe endişe ediyorum. Tecavüzler oluyor, acı dolu şeyler oluyor o kamplarda." diyerek içinde bulunduğu durumu açıklıyor.[132]

Özellikle Çin yasalarındaki çocuk sınırlamasını aşan pek çok Uygur ailenin, 2015'te niçin yapıldığı 2016'dan sonra anlaşılacak olan, pasaport-vize alımlarındaki aşırı teşvikin etkisiyle çocuklarını (devletin aileden alması ihtimaline karşı) Çin dışına çıkarmak için çalıştıklarını görüyoruz. Bu çıkma çabaları çocuklarının bir kısmının kayıtsız olması nedeniyle tek seferde gerçekleşemeyince ailenin ikiye bölünmesi kaçınılmaz olmuş, çocukların bir kısmı çoğunlukla anne ile Çin dışında, diğer çocukları getirmek için Çin'e dönen baba ve Çin'deki çocuklar, baba döner dönmez pasaportuna el konulduğu için, Uygur bölgesinde kalmış durumdalar. Kalan çocukları Çin dışına çıkarmak için dönen ebeveynin pasaportuna el konulup sonrasında kamplara götürülmesi ve kalan çocukları devletin çocuk kamplarına götürmesi çok yaygın bir uygulama olarak karşımıza çıkıyor.

---

[130] Kalbinur Tursun ile yapılan 07.04.2021 tarihli mülâkat.

[131] Nursiman Abdürreşit ile yapılan 07.04.2021 tarihli mülâkat.

[132] Amine Muhammedemin ile yapılan 07.04.2021 tarihli mülâkat.

Görüştüğümüz bir diğer tanık Sudinisa Abdulim de Uygur Özerk Bölgesi'nde kalan ailesinden beş yıldır hiç haber alamadığını ve eşi ile Umre ziyareti için gittikleri Suudi Arabistan'da eşinin polis tarafından tutuklanması ve Çin'e iadesini şöyle anlatıyor: "Eşim 2018 yılında Suudi Arabistan'da tutuklanarak Çin'e gönderildi. Sebebini bilmiyoruz. Her şey yasaldı, oturma iznimiz, pasaportumuz vardı. Yasal olarak kalıyorduk ve Mekke'deydik. Hiç sebepsiz yere Mekke'de evimizden kocamı aldılar. 2016 yılında iki çocuğum eğitim için Türkiye'ye gelmişti, kocam alındıktan sonra ben de Türkiye'ye geldim. Eşim tutuklandıktan sonra doğan oğlum var, o şu an 5 yaşına geldi ve babasını hiç görmedi. Benim altı çocuğum vardı üçü burada benimle ama üçü Doğu Türkistan'da kaldı. Beş senedir bir gün düzgün uyuyamadım. Çocuklarından haber alamamak çok acı bir olaymış. Sadece bir aylık Umre için çıkmıştım evimden, yurdumdan bir daha da dönemedim."[133]

Urumçi'de yaşayan bir arkadaşları aracılığıyla ailesinden haber almaya çalıştığını da belirten Sudinisa Abdulim, "2016 Ekim'de Urumçi'den bir arkadaşımız geldi Mekke'ye, o bize anlattı. "Evlerinize, her şeyinize devlet el koydu. Bir daha hiç gelmeyin" dedi. Kendi yaşadıklarını da anlattı. "Çocuklarımızı hapse aldılar. Size de aynısı olur" demişti. 2016'dan beri görüşemiyorduk, en son 2017 Ocak ayında 24 yaşındaki kızım ile telefonda konuştum bir daha sesini duyamadım. Bir sorun olduğunu falan hiçbir şey anlatamadı. 24 yaşındaki kızım ve eşini de kamplara almışlar. Kızımın üç çocuğu benim iki çocuğum da refakatsiz kaldı. Onun çocukları (torunlarım), benim çocuklarım hepsi başıboş kaldı şu an." diyerek parçalanan ailesi ve torunları ile de iletişiminin koptuğunu ve çocuklarının hayatlarından endişe ettiğini anlattı.[134]

Zorunlu doğum kontrol politikası ve kısırlaştırmalara dair yaşadıklarını paylaşan Turfan şehrinden Meryem Abdulhamit de: "Hamile olduğumu belediyedekiler duydu ve kürtaj yaptırmak için doktora gitmek zorunda kaldım. Öncesinde 7-8 sefer zorunlu kürtaj yaptırdığım için "bu sefer yapamayız, sen hastasın ve hayatın tehlikede" dediler. Korktum. 2015'te pasaport almak çok kolaylaşmıştı. Bundan yararlanalım diye düşündük eşimle. Kocam: "sen Türkiye'ye git, ben arkadan kızımızı alıp gelirim" dedi. Bir an önce gitmek zorunda kaldım, pasaportumu aldım, geldim. Karnımdaki bebeğim, iki çocuğumla beraber geldim Türkiye'ye. Kızım ve babası memlekette kalmışlardı. Dördüncü çocuğuma hamile olduğum için kaçmak zorunda kaldık. 12 yaşındaki kızımın pasaportu çıkmıştı ama onu geri aldılar elimizden. Hamile olduğum kızım şu an 5 yaşına girdi. Eşim kamplara götürüldükten sonra kızım babasız, annesiz, kimsesiz kaldı. Arada sırada onunla konuşuyorduk. "Senin yüzünden babamı götürdüler" dedi 2017 Nisan ayındaki konuşmamızda. Akrabalarıma ulaşmaya çalıştım ama bir anda WeChatten engellediler beni. Kızımla bugün yarın görüşürüm diye bekledim ama hiç haber alamadım. O zaman 12 yaşındaydı, şimdi 17 yaşında. Kızımın Çin'in yatılı okullarına götürüldüğünü düşünüyorum. Hem Çin Büyükelçiliğine hem de Çin Konsolosluğuna dilekçe vermeye çalıştık ama teslim almadılar, hiç cevap vermediler." diyerek çocukları ile iletişiminin koptuğunu belirtmiştir. [135]

[133] Sudinisa Abdulim ile yapılan 07.04.2021 tarihli mülâkat.
[134] Sudinisa Abdulim ile yapılan 07.04.2021 tarihli mülâkat.
[135] Meryem Abdulhamit ile yapılan 07.04.2021 tarihli mülâkat.

5.8. Çin Dışında Kalanlar Uygurlar

2017 bahar ayları yeni yapılan devasa kamp inşaatlarının bitmeye başlamasıyla birlikte kitlesel göz altı dalgalarının en yoğunlaştığı dönemdi. Ve Uygurlar ilk defa bu çapta bir şeyle karşılaşıyorlardı. Mağdur ve yakınlarının anlatıları, uzman görüşleri ve Çin devlet medyasının "eğitim" istatistikleri olarak propaganda amaçlı paylaştığı sayılar değerlendirildiğinde 2018'e gelindiğinde 3 milyon civarında (2021 Haziran itibariyle denetimli serbest bırakılanlar ve köle işçiliğe gönderilenler dahil bu sayının 7 milyonu aştığını düşünüyoruz) Uygur ve Kazak'ın kamplara götürüldüğünü tahmin etmekteyiz. Bu sayıya çocuk kamplarında tutulanlar dahil değil.

Kısa süre içerisinde milyonlarca insanın gözaltına alınması, ailelerinin kendilerinden haber alamaması, ortada takip edilebilecek bir hukuki sürecin olmaması Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşayanları ve bu bölgede yakınları olan Çin dışında yaşayanları dehşete düşürmüştü. Dünyanın hemen her yerine yayılmış halde bulunan mağdur yakınlarının yaşadıkları birbirlerine çok benzerdi. Önce WeChat gibi yaygın Çin iletişim uygulamaları yahut cep-ev telefonlarıyla iletişim kurdukları aile üyeleriyle her zamanki konuşmaları değişmeye başladı. Muhataplar kitlesel göz altıların başladığı zamandan itibaren belirgin bir tedirginlik sergilemeye başlamışlardı. Çoğu "Burada işler çok değişti, ne olacağı hiç belli değil. Sakın işler yoluna girene kadar dönmeyin" diyordu yakınlarına. Bu dönem uzun sürmedi. Mağdur yakınları Çin'deki bütün aile üyelerinin ve tanıdıklarının kısa süre içerisinde kendilerini sosyal medya hesaplarından silmeye başladıklarını gördüler. Artık telefonu açan olursa da bir süre kendilerini aramamalarının daha uygun olacağını söyleyip görüşmeyi sonlandırıyorlardı. Bu durum göz altıların yurt dışındakilerle temas nedeniyle de olduğunun öğrenilmesinden kaynaklıydı. 2017-2018 döneminde Çin dışındaki yüz binlerce Uygur yakınlarından haber alamaz hale gelmişti. Yine bu dönemde Çin dışında yaşayan Uygurlara yerel polisler ulaşıp Çin'e dönmelerini tavsiye etmeye başlamıştı. Devam eden aylarda tavsiyeler gitgide sertleşti. "Sen dönmezsen ailenin dışarıda olan üyelerini de alırız" denilmeye başlanmıştı. Ailelerin polis eşliğinde yurt dışındaki yakınlarıyla görüştürülmesi de aynı döneme rastlıyor. Polis eşliğinde anne-babalar çocuklarına "Devletin kendilerine ne kadar iyi baktığını, Çin Komünist Partisi'nin çalışmalarının ne kadar başarılı olduğunu" anlatıyordu titreyen seslerle. Sonra ekliyorlardı: "Sen de dönsen artık, her şey çok güzel burada". Bu görüşmelerden sonra pek çok anne-baba büyük riski göze alıp bazen Çinli komşuları bazen çocuklarının Çinli arkadaşları aracılığıyla evlatlarına ulaşıp "asla gelmemelerini" tembihliyorlardı.

Göz altına alınan kişilerin mal varlıklarına el koyuluyor, geride bakıma muhtaç çocukları kalmışsa, dışarıda kalan akrabaların çocukları sahiplenmesine çoğu zaman izin verilmeyerek çocuklar yetkililer tarafından götürülüyordu. Götürülen çocuklardan hiçbir haber alınamıyordu tıpkı yetişkinlerden de haber alınamadığı gibi. Eğer birisi götürülenlerden haber almak için ısrarcı olursa o kişi de kampa alınabiliyordu. Bütün Uygur bölgesinde korku ve sessizlik hakimdi. Olanlara anlam verilemiyor, geçici olduğu ümit ediliyordu. Geçici olmadı. Çin dışındaki Uygurlar aileleriyle son konuşmalarındaki tedirginliğin, geçici bir durum olduğu beklentisini göz önünde bulunduruyor, ulaşabildikleri yerel tanıdık polislerden "siz sessiz kalın, eskiye hiç benzemeyen bir durum var ama geçici" sözlerini işitiyorlardı. Diasporadaki Uygurlar kitlesel göz altıların olduğunu anlamıştı. Yakınlarıyla iletişimleri bütünüyle kesilmişti. Tanıdıkları pek çok kimseye ulaşamıyorlardı 2017'den itibaren. Çin anakarasında eğitim alan yahut çalışan Uygurlar Çinli arkadaşlarından yardım istediler. Pek çoğu yardım etti. "Endişelenme, önemli bir şey yoktur, gidip göreceğim yakınlarını" diyerek Uygur şehirlerine giden mağdur yakınlarının Çinli arkadaşları ıssız şehirlerle, ortadan kaybolan aileler gerçeğiyle karşılaştılar. Gördüklerini Uygur arkadaşlarına anlattılar. 2018'den itibaren bu durumun geçici olmadığını ve susmanın yakınlarına bir faydası olmadığını düşünen Uygurlar ve Kazaklar sosyal medya üzerinden yaşadıklarını anlatmaya başladı. Çin dışında doktora öğrencisi olan Rabigül: "Önceden korkuyordum şahitlikte bulunmaya

sosyal medyadan, şimdi ise ailemin, annemin tek sesi ve umudu benim diye düşünüyorum. Sustuğumda sonuç alabilseydim sessiz kaldığım geçtiğimiz üç senede alırdım. Yarın (23 Mart 2021) annemle son konuşmamdan bu yana dört sene olacak." diyor.[136]

Uygur Özerk Bölgesi'nin Toksun şehrinden Abdullah Rasul anlatıyor: 2017 Nisan ayında Türkiye'de beni ziyarete gelen amcam Uygur Özerk Bölgesi'ne döndü. O zamanlarda toplama kamplarının ilk haberleri çıkmaya başlamıştı. Kızıyla WeChat'ten haberleşiyordu. Eşini kampa götürmüşlerdi. Kızı "Baba sen dönmelisin, dönmezsen annemi bırakmayacaklarını söylediler. Eğer dönmezsen beni de götürecekler" dedi amcama. Amcam da dayanamadı. Ben demiştim bekle diye çünkü çok kötü haberler gelmeye başlamıştı. Memlekette çiftçiydi amcam. Durduramadık amcamı, döndü. Döner dönmez havalimanında kayboldu. Şu ana kadar hiç haber alamadım. Kızı benimle irtibata geçti. "Amcam indi mi? Gördün mü?" dedim o da "geldi, geldiğini gördüm ama sadece 3-4 saniye görebildim sonra götürdüler" dedi. Sonra da beni sildi. Ondan da bir daha haber alamadım.

2018 Haziran ayında bir kaynağımdan haber aldım. (Kaynağının güvenliği için ayrıntılandırmıyor). Babam vefat etmiş dört ay önce. Annem, kız kardeşim, büyük abim ve bir sürü akrabam toplama kamplarına götürülmüş. "Sadece o kadar diyebilirim" dedi konuştuğum kişi. O da korkmuştu. "Sokaklar, pazarlar boşaldı. Herkesi götürüyorlar." dedi. O kişiyle irtibatımız tam kopmadı ama 2-3 ayda bir çok kısa konuşabiliyoruz. Sonra ben bir liste hazırladım. Kampa götürüldüğünü düşündüğüm insanlar: ailem, akrabalarım, komşu ve arkadaşlarım: 120 kişiydi. Kamplarda kalıp sonra çıkan bir kuzenimden bilgiler alarak netleştirdim kimler var kimler yok diye. Ama toplama kampı hakkında hiçbir şey söylemedi. Benim eski ortağımın (yabancı ülke vatandaşı) Whatsapp'ı olduğu için o şekilde konuşabildik kuzenimle. Ben sordum "şu akraba var mı bu var mı" diye o da "var" ya da "yok" dedi. Tüm ısrarlarıma rağmen kamplara dair hiçbir şey söylemedi."[137]

Anlatılanlar çok dikkat çekiciydi ama bir o kadar da inanması zordu. Dünya kamuoyu bu inanılması zor durumun doğru olduğunu bazı kamp mağdurlarının (yabancı ülke vatandaşlıklarına sahip olan ve vatandaşı oldukları ülkelerin çabasıyla salıverilen) Çin dışına çıkmayı başarıp yaşadıklarını anlatmaya başlamasından sonra anlamaya başladı. Mağdurlar, mağdur yakınları, örnek gazetecilik çalışmaları, uydu görüntüleri, sızdırılan belgeler ve en çok da Çin'in neden böyle olmasını tercih ettiğini Çin dışındakilerin anlamasının zor olduğu propaganda yayınlarıyla yaşananların büyüklüğü anlaşıldı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ilk defa rastlanan büyüklükte toplama kampları kurulmuştu Çin'in Uygur Özerk Bölgesi'nde. Dünyanın bölgeyle sivil iletişimi büyük ölçüde kesilmişti. Çin dışındaki yüz binlerce Uygur 2017'den itibaren yakınlarıyla sağlıklı iletişim kuramıyordu.

Çin dışındaki Uygur ve Kazakların iletişim kuramadıkları yakınlarıyla ilgili 2018'den itibaren sosyal medyada ve uluslararası medyada konuşmaya başlamaları üzerine Çinli yetkililer yükselen sesleri bastırmak için yaygın olarak tehdit yöntemine başvurdular. Sosyal medyada anne, baba ve kardeşleriyle yıllardır iletişim kuramadıklarını, hayatlarından endişe ettiklerini söyleyenlere Çinli polisler WeChat gibi yaygın uygulamalar üzerinden ulaşıp paylaşımlarına son vermelerini aksi takdirde aileleri için iyi olmayacağını söylüyorlardı. Çinli yetkililerin bu tehditleri Uygurları susturamayınca yeni bir yönteme başvuruldu. Kamplarda bulunan yahut denetimli serbestlikle bırakılan aile fertleriyle yurt dışındaki yakınları polis eşliğinde konuşturulmaya başlandı. Mülakat yaptığımız pek çok mağdur yakınının anlattıkları birbirinin neredeyse aynısıydı. Yıllardır çocuklarının, yakınlarının sesini duyamayan kamp mağduru aile fertleri tedirgin ses tonuyla hep

[136] Rabigül Hacımuhammed ile yapılan 23.03.2021 tarihli mülâkat.
[137] Abdullah Rasul ile yapılan 06.04.2021 tarihli mülâkat.

benzer şeyleri söylediler: "Biz çok iyiyiz, devletimiz bize çok iyi bakıyor. Partimizin politikalarından çok memnunuz. Eğitim görüyoruz, devletimizin dilini öğreniyoruz. Kötü fikirlerimizden kurtuluyoruz. Sen yanlış yapıyorsun. Devletimizi kötüleme. Bir daha açıklama yapma".

Yurt dışındaki Uygurlar her ne kadar yakınlarının durumlarını ayrıntılandırmak, sağlıklarına dair bilgi almak isteseler de konuşmalar sadece "devlet ve Komünist Parti" övgüsü ile sınırlı kalıyordu.

Anne-babasıyla uzun süre sonra polis eşliğinde gerçekleşen ilk konuşmasını bizimle paylaşan Dr. Halmurat Uygur'un anlattıkları da bu durumu doğrulayan pek çok örnekten biri: "Annem ve babamın, serbest bırakıldıkları ilk 6 ay, WeChat kullanmak dahil, iletişim kurmaları yasaktı. Devlete ait bir ofise gidip önceden randevu alıyorlardı benimle iletişim kurmak için. O ofisten arayabiliyorlardı 6 ay boyunca. 19 ay sonra gerçekleşebilen ilk konuşmamız çok anormaldi. Annem de babam da çok tuhaf konuştular benimle. Çok resmi, heyecansız bir konuşmaydı. "Biz iyiyiz, her şey yolunda" diyorlar bu çerçevenin dışında bir şey demiyorlardı. İlk konuştuğumuzda onlara "kaç kilo verdiniz" diye sordum, onu bile cevapsız bıraktılar. Böyle olmasına gönlüm razı olmadı. Annemin ve babamın kendi evlerinde, polisler olmadan normal şekilde konuşmalarını istedim. Onlar aradıklarında (sosyal medya paylaşımlarımı durdurmam için polisler arattıklarında) telefonlarını açmadım. Onlara da söyledim böyle olmaz diye. 6 ay sonra normal (polisler olmadan) WeChatten konuşabildik. Çok özlemişlerdi, ağlıyorlardı. Çok sıcak bir şekilde konuştuk ama kamplarda olanlarla ilgili hiçbir şey anlatmadılar ısrarla sormama rağmen."[138]

İki küçük kızından ve yakın aile üyelerinden haber alamayan Korla şehrinden Ömer Faruk da polislerin kendisiyle kurduğu teması ve kendisine yaptıkları teklifi şöyle anlattı: "Abilerim tutuklandıktan sonra çocuklarım kayınvalideme gitti. Kasım 2017'de kayınpederim ve kayınvalidem de tutuklanmış. O tarihe kadar az da olsa kızlarımla görüşebiliyordum. Sonra tüm iletişimim koptu. O zamandan beri çocuklarımdan hiç haber alamıyorum. Gözaltılar ilk başladığında tüm akrabalarım hatta abim bile beni WeChat'ten silmişti. Dış dünya ile bağlantı kurmayalım, kamplara alınırız diye. Abim de tutuklandıktan sonra ben tanıklık videoları paylaşmaya başladım. Sonra Çin istihbaratından abimin tanıdığı polisler yazdı. "Abine bir şey olmayacak, kamplarda eğitimini tamamlayıp çıkacak. Biliyoruz o suçsuz ama sen paylaşım yapma" dediler. İki ay bekledim. Polislere çocuklarımı da sordum "iyi" dediler "nerede" deyince "başka bir akrabanızın yanında" dediler. "Görmek istiyorum" dedim "şimdi mümkün değil" diye cevap verdiler. "Bizim için bir şey yapabilirsin. O zaman kızlarına, abilerine kavuşursun" diye teklifte bulundular; "Bulunduğun ülkede Uygur dernekleri var, onlarla yakın temas kur, bize haber ver. Mümkün olduğunca içlerine gir" dediler. Kendi insanlarıma bunu yapamazdım, yapmadım."[139] Görüştüğümüz mağdur yakınlarından Jevlan Şirmehmet de Çinli polislerin kendisine Çin dışındaki Uygurları takip etmesi ve haklarında bilgi toplaması teklifinde bulunduklarını, polislerin hayli ısrarcı olduğunu anlatıyor.[140]

Gulca şehrinden Alfira Nurmuhammed'in anlattıkları da yurt dışındaki tüm Uygurların yaşadıklarının bir benzeri: "Eşimin uzak bir akrabasından bir bilgi geldi: Babam ve annemi kız kardeşime ve bana para gönderdikleri için götürmüşler. O zaman kampa mı hapishaneye mi gittiklerini bilmiyordum. Kayınvalidemi de o zamanlarda hep beraber götürmüşler. Bir ay geçti, çıkacaklar diye bekledim, iki ay geçti, bekledim. Bir sene geçti. Bu süreçte tanıdığım herkes beni siliyordu WeChat'ten. Kız kardeşim beni WeChat'ten silse bile durumunu, paylaşımını görüyordum. Ama 10 gün geçmesine rağmen kardeşim güncelleme yapmayınca endişelendim. Sonrasında kız kardeşimi ve amcamı da aldıklarını öğrendim.

---

[138] Halmurat Uygur ile yapılan 31.03.2021 tarihli mülâkat.

[139] Ömer Faruk ile yapılan 07.04.2021 tarihli mülâkat.

[140] Jevlan Şirmehmet ile yapılan 08.04.2021 tarihli mülâkat.

Cezası netleşip hapishaneye gidenlerle çok kısıtlı da olsa iletişim kurulabiliyor ama kampa gidenlerden hiç haber alınamıyor. Akrabalarıma sordum "ne zaman gittiler, ne zaman dönecekler" diye "bilmiyoruz" dediler. Dört sene iki ay (mülakat Nisan 2021'de gerçekleşti) oldu annem ve babamdan hiç haber alamadım. Durumlarını bilmiyorum. Ablamın kocası da tutuklandı. (Abdurrehim Abdulaid/ Gulca) Sağlıklı bir insandı, kamplarda 2,5 sene kaldıktan sonra tekerlekli sandalyede çıkmış. 26 yaşında yürüyebilen, sağlıklı bir insan tekerlekli sandalyede yürüyemez hâle gelmiş."[141]

Norveç'te yaşayan Semet Abla: "2017 Eylül'de annemle son defa konuştuk. Ondan sonra bütün telefon görüşmelerimiz kesildi diğer Uygurlar gibi. Çok defa denedim irtibat kurmayı nasıl olduklarını öğrenmek için ama olmadı. 2020'de yeni yıldan sonra bir şey hissettim. Sanki kötü bir şey oldu gibi. Çok uğraştım herkese telefon açtım. Hiç kimseye ulaşamadım. Buradaki başka Uygurlara rica ettim, "haber alabilirseniz benimle paylaşın lütfen" dedim. Bir arkadaşımız 2020 Şubat sonunda haber alabildi. Annem vefat etmiş. Annemle en son görüşmemizin üzerinden iki buçuk yıl geçmişti. Ablalarım var, erkek kardeşim var ama hiç kimseye ulaşamadım. Nasıl oldu, nasıl vefat etti? Hastanede mi? Kamplarda mı? Evde mi? öğrenmek için çok uğraştım ama hiç haber alamadım.

2017'de büyük çaplı tutuklamalara başladılar. Ben o zaman her şeyin nasıl kötüleştiğini annemden duymuştum. 2017'deki konuşmalarımızda annem çok tedirgin ve endişeliydi. "Durumlar çok hassas, fazla konuşmayalım" diyordu sürekli. Bir şeyler ters gidiyordu ama ayrıntıları da kimse anlatmıyordu. Bir görüşmemizde annem önceki konuşmalarımızdan bile daha üzüntülüydü. Küçük kardeşimin oradaki polislerle sıkıntı yaşadığını söyledi. "Kardeşini düşün" diyerek oradaki istihbaratçı polisler ile konuşmamı rica etti. "Onlar seninle konuşmak istiyor bir konuşsan" dedi. "Onların söylediklerini yap" diye de ısrar etti. Sonrasında o polisler beni aramaya başladı. Whatsapp'tan mesaj göndermeye başladılar. Çin'de Whatsapp yasak ama oradaki memurlar kullanabiliyor yurtdışındakilere ulaşabilmek için. Bana mesaj gönderen polislerden birini tanıyordum. Kardeşleri arkadaşımdı. Mesajları nazikti: Hal hatır sordu. Annemin babamın halini sordu. Bana biraz kendi annemi düşünmem gerektiğini, onun çok yaşlı olduğunu, istersem annem ile her yerde beni görüştürebileceklerini söyledi. Kendileri ile işbirliği yapmamı teklif ettiler. (Başka Uygurlarla ilgili bilgi aktarmak) Bana iş birliği yaparsam istediğimde annem ile kolaylıkla konuşabileceğimi söyledi. Reddettim. Biz konuştuğumuzda kötü haberler gelmeye başlamıştı. Ben o polise de sordum "bu insanları neden hapse atıyorsunuz, ne oluyor?" dedim. O da "bu insanlar terörist o yüzden biz onları alıp eğitiyoruz "dedi. Terörist dedikleri kendi halinde yaşayan sıradan insanlardı. Yakınlarımız, komşularımız, arkadaşlarımız. Annemi son aradığımda o polis annemin yanında evdeydi. Eylül ayıydı. Telefonu açtığında annem ağladı. Önceden hal hatır soruyordu bu sefer telefonu alır almaz ağladı. "Sen aradığında benim polislere söylemem gerekiyor" dedi. Çok üzüldüm. "Yaşamak çok zor oldu" dedi. Küçük kardeşimin 3-4 gün önce polis tarafından tutuklandığını, yerini annemden gizlediklerini söyledi. Annem ağlayarak anlattı bu kadarını. Son konuşmamızmış."[142]

Kamplarda yaşananları mahkum olmayan (öğretmen) birisinin gözünden anlatan ve çok kıymetli şahitliklerde bulunan Özbek kökenli Çince öğretmeni Kalbinur Sedik Çin dışına nasıl çıktığını ve geride bıraktıklarını anlatıyor: "Emekli olduktan sonra kızımın yanına Hollanda'ya gitmek istiyordum. Ama 2016 yılında Çin hükûmeti benim ve eşimin pasaportuna el koymuştu. O zaman herkesin pasaportuna el koymaya başlamışlardı. Devlet memuru olsanız da fark etmiyordu. Çok uğraştım pasaportu geri almak için. 20 küsur yere gittim ama geri alamadım. Yetkililer; "Sen gidersen burada gördüklerini anlatırsın" dediler. Kızımın düğünü oldu, ona da

[141] Alfira Nurmuhammed ile yapılan 07.04.2021 tarihli mülâkat.
[142] Semet Abla ile yapılan 01.04.2021 tarihli mülâkat.

gidemedim. Kızım defalarca davet gönderdi. Çok yere gittim, sonunda biri insafa geldi. "Sanırım sen gidebilirsin, Uygur değilsin, Özbek'sin" dedi. Fakat eşimin Uygur olmasından dolayı ona "sen pasaportu düşünme bile" dedi. 9 aylık bir uğraştan sonra pasaportumu alabildim. Eşim çıkamadı. O hala Doğu Türkistan'da. Ben Hollanda'ya gelebildim. 23 Şubat 2020'de WeChat ile konuştuk en son. "Hani eşin gidince bir ay içinde gelecekti" diye ona eziyet etmişler. (Ağlıyor) Bir daha hiç haber alamadım. Hiçbir akrabamla iletişimim yok şu anda. Buraya geldikten sonra abim ve kardeşlerim birkaç kere aradı, eşimi karakola götürdüklerini duymuşlar. Polisler benimle akrabalarımı konuşturdular. "Sen gittiğin için biz bu haldeyiz, bizim ölmemizi mi istiyorsun?" dedi bazı akrabalarım. Sonra beni tanıyan herkes beni sildi iletişim uygulamalarından. Hiç bir iletişimim kalmadı. Belki de hepsini kamplara götürdüler."[143]

6. Aile Yapısına Müdahaleler

Çinlileştirme ve güvenlikleştirme politikalarını desteklemek için gözetim toplumu yaratmak isteyen Çin, Uygur Özerk Bölgesinde çok sıkı kontrol mekanizmalarını devreye soktu. Bunlardan biri de "Kardeş Aile" projesi olarak adlandırılan uygulamadır. Çin dışında hukuk eğitimini tamamlayan Jevlan Şirmehmet, annesi hakkında yaptığı tanıklık sırasında kardeş aile projesini şöyle anlatıyor: "Hem annem hem de babam devlet memuruydu. 2016 yılından itibaren köylere göndermeye başlamıştı devlet onları. Annem-babam polis ya da asker değildi. Ama devlet güvenlik için memurlarını gönderiyordu oraya. Annem Sanayi Bakanlığı'nda muhasebeciydi ve çalıştığı bölümdeki herkesi köylere gönderip insanlarla zorunlu akraba yapıyorlardı. Ben de gittim annemle birkaç kez. İlk başta bizimkiler gibi Uygur memurlar vardı bu şekilde giden. Sonra sadece Han Çinlileri olmaya başladı. Yani başta memurlar ve köylüler kaynaşsın diye yapılıyor gibiydi."[144]

Gönderilen görevliler yalnızca Han Çinlisi olunca Uygurlar memnuniyetsizliklerini belli etmeye başlamışlardı. Uygurlar arasında çok yadırganan ve tepki çeken bu uygulama, devletin aileleri gözetim altında tutma yöntemlerinden birisi olarak karşımıza çıkıyor. Erkek aile üyelerinin kamplara alındığı durumlarda evde kalan kadınların ve çocukların günlük hayatlarını takip etmek amacıyla "zorunlu akraba" ilan edilen memurlar gönderilmeye devam etti. Annesi için tanıklık yapan Rabigül Hacımuhammed de "2018 yılının kışında "bir tanıdığım bizim evimize misafir gelecek" dedi. "Kim" dedim, "yeni akrabalarımız" dedi. Kim olduklarını sordum tekrardan. "Kim, kim diye sorma yeni akrabalarımız" dedi. Sonra teyzesi gitmiş yardıma. 30'lu yaşlarda üç Çinli erkek memur gelmiş eve ve gece de kalmış. Tanıdığım, teyzesi ve abisi varmış evde sadece." diyor.[145]

Bu uygulamanın hem geride kalan aile üyelerinin özel hayatlarına müdahale hem de propaganda aracı olarak kullanıldığını ifade eden Rabigül Hacımuhammed, "Kamplara alınan bir başka tanıdığımızın kızı da resim paylaşmıştı. Çinli bir karı koca onların da evlerine gelmiş. Tanıdığımız kamplardayken gelen Çinli aile, eşi ve üç çocuğuyla birlikte fotoğraf paylaşmışlar. O fotoğrafları paylaşmak zorunlu, propaganda için. Yeni akrabalar eve geliyor yiyip içiyorlar, Çince televizyon kanalları izliyorlar. Siyaset şu an iyi, devlet iyi işler yapıyor gibi propaganda yapıyorlar." diyerek kardeş aile projesine dair ailesinin yaşadıklarını aktarıyor.[146]

---

[143] Kalbinur Sedik ile yapılan 26.03.2021 tarihli mülâkat.
[144] Jevlan Şirmemet ile yapılan 08.04.2021 tarihli mülâkat.
[145] Rabigül Hacımuhammed ile yapılan 23.03.2021 tarihli mülâkat.
[146] Rabigül Hacımuhammed ile yapılan 23.03.2021 tarihli mülâkat.

Uygur Özerk Bölgesinin Korla şehrinden Abdurahman Satuk da akrabalarının Çinliler ile fotoğraflarını sosyal medyada gördüğünü şöyle aktarmıştır: "WeChat üzerinden hükûmetin açtığı bir gruptan dayımı ve kuzenimi gördüm. Çinli görevliler ile fotoğraflarını gördüm hükûmetin yayınlandığı. Yengemin ailesinden başka akrabalarının evine gelen Çinlilerin fotoğraflarını göndermişler."[147]

Aksu şehrinden Abdurahim Geni'de zorunlu akrabalık, Kardeş Aile Projesini ilk nasıl duyduğunu bizimle paylaştı: "Üniversiteden sınıf arkadaşlarımın WeChat grubu vardı. Onlar fotoğraflar gönderiyordu bunlar kardeş ailelerimiz, akrabalarımız diye. Ben nereden buldunuz onları dedim, onlar da hükûmet her aileye bir Çinli akraba veriyor, öyle bulduk demişlerdi. 2015 yılında ben ilk defa o zaman öğrendim kardeş aile projesini."[148]

Uygur ailelerin evine gönderilen gözlemciler ile Kardeş Aile Projesinin uygulamada farklı olduğuna dikkat çeken Şehide Ali, "Daha çok şehir bölgelerinde kardeş aile etkileşimi yapılıyor. Bayram olsun, özel gün olsun iki aile kaynaştırılıyor böyle günlerde. Köylerde, insanların pek sesini çıkaramadığı yerlerde de gözlemci askerler yerleştiriliyor evlere. Urumçi'de, Kaşgar'da merkezden uzak köylere genelde evin erkeğinin olmadığı durumlarda erkek gözlemciler yerleştirildi." diyor.[149] Taşra yerleşimlerinde geleneksel Uygur kimliğinin çok daha belirgin olması, bu tip bölgelerde pek çok güvenlik ve Çinlileştirme uygulamalarını, birebir kontrol mekanizmalarını yoğunlaştırmış görünüyor.

Ömür boyu hapse mahkûm edilen tanınmış Uygur bilim insanı Prof. Dr. İlham Tohti'nin kızı Cevher İlham da Çin devletinin bu uygulamayı her bölgede farklı sertlikte uyguladığını hatırlatarak "Genellikle erkek memurlar aileleri gözetlemek için görevlendiriliyor. Ve evin içinde birlikte vakit geçirmek için gelen memurların kadınlarla birlikte olmak için bunu kullandığını duyuyoruz. Aslında Çin devletinin bunu bilerek erkek memurlar görevlendirdiğini düşünüyorum." demiştir.[150]

Pek çok şahitin anlattıklarıyla örtüşen bir gözlemi de Aksu şehrinden Abdulgeni Sabit'ten dinledik. Anlattıkları "kardeş aile" uygulamasının farklı versiyonlarının Uygurları evlerinde de kontrol etmek için daha önceki tarihlerde denendiğini ortaya koyuyor. "Ben Doğu Türkistan'dayken Kardeş Aile Projesi başlamıştı. Abim bu proje için çalışanlardan birisiydi. Doğup büyüdüğüm Aksu'da Kızıl ve Ayköl diye iki kasaba vardı. Orada Uygurlar çok yoğun yaşıyorlardı. Aydınlar, önde gelen çiftçiler ve oranın iş insanları hükûmetin Uygurların üstünde yürüttüğü baskıcı siyasetin farkındaydı. Hükûmet onları kontrol amacıyla belirli devlet memurlarını gözetleme amacıyla oradaki insanların evlerine yerleştirmişti. İşte proje o zaman böyle başlamıştı. 2000'lerde böyleydi bu uygulama. O zamanlar deneme amaçlı uygulamışlardı ancak kamplardan sonra resmî ve yaygın bir proje olarak yapıyor bunu devlet."[151]

Ünlü Uygur komedyen Adil Mijit'in damadı, müzik öğretmeni Arslan Hidayet de kamplara alınan erkeklerin dışarıda kalan ailelerini takip etmek için yaklaşık 1,1 milyon Çinli memurun gözlemci olarak görevlendirildiğini ifade ediyor. Bu memurların evde Uygur Türkçesi konuşuluyor mu, din öğretiliyor mu, seccade var mı gibi evdeki yaşamı kontrol ettiğini ifade eden Arslan Hidayet, "Bu memurların gittikleri evlerde çok fazla tecavüz olayı da duyduk. 13-15 yaş arası hamile kalan kız çocukları da oldu, intihar edenler de oldu." diyerek gözlemci memur uygulamasının pek çok kriminal vakanın önünü açtığını ifade ediyor.[152] Arkadaşı Zümret Davut'un Kardeş Aile Projesinde

[147] Abdurahman Satuk ile yapılan 06.04.2021 tarihli mülâkat.
[148] Abdurahim Geni ile yapılan 01.04.2021 tarihli mülâkat.
[149] Şehide Ali ile yapılan 27.03.2021 tarihli mülâkat.
[150] Cevher İlham ile yapılan 20.04.2021 tarihli mülâkat.
[151] Abdulgeni Sabit ile yapılan 01.04.2021 tarihli mülâkat.
[152] Arslan Hidayet ile yapılan 25.03.2021 tarihli mülâkat.

yaşadıklarını da paylaşan Arslan Hidayet, "Kardeş Aile Projesinde iki aile mutlaka görüşmek zorundaydı. Herkesin kardeşi olmalı ve karşı cinsten olmalı o projede. Zümret hanımın bir kızı vardı 12 yaşında. Ve devlet onun kızına 21 yaşında erkek bir Çinli kardeş vermişti. Ve sürekli Zümret hanımın kızını arıyordu o Çinli. Okula gitti mi ya da okuldan kaçta çıkacak, onu okuldan alacağım diye her gününü takip ediyordu." diyerek 18 yaş altı kampa alınmayan çocukların bile dışarıda fiziksel gözetime tabi tutulduğunu ifade ediyor.[153] "Bir de kardeş ailenin yediği yemekleri yemek zorundasın. Ayrıca, orada resim çekmek ve durumu kanıtlamak zorundasın devlete. Mesela ortaya domuz eti koyuluyordu ve orada Çinli aile durumu anlıyordu siz yemek istemeyince. Zümret hanım da kardeş ailesinin evinde "domuz eti yiyemem" dediğinde Çinli aile demiş ki; "sen yemek zorunda değilsin. Ağzına götürüyor gibi yap ben fotoğraf çekeyim" demiş. İyilik yapmış yani." diyerek bazı Çinli ailelerin de bu projeye zorla dâhil edildiğini ve Uygurlara anlayış gösterdiğini ifade ediyor.[154] Ancak, anlayış gösteren bazı Çinli ailelerin insani olmayan bu uygulamayı yapmak istemeseler de zorunda oldukları için hiç ses çıkaramadıklarını da ekliyor Arslan Hidayet. Çin Komünist Partisi'nin memurlar ve yaygın üye ağıyla sıkı kontrol altında tuttuğu azınlık toplumlarını sadece ideolojik olarak değil aynı zamanda kültürel kimliklerinden "arındırıp", dönüştürerek Çin etnik ve kültürel yapısına dâhil etmeyi amaçladığını görüyoruz. Bunun için kamusal hayatın dışında, özel alanda kalan aile hayatını kontrol etmek ve yönlendirmek için geniş çaplı bir proje olarak "zorunlu akrabalık" uygulanmakta ve zaten toplama kamplarına götürülen milyonlarca mensubu nedeniyle büyük endişe içerisinde olan Uygurlar evlerinde de bir çeşit denetim, gözetim altında tutulmaktadır.

Kız kardeşi Dr. Gülşen Abbas için tanıklık yapan Urumçi şehrinden Ruşen Abbas da WeChat üzerinde gördüğü bir video hakkında konuşurken "Yatak üzerine uzanmış bir şekilde poz veren üç Han Çinli erkeğin ve kucağında bebeğini tutan Uygur bir kadının görüntülerini herkes gördü ve bu Uygurları çok üzdü. Çünkü öncesinde çıkan beyanlardan duyduk ki bu memurlar tecavüzlerde de bulunuyorlar kadınlara." demiştir.[155] Ruşen Abbas bu tecavüz vakalarını doğrulayan başka beyanların da bulunduğunu ve "Erkek aile üyesinin kampta olduğu durumlarda bize gelen bilgilere göre Çinli memurlar haklarında hükûmete yazacakları rapor ile şantaj yaparak kadınlarla zorla birlikte olmaya çalışıyorlarmış. Çünkü o memurun sizin hakkınızda 'radikal düşünceleri var' ya da 'evde namaz kılıyor' diye hükûmete rapor yazması sizin de kampa alınmanıza, çocuklarınıza devletin "el koymasına" neden oluyor." diyerek özellikle yalnız kadınların karşılaştıkları tehdit ve tecavüzlerin nasıl gerçekleştiğini anlatıyor.[156]

Cinsel saldırıya uğramış genç yaştaki bazı kadınların bu tecavüzlere katlanmaktansa intihar etmek istediklerini söyleyen Ruşen Abbas, "İntiharın dinimizde haram olduğunu biliyorum ancak daha fazla tecavüze katlanamayacağım. Bu durumda kendimi öldürmem uygun mudur? gibi soru soran o kadar çok insan var ki." diyerek insanların ne kadar yıkıcı ve yıpratıcı bir muameleye maruz kaldıklarını belirtiyor.[157]

Ruşen Abbas, "Bunları WeChat üzerinden yazan kadınlar mesaj içeriklerini hükûmetin de takip ettiğini ve sonrasında daha fazla baskı ve tecavüze maruz kalacaklarını bilmelerine rağmen yazdılar yaşadıklarını. Bu da tecavüze uğrayan kadınların ne kadar çaresiz kaldıklarını göstermekte." diyor.[158]

---

[153] Arslan Hidayet ile yapılan 25.03.2021 tarihli mülâkat.
[154] Arslan Hidayet ile yapılan 25.03.2021 tarihli mülâkat.
[155] Ruşen Abbas ile yapılan 21.04.2021 tarihli mülâkat.
[156] Ruşen Abbas ile yapılan 21.04.2021 tarihli mülâkat.
[157] Ruşen Abbas ile yapılan 21.04.2021 tarihli mülâkat.
[158] Ruşen Abbas ile yapılan 21.04.2021 tarihli mülâkat.

Uygur Özerk Bölgesinin Aksu vilayetinden bir diğer tanık Prof. Dr. Erkin Sidik de "Kardeş Aile Projesi"nin kadınlar üzerinde kurmuş olduğu tahakküm ve zorbalığı herkesin bildiğini ifade ederek: "Çinli memurların Uygur kadınlarla geceleri birlikte, aynı yatakta uyduğunu ve tecavüz vakalarının yaşandığını biliyoruz. Bazı tecavüze uğrayan genç kızların zorla Çinli memurlar ile evlendirildiğini de duyduk. Buna ek olarak, son çıkan videolardan birinde Çinli memurun Uygur kadını alkollü içki içmeye zorladığını gördük. Ancak, buna karşı Uygurlar hayır diyemiyor maalesef. Karşı çıktıklarında toplama kampına alınacaklarını biliyorlar çünkü." diyor.[159]

7. Kadınlara Yönelik Zorla Kısırlaştırma Politikası

Zorla kısırlaştırma, zorunlu doğum kontrolü ve kürtaj, devletlerin çok uzun yıllar boyunca özellikle "istenmeyen" insan grupları üzerinde gerçekleştirdiği bir dizi biyopolitika uygulamasıdır. Bu uygulamalar, devletlerin genç ve doğurgan kadın bedeni üzerinde tahakküm kurmasını sağlayarak belli bir insan grubunun (etnik, kültürel, dini vb.) nüfus artışının engellenmesini, böylelikle hedef alınan grup popülasyonunun kolaylıkla asimile olabilecek bir düzeye indirilmesini sağlar.

Yakın zamana kadar birçok ülkede yaygın bir biçimde gerçekleştirilen zorla kısırlaştırma uygulaması, gerek insan bedeninin dokunulmazlığı ilkesine aykırı olması gerekse azınlık gruplara yönelik asimilasyon ve yok etme amacı taşıması nedeniyle, sayısız uluslararası girişim tarafından insan hakları ihlali ve soykırım olarak tanımlanır. Örneğin, Birleşmiş Milletlerin 1951 yılında yürürlüğe giren Soykırım Sözleşmesi, belli bir ulusal, etnik ve dini grubun ve ırkın bir kısmının ya da tamamının yok edilmesi amacıyla dayatılan doğum kontrol metotlarını soykırım olarak nitelendirir.[160] Benzer biçimde, 2002 yılında yürürlüğe giren ve şu an 123 ülkenin taraf olduğu Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü (ICC), zorla kısırlaştırmayı hem savaş suçu hem de insanlığa karşı suç kabul eder.[161] 1990'lı yılların sonundan bu yana konuyla ilgili ciddi çalışmalar yürüten Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi ise, zorla kısırlaştırma ve kürtaj uygulamalarını mülteciler ve azınlıklar gibi savunmasız konumda olan gruplara yönelik ciddi bir insan hakları ihlali olarak nitelendirdiklerini duyurmuştu.[162-163]

Uluslararası mecrada yaşanan tüm bu gelişmelere rağmen, Çin yönetimi Uygur kadınlara yönelik zorla ve sistemli kısırlaştırma uygulamasına devam etmekte ısrarcı oldu. Zorla kısırlaştırma politikasının bir insan hakları ihlali olarak uluslararası anlamda yankı bulması ise ancak 2017 yılı itibariyle Çin'in toplama kamplarının gündeme gelmesiyle mümkün oldu. Abdülgeni Sabit yaptığımız mülakatta, Doğu Türkistan'da baskıcı doğum kontrolü uygulamalarının 1984 yılında başladığını, ikiden fazla çocuk sahibi olan Uygurların hapse atıldığına ve evlerinin polislerce yıkıldığına şahit olduğunu ifade ediyor. Sabit'e göre 2016-2017 yılında doğum kısıtlaması siyaseti ülke genelinde yumuşasa da Uygurlara yönelik doğum yasağı devam etti. [164] Sabit'in açıklamalarına paralel biçimde, edebiyatçı-şair Tahir Hamut iki çocuk doğuran kadınların kısırlaştırılması için belediyelere görevli kişiler atandığını ve kendi eşinin de ikinci çocuklarının

[159] Erkin Sidik ile yapılan 01.04.2021 tarihli mülâkat.
[160] Natalya McPartland. (2021). Forced Sterilizations In The US Contravene International Law. Human Rights Pulse. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
[161] International Criminal Court. Rome Statute of the International Criminal Court. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
[162] UNHCR. (2005). UNHCR Note on Refugee Claims Based on Coercive Family Planning Laws or Policies. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
[163] UN Economic and Social Council. (1999). Commission on Human Rights Fifty-Fifth Session Item 12(a) of the Provisional Agenda.
[164] Abdulgeni Sabit ile yapılan 01.04.2021 tarihli mülâkat.

doğumundan sonra kısırlaştırılma işlemine tabi tutulduğunu ifade ediyor.[165] Annesinin ve abisinin eşinin yaşadıklarını aktaran Nursiman Abdürreşit, aynı anda hem kısırlaştırma hem zorunlu doğum kontrolünün sistemli bir biçimde uygulandığını şu şekilde ifade ediyor: "Köy merkezine ayda bir kere kadınlar çağırılıyor, hamile mi değil mi diye kontrol ediliyorlardı. Annem verdikleri doğum kontrol ilacını kullanmak zorundaydı. Her kontrol günü geldiğinde babam annemi başka yere götürüyordu. Ama diğer kadınlar kontrole gitmek zorunda kalıyorlardı. Benim abimin ilk evliliğinden bir, ikinci evliliğinden iki çocuğu vardı. Yengem ikiz çocuklara hamile kalınca, abimin beş çocuğu olacağı için, eşi üç aylık hamileyken bebeklerini aldılar.* Çinlilere yönelik de çocuk sayısının kısıtlanması politikası var ama onlar zaten pek çocuk istemiyorlar, durumu kabul etmiş durumdalar."[166]

Alfira Nurmuhammed'in aktardığı ve 1995 yılında Gulca'da yaşanan bir hadise ise, kadınların çok uzun zamandır maruz kaldığı zorunlu ve insanlık dışı tıbbi müdahalelere yönelik önemli detaylar içeriyor: "Annemin kuzeninin üç erkek çocuğu varmış. Ardından dördüncü kez hamile kalmış ve dokuzuncu aya kadar hamileliğini gizlemiş. Bir gün evlerine gelen birinin yanında karnını gizlemeyi unutmuş. O kişi polise haber vermiş. Ekmek yaparken siyah bir araba gelmiş, eve zorla girmiş ve annemin kuzenini alıp götürmüşler. Hastanede bir iğne yapmışlar ve doğum gerçekleşmiş. Bir kız bebek dünyaya getirmiş. Bebek ağlamış, hayattaymış. Kadın çok yalvarmış "çocuğumu verin" diye. Fakat hastanedekiler hayatta olan bebeğin başına iğne yaparak öldürmüşler. Kadın üzüntüden üç-dört ay yataktan çıkamamış. Ruh sağlığı bozulmuş. Sonra da doğum kontrolü için aynı kadına operasyon yapmışlar. Kendisi ben bildim bileli hastaydı."[167] Bu örnek kadınlara yönelik tıbbi müdahalelerin yanı sıra, bebek cinayeti ihtimalinin de araştırılmasını zorunlu kılıyor.

Yakın zamanda tutuklama kamplarından kurtulmayı başaran Uygur kadınların kendi tecrübelerini ve kamplardaki kadınlara rızaları dışında uygulanan tıbbi müdahalelerin detaylarını paylaşmasıyla birlikte, zorla kısırlaştırma ve kürtaj politikasının sonuçlarına dair önemli veriler elde edildi. 2017 yılında tutuklama kampına gönderilen iş kadını Gülbahar Celilova, kampa giriş yapan herkese idrar testi yapıldığını ve hamile olanların hemen zorunlu kürtaj işlemine tabi tutulduğunu anlatıyor. Celilova kamptaki kadınların ayda iki kez kendilerine verilen hapları kullanmaya ve on günde bir iğne vurulmaya zorlandığını, bu işlemlerin ardından aylık döngülerinin tamamen sona erdiğini ifade ediyor. [168] Kalbinur Sedik ise ilaçların yan etkisi nedeniyle bir buçuk ay boyunca aralıksız kanama yaşayan bir kadının ölümüne şahit olduğunu bildiriyor.[169] Avustralya'da yaşayan Almas Nizameddin'in kamplara götürülen eşi Zeynep Abdurreşit'le ilgili tanıklığında da konuyla ilgili önemli detaylara rastlıyoruz. Eşi ilk çocuğuna iki aylık hamileyken toplama kampına gönderilen Nizameddin, Çinli yetkililerin kendisine eşinin artık hamile olmadığı bilgisini verdiğini belirtti. Dolayısıyla Abdurreşit ya zorla kürtaj işlemine maruz kaldı ya da kamplarda gördüğü kötü muamele nedeniyle bebeğini kaybetti.[170]

Tutuklama kampında Çince öğretmeni olarak çalıştırılan Kalbinur Sedik, yaşadığı zorla kısırlaştırma deneyimini ve gözlemlerini şöyle aktarıyor: "Kamplarda ya da kamp dışında bulunan 18-59 yaş arasındaki tüm kadınlara kısırlaştırma operasyonu zorunlu hale getirildi. Bu operasyon 2019 yılının Mayıs ayında bana da yapıldı. Yaptırmayan kadınlar ise zorla Çinlilerle evlendirildi.

---

[165] Tahir Hamut ile yapılan 24.04.2021 tarihli mülâkat.

[166] Nursiman Abdürreşit ile yapılan 07.04.2021 tarihli mülâkat.

*Uygurlar arasında resmi çocuk sayısı kısıtlamasını aşmak için çocukları aile yakınlarının nüfusuna kaydetme durumu yaygındır.

[167] Alfira Nurmuhammed ile yapılan 07.04.2021 tarihli mülâkat.

[168] Gülbahar Celilova ile yapılan 26.04.2021 tarihli mülâkat.

[169] Kalbinur Sedik ile yapılan 26.03.2021 tarihli mülakat.

[170] Almas Nizameddin ile yapılan 26.03.2021 tarihli mülâkat.

Çocuk sahibi olan fakat bir daha hamile kalmayı düşünmeyen, hatta hiç çocuğu olmayanlar bile bu operasyonu yaptırmak zorunda. Ben bu operasyonu 50. yaş günümde geçirdim. Operasyon sırasını bekleyen kadınlar olarak kurbanlık koyun gibi dizilmiştik. 18 yaş ve üzeri genç kızlar da sıradaydı. Sıra o kadar kalabalıktı ki operasyon için dört saat bekledim. Her ikamet adresinin bağlı olduğu sağlık ocakları var, operasyonu bunlardan birinde geçirdim. Yaşı ilerlemiş bir doktor ve bir hemşire birlikte yaptılar operasyonu. Bir iğne vurdular, bayıldım. Ne kadar süre geçti bilmiyorum ya yarım saat ya da bir saat sürdü. Birkaç tür operasyon varmış. Birinde tedavi edilip çocuk sahibi olabiliyormuşsunuz ama benimki bu tür bir operasyon değilmiş. Uyandıktan sonra çok ağrı hissettim. Operasyon pekiyi geçmemişti ve çok kan kaybetmiştim. Yerimden kalkamadığım için eşimi çağırdım, beni gelip aldı. 2-3 gün yataktan kalkamadım. Kamplarda bulunan ve 50-100 kişilik bir grup halinde kısırlaştırma işlemine götürülen kadınlar ne halde, bilmiyorum."[171]

Gerçekleştirdiğimiz mülakatta Darren Byler, Çin yönetiminin 'sıfır yasadışı doğum' kampanyası kapsamında Uygur kadınlara yönelik tıbbi kontrollerin arttığını, aynı zamanda hamile olan komşusunu resmî makamlara rapor eden kimselere de 900 dolar ödül verilmesinin kararlaştırıldığını belirtiyor. Birçok resmî belgede erkeklerin önce kamplarda, ardından evlerinden uzakta bulunan fabrikalarda çalışmasından bir nüfus kontrol metodu olarak bahsedildiğini söyleyen Byler, Han Çinlileriyle Uygur kadınların evlenmesi için de devletin maddi teşvikte bulunduğunu, bu teşvikin çoğu zaman bir baskı unsuru haline gelerek kendisiyle evlenmek isteyen Han Çinlisi erkekleri reddeden Uygur kadınların "geçerli bir sebep" göstermeye zorlandığını ve dini inanç farklılıklarının geçerli bir sebep olarak kabul edilmediğini anlatıyor.[172]

Çin'in zorla kısırlaştırma yoluyla asimilasyon politikasına yönelik bu zamana kadarki en detaylı araştırmalardan birini yapan antropolog Adrian Zenz ise, 2020 yılında yayınladığı bir raporda yaşanan demografik soykırımın sonuçlarına dair bulgularını kamuoyuyla paylaştı.[173] Rapor, 2015 ile 2018 yılları arasında Uygur nüfusunun en kalabalık olduğu iki bölgedeki nüfus artışının yüzde 84 oranında azaldığını ortaya koyuyor. 2020 ve sonraki dönemler içinse hedef "sıfıra yakın nüfus büyümesi". Bu hedefin gerçekleşmesi için izlenen en önemli iki yöntem ise kamplarda alıkoyma ve zorla kısırlaştırma. Çin'in tutukluluk kampları girişiminden bu yana 18-49 yaş aralığındaki kadınlar arasında dul kalma ve menopoza girme oranı iki katına çıktı. Dolayısıyla Çin yönetimi, erkekleri kamplarda tutarak ve kadınları zorla uygulanan tıbbi yöntemlerle kısırlaştırarak/menopoza girmesini sağlayarak, Uygur nüfusunu kontrol etmeyi başarmış durumda. Öte yandan Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde etnik Hanların yoğun olarak yaşadığı bölgelerdeki nüfus artış oranının, Uygurların yaşadığı bölgelerden 8 kat fazla olması, Çin yönetiminin iddialarının aksine, zorunlu doğum kontrol uygulamasının yalnızca Uygur nüfusa yönelik bir demografik soykırım olduğunu da gözler önüne seriyor.

[171] Kalbinur Sedik ile yapılan 26.03.2021 tarihli mülâkat.

[172] Darren Byler ile yapılan 09.04.2021 tarihli mülakat.

[173] Adrian Zenz. (2020). Sterilizations, IUDs, and Mandatory Birth Control: The CCP's Campaign to Suppress Uyghur Birthrates in Xinjiang. The Jamestown Foundation. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

8. Uygur Özerk Bölgesi'nde Organ kaçakçılığı

Çinıin dünyadaki en büyük organ nakli programlarından birine sahip olduğu, Amerika, Kanada ve İngiltere gibi ülkelerde hastaların üç-dört yıllık bekleme sürelerinin Çin'de bir-iki hafta olduğunu belirten kaynaklar var.[174] 90'larda Uygur Özerk Bölgesi'nde cerrah olarak çalışan Dr. Enver Tohti, gerçekleştirdiği pek çok rızasız organ naklini kamuoyuyla paylaştı. Paylaştıkları arasında organlarının istenen koşullarda alınması için hemen ölmeyecek şekilde göğsünün altından vurulan ve canlıyken, cılız direnme çabalarına karşın, organlarını aldığı bir kurbandan da bahsetmekte.[175]

Kaşgar Havaalanı - Özel yolcu organ taşıma yolu.
(Gerçek fotoğraftan dijitalleştirilmiştir.)

Çin, 2015 yılına kadar idam mahkumlarının organlarını rızasız bir şekilde nakil işlemlerinde kullandığını kabul etmişti.[176] Çin'in 2015'te sonlandırdığını kamuoyuna açıkladığı bu uygulamayı gerçekten bitirip bitirmediği bir yana gayrı meşru "dünya organ pazarı"nda 2016 sonrasında Çin'in payının çok arttığına dair iddialar bulunuyor. Çin'in dünya yasadışı organ pazarında hızla artan payının 2016'dan sonra başlayan kitlesel göz altılarla toplama kamplarına alınan Uygurlarla ilgili olduğunu düşünmemize sebep olan pek çok haber yayımlandı.[177-178] Bu raporu hazırlarken söz konusu haberlerin doğru olduğunu düşünmemize sebep olan pek çok görüşme gerçekleştirdik.

---

[174] International Support for Uyghurs. Uyghur Organ Harvesting.
[175] BBC Sounds. China is being accused of carrying out a brutal crackdown on millions of Uighur. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
[176] BBC News. (2014). China to stop harvesting executed prisoners' organs. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
[177] WSJ Opinion. (2016). The Nightmare of Human Organ Harvesting in China. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
[178] Health Europa. (2020). Forced Organ Harvesting: "I'm going to China, they're shooting my donor". 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

Uygur entelektüel Tahir Hamut Çin'de ihtiyaç duyulan organların her dönemde çok hızlı temin edilebildiğini anlatıyor: "Eskiden beri var organ kaçakçılığı. Çin ana karasındaki zenginlere, hükûmet yetkililerine organ lazım olduğunda çok hızlı bulabiliyorlardı. Bunlar hep duyuluyordu, biliniyordu. Tutuklanan Uygurların, siyasi suçluların organlarının çalınması bilinen, çok duyulan bir şeydi. Kitlesel göz altılardan sonra Uygurların organlarının çalındığını da çok duyduk."[179]

Toksun şehrinden Abdullah Rasul; "2010 yılında komşu köyümüzde bir tanıdığımızı gözaltına almışlardı. Polisler daha sonra geri getirmişler ancak ölü ve organsız bir şekilde."[180] Şehide Ali ise helal organ olaylarından önce de organların çalınmasının yaygın olduğunu belirtiyor: "Helal organ olayından önce bizim memlekette köylerde çocukların kaybolması çok oluyordu. 2012-2013 yıllarında ben ortaokul, lisedeyken küçük çocukların kaçırılması, bulunmaması veya ölü bulunması çok oluyordu. Sonra organların çalındığı öğreniliyordu."[181]

Görüştüğümüz kamp mağdurları kendilerinden kısa aralıklarla, düzenli olarak kan alındığını, yine düzenli olarak ilaç almaya zorlandıklarını belirtiyorlar. Tüm koşulların olabildiğince kötü, tıbbi yardım yoksunluğunun had safhada olduğu toplama kamplarında mağdurların tümüne uygulanan düzenli kan alımları dikkat çekici. Yine ortak bir mağdur anlatısı olarak sorgularda ve cezalarda iç organlara hasar vermeyecek şekilde işkence yapmaya özen gösterilmesi iddiaları destekliyor.

Kamp mağduru Baktıali Nur kendisiyle görüşmemizde şahit olduğu şüpheli bir olayı bizimle paylaştı: "Bizim odadan Uygur bir genç hastaneye götürülmüştü. Geri geldiğinde göğsünün açılıp sonra dikilmiş olduğunu farkettik. Ertesi gün o çocuk vefat etti. Yeni ameliyat iziydi bildiğimiz. Dikilmiş, kaburga kısmı tamamen açılmış sonra tekrar dikilmişti. Organları mı çalındı ne oldu bilmiyoruz ama ertesi gün öldü. Çapçal ilçesinin Mazar köyündendi."[182]

Mülakat gerçekleştirdiğimiz isimlerden, kamplarda öğretmen olarak çalışan Kalbinur Sedik de: "Tanıdık yüzleri göremeyince polislere soruyordum: "Onları çalışmaya gönderdik ya da hastaydı öldü" diyorlardı. Birkaçının helal organ için kullanıldığı söyleniyordu." diyor.[183]

Bunlar toplama kamplarının büyük bir organ havuzu olarak Çin Komünist Partisi tarafından kullanıldığı şüphesini kuvvetlendiren şahitlikler. Bu inanması güç Uygur organ havuzunun en büyük alıcısının Ortadoğu'daki zenginler olduğu, özellikle küçük körfez ülkelerinde Çin kaynaklı organ nakillerine talebin çok yüksek olduğu görülüyor. Bunun dine dayandırılan bir takım nedenleri bulunuyor: Uygurlar büyük oranda müslüman oldukları için domuz eti ve alkollü içecekleri tüketmedikleri öngörülüyor. Bu beslenme tercihi ve müslümandan nakledilen organın "helal" sayılacağı kanaatiyle –ki pek çok din bilginine göre bu kanaatin İslami bir doğruluğu bulunmuyor- kamplarda düzenli toplanan kan örnekleri sayesinde organ arayan hastalarla eşleşen Uygurların organlarının cebren alındığı, sonrasında mağdurların çoğunun hayatını kaybettiği düşünülüyor. Pek çok Çin hastanesi, özel olarak Müslüman "müşterileri" hedefleyerek İngilizce, Arapça reklamlar marifetiyle dünyanın dört bir yanındaki hastaları Çin'e yönlendirmeye çalışıyor. Pekin'deki Tongshantang Hastanesi, birçok web sitesinde böbrek nakillerini sergiliyor ve YouTube kanalında, hastalarına helal yemek sağlayan bir kantinin yanı sıra bir Müslüman ibadethanesine sahip olduklarını gösteriyor.[184] Arslan Hidayet "Çinliler kendi sitelerinde kendi sosyal medyalarında

[179] Tahir Hamut ile yapılan 24.04.2021 tarihli mülâkat.
[180] Abdullah Rasul ile yapılan 06.04.2021 tarihli mülâkat.
[181] Şehide Ali ile yapılan 27.03.2021 tarihli mülâkat
[182] Baktıali Nur ile yapılan 10.04.2021 tarihli mülâkat.
[183] Kalbinur Sedik ile yapılan 26.03.2021 tarihli mülâkat.
[184] Daraj. 25 Haziran 2020. Çin, Uygur Müslüman mahkumlarından çıkardığı "helal organları" nasıl satıyor?.

paylaşıyorlar. Reklamlarla iç organları Ortadoğu'ya satıyorlar. Doğu Türkistan'da camiye gitmek, ibadet etmek, domuz eti yemem demek yasakken; Çinliler, şu an bizim hastanelerde mescid var, helal restoran var diye reklam yapıyorlar. Bu hastaneler Çin anakarasında. Amaç, organ ticaretindeki karlılığı artırmak için reklam yapmak. Oradaki Çinli özel eğitilmiş hemşireler Arapça konuşuyorlarmış! Sistem o şekilde kurulmuş." diyerek planlı bir gayrı meşru organ nakli turizmi olduğunu belirtiyor.[185]

9. Çinliler Olanlardan Haberdar mı?

Bu sorunun tek bir yanıtı yok. Temelde üç farklı Çinli popülasyon için üç ana yanıt verilebilir. Bununla birlikte her ana yanıttan ayrışan daha küçük gruplar da bulunuyor.

Çin anakarasındaki büyük Çin nüfusunun, Çin Komünist Partisi'nin sert sansür mekanizması, internet özgürlüğünün bulunmaması, yoğun dezenformasyon politikaları nedeniyle Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşanan ağır insan hakları ihlallerinden haberdar olmadığını söyleyebiliriz. Bu kanaati destekleyen pek çok görüşmemizde mağdur yakınlarından Çin anakarasında eğitim görmüş yahut ticaret yapmış olanlar aileleri ortadan kaybolduktan sonra ana karadaki Çinli arkadaşlarından yardım istediklerinden bahsediyorlar. Ailelerine ulaşamadıklarını ve kamplara götürülmelerinden endişelendiklerini belirten mağdur yakınlarının neredeyse hepsine Çinli arkadaşları "böyle bir şeyin mümkün olamayacağını, ailesine ulaşmak için gerekirse bölgeye gideceğini" belirtmişler. Bölgeye giden yardımsever Çinlilerin karşılaştıkları manzara ıssız şehirler ve arkadaşlarının boş evleri olmuş. Bu durum karşısında kapıldıkları endişeyi ve şaşkınlığı mağdur yakını arkadaşlarıyla paylaşmışlar. 2020'de Uygur Özerk Bölgesi'ne giden DW'den Mathias Bölinger de Uygurların Çinli arkadaşlarının karşılaştıkları manzarayla karşılaşmış. Köylerin bomboş olduğunu ve evlerin kapısında ne zamandır boş olduğuna dair yazıların olduğunu söylüyor Bölinger.[186]

Görüştüğümüz Uygurlar kendilerine yardımcı olmaya çalışan Çinli arkadaşlarına dair detay vermekten kaçınıyorlar. Bunun iki nedeni var. İlki kısıtlı da olsa sahip oldukları tek iletişim kaynaklarının kopması, ikincisi ise arkadaşlarının başına kötü bir şey gelme ihtimali. Birbiriyle yakından bağlantılı bu iki ihtimal diasporadaki Uygurları Çinli arkadaşlarına dair oldukça ketum yapıyor.

Mağdur yakını Ruşen Abbas Uygur Bölgesi dışındaki Çinlilerin yanlış anlatıların kurbanı olduklarını belirtiyor. Dünyada yaygın olarak kullanılan hiçbir sosyal medya uygulamasının Çin'de kullanılamadığını, tüm basın-yayın faaliyetlerinin devletin mutlak kontrolünde olduğunu belirten Abbas anakaradaki Çin halkının yaşananlardan habersiz olduğunu söylüyor.[187] NASA'da optik üzerine çalışmalar yapan saygın Uygur bilim insanı Prof. Dr. Erkin Sidik de Abbas'ın tespitini doğruluyor. Profesör Sidik'e göre Çin devletinin Uygurların itibarlarına ve ekonomilerine, şimdi ise doğrudan grup varlığına saldırmasından anakaradaki Çinliler haberdar değil.[188]

Pekin'de üniversite eğitimi alan Rabigül Hacumuhammed Çinli sınıf arkadaşlarına Uygur bölgesinde yaşanan insan hakları ihlallerinden bahsettiğinde arkadaşlarının inanamadığını söylüyor. Rabigül 2018'de bulunduğu ülkede Çinli turistlere rehberlik yaparken de benzer durumlarla sıkça karşılaştığını anlatıyor: "Çinli turistler soruyorlardı bazen "neden gelmiyorsun

[185] Arslan Hidayet ile yapılan 25.03.2021 tarihli mülâkat.
[186] Mathias Bölinger ile 23 Mart 2021 tarihli mülakat.
[187] Ruşen Abbas ile yapılan 21.04.2021 tarihli mülâkat.
[188] Erkin Sidik ile yapılan 01.04.2021 tarihli mülâkat.

Çin'e" diye. Uygur bölgesinde olanları anlatıyordum. Kampları, kaybolan ailemi anlatıyordum. İnanmıyorlardı. "Böyle bir şey olabilir mi?" diyorlardı. O Çinli turistlerden birisine "Git kendin gör bana inanmıyorsan!" dedim. Gerçekten gitmiş Sincan'a. Bana "Ben nefes almakta zorlandım. Buraya çok hevesli gelmiştim, sana yurt dışına gittin de Çin'i kötülüyorsun demeye kendimi hazırlıyordum ama öyle olmadığını anladım ve çok üzgünüm" demişti. Arada sırada mesaj gönderiyor bana "yapabilecek bir şeyim var mı" diye.[189]

Görüştüğümüz mağdur yakınlarının bir düzineden fazlası Çin anakarasında eğitim almış kişilerden oluşuyordu. İstisnasız tümü Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşananlar hakkında doğru ve güncel bilgi sahibi olan hiçbir Çinli arkadaşları olmadığını belirttiler.

Yaşananlara şahit olan ve sesini yükseltenleri ise Han Çinlisi kimlikleri güvende tutmaya yetmiyor. Bu durumun bilinen son örneklerinden birisi 2018 Şubat ayında Çin'in Liao Ning Eyaleti, Shen Yang şehrinde yaşandı. Shen Yang'dan Li Lin isimli Han Çinlisi genç bir yazılımcı Urumçi'de yaşayan ailesini ziyaret ettiği sırada gördüklerini Çinli sosyal medya uygulamalarında paylaştığı için tutuklanarak dört senelik hapis cezasına çarptırıldı.[190]

Sesli sohbet odalarını içinde barındıran Clubhouse uygulaması Çin anakarasındaki Çinlilerin toplama kamplarını ilk defa mağdur yakınlarından duydukları mecra oldu. Bu durum pek çok Batılı uygulama gibi Clubhouse'un kullanılmasının da çok kısa bir süre içerisinde yasaklanmasını beraberinde getirdi. Bu kısa sürede anakaradaki Çinlilere yaşananları anlatanlardan Gülzire Taşmemet ve Abdurahman Satuk anakaradaki Çinlilere yaşadıklarını anlattıklarında şaşırdıklarını ve çoğunlukla inanmadıklarını belirtiyorlar.[191-192] Jevlan Şirmehmet de Clubhouse'da anlattıkları karşısında ağlayan Han Çinlileri de olduğunu söylüyor.[193]

İkinci Çinli popülasyon ise Çin anakarası dışında yaşayan Çinliler. Hong Kong, Tayvan ve Singapur gibi Çin'le iç içe yahut çok yakın yerlerde yaşayan ve Çin içindeki yoğun dezenformasyon ve özgürlük kısıtlamalarından etkilenmeyen Çinlilerin Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşananlar ile ilgili son derece aktif, insan haklarından yana bir tavır aldıklarını görüyoruz. Komünist Parti otoriterliğinin hüküm sürmediği aynı coğrafyadaki farklı bölgelerde yaşayan ve haberdar olma özgürlükleri bulunan Han Çinlilerinin ana karadaki Çinlilerden ayrıştığı anlaşılıyor. Bu grup Çin'in periferisi ile sınırlı değil. Japonya'dan Avustralya'ya, Amerika'dan Avrupa'ya kadar haber alma özgürlüğünün olduğu tüm ülkelerde bulunan Çinliler bu gruba dahil. Ve önemli bir kısmı insan hakları ihlallerine karşı tavır almış durumda. Avustralya'da çalışan Çinli gazeteci Vicy Xu yaşananlara karşı sesini yükselttiği için Çin anakarasında ihanetle suçlanan bir isim. Uygurlara yapılanlarla ilgili araştırmalara imza attığı için Çin'de bulunan yakınları ile de tehdit edildiğini ifade ediyor gazeteci Xu.[194]

Üçüncü Çinli popülasyon ise büyük çoğunluğu son on yıllarda Uygur Özerk Bölgesi'ne devlet teşvikleriyle yerleştirilmiş Han Çinlileri. Diğer iki popülasyona göre sayıları çok az olsa da doğrudan "sorunlu" bölgede oldukları için önemli aktörler. Bu Çinlilerin bir kısmı Bingtuan adı

---

[189] Rabigül Hacımuhammed ile yapılan 23.03.2021 tarihli mülâkat.
[190] Radio Free Asia. (2021). Shenyang'da ikamet eden Li Lin, hala pranga takan Sincan hakkında bilgi yayınladığı için "yıkımı kışkırtmaktan" dört yıl hapis cezasına çarptırıldı.
[191] Gülzire Taşmemet ile yapılan 05.04.2021 tarihli mülâkat.
[192] Abdurrahman Satuk ile yapılan 06.04.2021 tarihli mülâkat.
[193] Jevlan Şirmehmet ile yapılan 08.04.2021 tarihli mülâkat.
[194] Deutsche Welle - DW. (2021). Sincandaki olayları takip ettiği için kadın hain olarak suçlanan Vicky Xu asla pes etmeyeceğini söyledi.

verilen yarı paramiliter kabul edilebilecek düzenli, sistemli işçi birliklerine mensuplar. Geniş ve verimli tarım arazileri devlet tarafından bu gruba tahsis edilmiş durumda. Toplumsal hareketlilik olduğunda polislere yardım eden bir sivil kolluk gücü olarak da görev yapıyorlar. Bingtuanların yerleşim yerleri kadim Uygur şehirlerinin hemen dışında kurulmuştu. Bu bakımdan bir nevi Çinli gettolar oluşturdukları söylenebilir. Son zamanlarda Bingtuanlara ilaveten yoğun teşviklerle işçi birlikleri dışında sivil Çinli akışı da doğrudan Uygur şehirlerinin içine daha fazla yönlendiriliyor. Bu durumda bölgenin kadim halkı Uygurlarla, ayrıcalıklı olarak iskan edilen Çinliler arasında gerilime yol açıyor. Tüm Çinliler arasında bölgede yaşanan insan hakları ihlallerine dair en çok bilgisi, şahitliği olan grup Uygur bölgesindeki göçmen Çinliler. Buna rağmen etnik gerilim nedeniyle, baskıcı devlet politikalarını destekleyen yegane Çinli popülasyonda aynı Çinliler. Bu grup bir buçuk milyarlık dünya Çinli nüfusunun yüzde 1'inden azına tekabül ediyor.

Kamplarda öğretmenliğe zorlanmadan önce görev yaptığı okulda yaşadığı bir olayı aktaran Kalbinur Sedik etnik gerilimin çocuklara yansımasına dair bir tecrübesini bizimle paylaştı: "Son görev yaptığım okulda ailesi kamplara götürülen pek çok Uygur öğrenci vardı. "Babam, annem geri gelmeyecek mi?" öğretmenim diye sorduklarında; "Devlet babanızı, annenizi götürdü ama geri getirecek." derdim. Ama biliyorum ki pek çoğunun babası, annesi geri gelmeyecekti. Bu konuşmalara şahit olan Çinli öğrenciler olanlara sevinip "Çok iyi olmuş, keşke hepinizi götürseler" diye temenni de bulunuyorlardı. Uygur öğrencileri: "Bizler kanunlar ne derse ona göre davranıyoruz, niye böyle yapıyorlar" dediklerinde çok üzülüyordum. "Uygur olduğunuz için yapıyorlar "diyemiyordum."[195]

10. Uluslararası Hukuka Göre Kamplar

Raporun bu bölümünde, Çin Halk Cumhuriyeti'nin son yıllarda (2014 yılından itibaren) Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde başlattığı kitlesel alıkoyma girişimi kapsamında icra edilen fiiller, soykırım suçu açısından ele alınacaktır. Değerlendirme, gerçek kişi faillerin spesifik olaylardaki cezaî sorumluluğundan ziyade, devlet olarak Çin'in uluslararası hukuk sorumluluğuna odaklanacaktır.

Eski bir Çinli polis memuru, Çin'in Uygur Özerk Bölgesi'ndeki soykırım ve insanlığa karşı suç iddialarını soruşturmak için Londra'da düzenlenen bağımsız bir soruşturma olan Uygur Mahkemesi'nde ifade verdi. Uygurların gözaltı merkezlerinde ve kamplarda nasıl işkence gördüğünü anlattı. (Gerçek fotoğraftan dijitalleştirilmiştir.)

[195] Kalbinur Sedik ile yapılan 26.03.2021 tarihli mülâkat.

I. Uluslararası Hukukta Soykırım Suçu ve Devletlerin Soykırım Suçundan Doğan Sorumluluğu

Soykırım yasağı, uluslararası hukuk açısından bütün devletleri bağlayan ve istisna tanınamayan jus cogens (üstün hukuk / emredici kural) kategorisinde bir normdur. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 9 Aralık 1948 tarihli ve 260 A (III) sayılı kararıyla ve oybirliğiyle kabul ettiği Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi[196], soykırımın uluslararası hukuka göre bir suç olduğunu, taraf devletlere teyit ettirmek suretiyle, açıkça düzenlemektedir. Sözleşme devletlere soykırımı yalnızca cezalandırma değil, aynı zamanda önleme yükümlülüğü getirmekte ve taraflarını hem savaş hem de barış döneminde bağlamaktadır. Sözleşme uyarınca taraf devletlerin soykırımı önleme ve cezalandırma yükümlülüğü erga omnes nitelikte olup, herhangi bir yer / ülke / bölge sınırlaması bulunmaksızın uluslararası toplumun tamamına yöneliktir[197]. Sözleşme'yi 20 Temmuz 1949 tarihinde imzalayıp, 18 Nisan 1983 tarihinde onaylayan Çin Halk Cumhuriyeti, taraf devlet statüsündedir[198].

Sözleşme'nin "Soykırım Oluşturan Eylemler" başlıklı 2. maddesinde, soykırım suçu şöyle tanımlanmıştır:

> *Bu Sözleşme bakımından, ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen aşağıdaki fiillerden her hangi biri, soykırım suçunu oluşturur.*
>
> *a) Gruba mensup olanların öldürülmesi;*
>
> *b) Grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi;*
>
> *c) Grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracağı hesaplanarak, yaşam şartlarını kasten değiştirmek;*
>
> *d) Grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler almak;*
>
> *e) Gruba mensup çocukları zorla bir başka gruba nakletmek.*

Nakledilen hüküm çerçevesinde soykırım suçunun maddî unsuru, yukarıda beş bent halinde sıralanan fiillerdir. Manevî unsuru ise söz konusu fiillerin ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla (özel kasıtla / dolus specialis) işlenmesidir. Soykırım suçunun maddî unsurunun ortaya çıkabilmesi için, maddede sayılan fiillerden herhangi birinin işlenmiş olması yeterlidir. Dolayısıyla maddede özel kastı belirtmek üzere kullanılan "ortadan kaldırma" ifadesi, grup mensuplarının yalnızca fizikî varlığının yok edilmesi / öldürülmesi şeklinde anlaşılamaz. Hüküm uyarınca soykırım suçunun mağduru; ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir gruptur. Ulusal, etnik, ırksal veya dinsel grubun; bulunduğu coğrafyada nüfusun çoğunluğunu teşkil etmesi yahut ekonomik açıdan güçlü olması, soykırım suçunun mağduru olabilmesi bakımından önem arz etmez.

---

[196] Metnin devamında "Sözleşme" olarak anılacaktır.

[197] International Court of Justice. (1996). Bosnia and Herzegovina v Yugoslavia. 11 Temmuz 1996. s31. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

[198] Çin Halk Cumhuriyeti, Sözleşme'ye taraf olmakla beraber, Uluslararası Adalet Divanı'nın yargı yetkisine ilişkin 9. maddeye çekince koymuştur. United Nations Treaty Collection. "Status of Treaties. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin de taraf olduğu Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 31. maddesi uyarınca, başlangıç kısmı dâhil olmak üzere, bir andlaşmanın metninde atıf yapılan diğer metinler de o andlaşmanın yorumunda dikkate alınır[199]. Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin başlangıç kısmında yer verilen 11 Aralık 1946 tarihli ve 96(I) sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararı'nda[200] soykırım, "bütün bir insan grubunun varoluş hakkının inkârı" olarak görülmektedir. Kararda ayrıca soykırımın insanlık vicdanını sarstığı, soykırıma uğratılan insan grubuyla beraber, o grubun insanlığa yaptığı kültürel ve diğer katkıların da yok olması sebebiyle insanlığı büyük bir kayba uğrattığı ve gerek ahlakî kurallara, gerekse Birleşmiş Milletlerin ruhuna ve amaçlarına aykırı olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla soykırım suçunun gerçekleşip gerçekleşmediğine ilişkin hukukî yorum faaliyetinde, Birleşmiş Milletler'in az önce aktarılan bakış açısı esas alınmak durumundadır. Uluslararası Adalet Divanı da, Sözleşme'nin muayyen insan gruplarının varlığını kâmilen güvence altına almayı amaçladığı ve bu amacın Sözleşme'deki bütün hükümlerin esası ve yorum ölçütü olduğu kanaatindedir[201].

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun[202] hazırladığı 2001 tarihli ve "Devletlerin Hukuka Aykırı Eylemlerinden Uluslararası Sorumluluğu" başlıklı rapora göre soykırım suçu teşkil eden fiiller; bir devletin hukukuna göre devlet organı statüsüne sahip olan, bir devletin hukuku tarafından hükumet otoritesinin bir kısmını kullanmakla yetkili kılınan yahut devlet organlarının talimatı, yönlendirmesi ya da etkin kontrolü ile hareket eden kişi veya kuruluşlar tarafından işlendiği takdirde, o devlete atfedilebilir[203].

Devlet, gerçek kişi değildir. Dolayısıyla devletin soykırım suçundan doğan uluslararası hukuk sorumluluğu belirlenirken, suçun manevî unsuru olan özel kastın (ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırma amacının) mevcudiyeti, sübjektif-psikolojik hâller üzerinden değil; resmî açıklamalar, politikalar, stratejiler ve plânlı uygulamalar gibi objektif verilerden hareketle ortaya koyulur. Örneğin Uluslararası Adalet Divanı, Bosna Hersek / Sırbistan ve Karadağ davasında, özel kastın mevcudiyeti için, tek tek somut olaylardaki faillerin psikolojik durumundan ziyade, aynı gruba yönelik birbirine benzeyen birçok vahşet ve mezalim hadisesinin plânlı olduğu anlaşılacak düzeyde art arda sıralanması (pattern of atrocities), genel bir plânın varlığı yahut sevk ve idare örüntüsü (pattern of conduct) gibi objektif standartlar aramıştır[204].

---

[199] Vienna Convention on the Law of Treaties. (1980). 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

[200] UN General Assembly. (2946). The Crime of Genocide. 11 Aralık 1946, A/RES/96. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

[201] International Court of Justice. (1951). Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Advisory Opinion). 28 Mayıs 1951. s. 12. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

[202] Uluslararası Hukuk Komisyonu, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın m. 13/1-a hükmüne istinaden Genel Kurul tarafından uluslararası hukukun geliştirilip tedvin edilmesi amacıyla kurulan bir komisyondur.

[203] International Law Commission. (2001). Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts. article 4, 5, 7, 8. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

[204] International Court of Justice. (2007). Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro, 26 Şubat 2007. s242, s373. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

Devletlerin, güvenliğe ilişkin çeşitli gerekçeler öne sürerek soykırım suçundan doğan uluslararası hukuk sorumluluğundan kurtulması mümkün değildir. Zira Sözleşme'nin 1. maddesi, "ister savaş zamanında işlensin" ifadesini kullanarak taraf devletlerin soykırımı önleme, soykırımı cezalandırma ve soykırım suçunu işlememe yükümlülüğünün her zaman devam edeceğini hükme bağlamıştır. Nitekim Uluslararası Adalet Divanı, Gambia / Myanmar içtihadında, Myanmar ordusunun Arakan Eyaleti (Rakhine State) ile silahlı çatışma hâlinde bulunmasının, Myanmar'ın Sözleşme'den doğan yükümlülüklerini yerine getirmemesi için meşru bir sebep teşkil etmeyeceği neticesine varmıştır[205].

II. Uygur Özerk Bölgesi'nde Gerçekleştirilen Fiillerin Soykırım Suçu ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin Sorumluluğu Açısından Değerlendirilmesi

Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde son yıllarda (özellikle 2014 yılından itibaren) irtikâp edilen fiiller, Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi bakımından soykırım suçunu teşkil etmektedir. Uluslararası hukuk açısından Çin Halk Cumhuriyeti de, işlenen bu soykırım suçundan devlet olarak sorumludur. Bu kısımda söz konusu fiillerin soykırım suçu teşkil ettiğine ve bu suçtan Çin Halk Cumhuriyeti'nin devlet olarak sorumlu olduğuna ilişkin somut delillere dayalı tespitler yer almaktadır.

A. Suçun Maddî Unsuru Açısından

Soykırım suçunun maddî unsurunun ortaya çıkabilmesi için, Sözleşme'nin 2. maddesinde bentler halinde sayılan beş fiilden herhangi birinin işlenmiş olması yeterlidir. Uygurlar konusunda ise söz konusu fiillerin her birinin, Çin Halk Cumhuriyeti yetkilileri tarafından ayrı ayrı ve sistematik biçimde işlendiği görülmektedir.

1. Gruba Mensup Olanların Öldürülmesi

Yapılan mülâkatlardan; kamplarda, geçici gözetim merkezlerinde ve cezaevlerinde alıkonan Uygurların (ve Kazaklar, Kırgızlar gibi diğer Müslüman etnik gruplara mensup kimselerin) ölüm cezasına çarptırıldığı veya kötü muamele yahut işkence neticesinde hayatını kaybettiği açıkça anlaşılmaktadır. Aşağıda kamplarda tutulmuş mağdurların öldürme fiiline ilişkin olarak birinci ağızdan anlattığı bazı örnekler sıralanmıştır:

Gülbahar Celilova: "İşkenceden dolayı ölen, bir daha gelmeyen, iğne ile öldürülenleri görüyordum... Yaşı büyük kadınlar bayıldığında azıcık yürünen boş yere yatırıyorduk doktorlar gelip yüzüne bir şeyler sürüyordu, iki üç saat içinde kendine gelmediklerinde ellerinden sürükleyerek götürüyorlardı. Onların öldüklerini düşünüyorduk. Yirmi yedi yaşında bir kız çocuğu (...) adı Hürriyet idi, sonra onun öldüğünü duydum. (...) Kızı sorguya götürdüler ağır işkencelere maruz kalmış, aklını yitirmiş. Geldiğinde bağırıyordu. Sonra gece yarısı kafasına siyah poşet geçirip götürdüler. Geldikten sonra hiç konuşmuyordu. Onu kara odaya götürdüler cezalandırmak için. Bir hafta sonra benim kalp hastalığım olduğu için doktora gittiğimde Hürriyet'in cesedini sedye üstünde taşınırken gördüm (...) Adliye gibi olan yerlerde turuncu yelek giydiriliyordu. O yelekleri giyenlerin öldürüleceğini biliyorduk. Herkes öyle düşünüyordu. O yelek giydirilenlere sana bir ay sonra veya iki ay sonra iğne vuracağız diyorlardı. Onlar da biliyordu öleceklerini"[206].

---

[205] International Court of Justice. (2020). The Gambia v. Myanmar, 23 Ocak 2020. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

[206] Gülbahar Celilova ile yapılan 26.04.2021 tarihli mülâkat.

Baktıali Nur: "Saatlerce sabit durmakta zorlanan, hareket edenleri götürüp onlara işkence yapıyorlardı. Ölenleri gördüm 15 saat hareket etmeden oturma esnasında (...) Başka bir çocuğu daha gördüm. Onun adını bilmiyorum. Uygur'du o da. O genç, toplama kampından hastaneye götürüldü. Geldiğinde göğsünün cerrahi olarak açıldığını ve tekrar dikildiğini gördük. Ertesi gün o çocuk vefat etti. Ameliyat olmuş yani baya dikilmiş, kaburga kısmı tamamen açılmış gövdesi tekrar dikilmişti. Organları mı çalındı ne oldu bilmiyoruz ama ertesi gün öldü. Çapçal ilçesinin Mazar köyündendi"[207].

Abdulhaber Recep: "Bu kamplarda hayatını kaybedenler çok oluyor. Götürülüp gelmeyenler muhtemelen öldü. Lop kasabasında bir arkadaşım vardı, dövüldükten sonra tekrar odaya gelmedi. Biz biliyorduk ki giden gelmeyince ölmüştür (...) Uygurlar yok olmak üzere. Birçok Uygur hayatını kaybetti. Arkadaşlarımız, akrabalarımız ne oldu bilmiyoruz."[208].

Kalbinur Sedik: "Sorguya gidenler bir ay derslere giremiyorlardı. Sorguya götürdüklerinden bazılarını geri getirmiyorlardı. Fabrikatör bir adam vardı. O düşünüyordu ki ben Çinceyi çabuk öğrenirsem ve şarkıları ezberlersem beni serbest bırakırlar. Çok çalışıyordu. O adamı götürdüler, bir daha gelmedi. Ne olduğunu sorduğumda sorguya götürdük kalbi vardı hastalandı ve öldü diyorlardı. Hepsi için aynı şeyi söylüyorlardı, ikisinin cansız bedenini de gördüm. Kamptaki herkese günde üç kere bir dakika tuvalet izni veriliyordu. Bir dakikada çıkmayanlara işkence ediyorlardı. Birçoğu prostat hastalığından zehirleniyorlarmış ve ölen çok oldu bundan. Ben ölenlere de şahit oldum. Kamp ilk kurulduğunda geldim. İnsanların ilk hallerini de biliyordum, değişiklikleri de görebildim (...) Tanıdık yüzleri göremeyip sorunca polisler onları çalışmaya gönderdik ya da hastaydı, öldü diyorlardı (...) Polis memuru oradaki kadınlara sürekli iğne yapılıp haplar verildiğini ve bunun da kısırlaştırma ve başka hastalık olsun diye verildiğini söyledi. Bir kıza yan etkisi olmuş. Âdeti bir buçuk ay durmamış. Kan kaybından ölmüş o kızcağız"[209].

Ömerbek Ali: "Sorguya götürülüp üç gün içinde geri dönmeyenlerin öldüğünü düşünüyorduk. Yan odamızda Yusuf Abliz diye birinin sorgu sonrasında cenazesinin getirildiğini duyduk. Karamay şehrinin bir polis yetkilisinin yeğeni de orada öldürüldü (...) Yemek verdikleri sırada hücrelerde sadece yemeklerin geçebileceği delik oluyor. Orası açık kalmıştı, oradan gördük öldüğünü"[210].

2. Grubun Mensuplarına Ciddi Surette Bedensel veya Zihinsel Zarar Verilmesi

Yapılan mülâkatlardan; kamplarda, geçici gözetim merkezlerinde ve cezaevlerinde alıkonan Uygurlara (ve Kazaklar, Kırgızlar gibi diğer Müslüman etnik gruplara mensup kimselere) ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verildiği açıkça anlaşılmaktadır. Alıkonan mağdurlar insanlık dışı koşullarda yaşamaya mecbur edilmekte, fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalmakta, cinsel saldırı ve cinsel tacize uğramaktadır. Alıkonmuş mağdurların uğradıkları bedensel veya zihinsel zararlara ilişkin birinci ağızdan anlattıkları başlıca örnekler aşağıda sıralanmıştır:

Gülbahar Celilova: "Bir odada kırk kişiydik (...) Herkesin elinde ve ayağında zincir kelepçe vardı. El ve ayaklar arasında da zincirler vardı. İki ayak zincirli ama sadece bir el zincirliydi. Uzunluğu beş metre, yüksekliği altı metre odada bir, bir buçuk metre bir tuvalet var. Eni üç metre civarında. Bir metrelik yer koridor gibi tuvalete gitmek için yürüyebileceğimiz bir boşluk. Tuvaletin kapısı yoktu. Banyo da onun içindeydi, tuvalet yaparken her şeyimiz görünüyordu, özellikle küçük kızlar

[207] Baktıali Nur ile yapılan 10.04.2021 tarihli mülâkat.
[208] Abdulhaber Recep ile yapılan 06.04.2021 tarihli mülâkat.
[209] Kalbinur Sedik ile yapılan 26.04.2021 tarihli mülâkat.
[210] Ömerbek Ali ile yapılan 24.03.2021 tarihli mülâkat.

çok utanıyordu. Ayda bir kere bir dakika soğuk su ile yıkanmamıza izin veriyorlardı (...) Sabahları buharda pişirilmiş beyaz ekmek ve suya un karıştırılarak yapılmış soğuk çorba veriliyordu. Öğlen sadece ekmek veriyorlardı (...) Akşam da ekmek ve salata suyu veriyorlardı (...) Gün içinde kişi başı bir bardak su veriyorlardı (...) Orada [sorgu odasında] yatak vardı, kamera yoktu. Ben de orada cinsel saldırıya uğradım. O yüzden kendime gelemiyorum, her anlattığımda ağlıyorum (...) İki polis elimi tutuyordu, diğer polis saldırıyordu. Bu düzenli oluyordu (...) Onlara anneniz ablanız yok mu sizin dediğimde "Sen hayvansın, pisliksin, anne abla değilsin" diyorlardı (...) O koğuştaki herkes cinsel saldırıya uğradı. Yaş farkı yok. Herkesin saldırıya uğradığını biliyorum (...) Ben o bir yılda yirmi kilo verdim (...) Saçlarım beyazlamıştı".[211]

Tabıshan Marubkan: "İlk gittiğimde kamplara her gün günde on dört-on beş saat metal taburelerde oturuyorduk. Bir ay orada her gün sadece oturuyorduk, bir çeşit askeri düzen öğretiliyordu. Hareket etmek yasaktı (...) Bir odada on altı kişi oturuyorduk. Uyuma, oturma hepsi bir odadaydı. Odada oturmak için bir tabure vardı. Yatmak için yerden biraz yüksek beton bir yerde yatıyorduk. Oraya on altı kişi sığmıyorduk. Sığmayanlar yerde yatıyorlardı. Yirmi metrekare bir alandı oda. Tuvalet de odanın içindeydi. Açıktı. Kapalı bir alan yoktu, herkes görüyordu. Yetersiz beslenme vardı (...) Sesini yükselten, bağıran veya hareket eden olursa onlara işkence yapıyorlardı (...) Haftada bir on altı kişi toplamda yirmi dakika içinde yıkanmamız gerekiyordu. Tek bir duş başlığı vardı. Soğuk su vardı sadece (...) Her gün oturduğu için psikolojisi bozulan çok insan vardı. Orada bazıları hiç konuşamıyordu, bazılarının kafası çok ağrıyordu, başları ağrıdığı için kafalarını duvara vuruyorlardı (...) Kamptan çıktıktan sonra çok hastalandım. Şu an iki böbreğimde hastalık var, yüzüm şişiyor. Her yerlerimde hastalık var, çok rahatsızlıklarım var. Kampa girmeden hiç hastalığım yoktu. Bir aspirin bile içmiyordum. Kalbimde de şimdi hastalıklarım var. Sürekli kalbim ağrıyor, kalbime kan yeterince gitmiyormuş, çok az gidiyormuş. Böbreğimde su birikmiş ve böbreklerim çok soğuktan dolayı hastalanmış. (Buradaki doktorlar öyle diyorlar) Sonra küçük tuvaletim kan ile geliyor. Benim söylemem ayıp ama söylemek zorunda kaldığım bir hastalık eşimle birlikte olamıyorum orada olan hastalıklardan dolayı"[212].

Baktıali Nur: "Ben girdiğimde yedi kişi vardı. Ben gelince sekiz olduk ama daha sonra on iki kişi falan oldu kişi sayısı arttı. On metrekare gibi bir yerdi. Odanın içinde tuvalet yoktu. Sabah bir defa ve akşam bir defa dışarı çıkarıyorlardı tuvalet için. Günde sadece iki defa çıkabiliyorduk, başka çıkılmıyordu. İki dakika süre vardı sadece (...) Sabah, öğle ve akşam üç kere ekmek, biraz pirinç suyu veriliyordu (...) Hiç hareketsiz on beş saat demir iskemlede oturuyorduk (...) Abdusalam diye Uygur bir genç vardı o götürüldü, işkenceden geldiğinde iki kolu felç bir şekilde geldi. Beni o çocuğun tuvalet yardımı için görevlendirdiler. Senin kollarına ne oldu dediğimde beni tavana iki kolumdan astylar, ayaklarım hiç yere basmıyordu, dört gün sonra yere indirdiklerinde iki kolum da felç olmuştu dedi. Pantolonunu indirdiğimde her yeri simsiyahtı, çürümüştü (...) Orada dövüldükten sonra ellerimin bilekleri kırıldı (...) Kamplardan çıktıktan sonra dokuz çeşit hastalığım çıktı; böbrekte, akciğerde, midemde (...) Her gün işkence her gün ruhsal, psikolojik fiziksel işkence içindeydim (...) Sadece en kısa zamanda ölmek istedim, başka hiçbir şey düşünmedim, kurtulmak gibi bir düşünce yoktu aklımda. Allah'tan en kısa zamanda ölmeyi istedim, ona dua ettim. Ölmekten başka fikrim yoktu, en çok arzu ettiğim şey buydu"[213].

Abdulhaber Recep: "Biz o odada yirmi beş kişi kaldık, yan yana dizilip yatıyorduk. Bazen beş altı kişi yatamıyordu, sığmıyordu. Onlar duvara yaslanıp ayakta bekliyorlardı. Oturmak için bir

[211] Gülbahar Celilova ile yapılan 26.04.2021 tarihli mülâkat.
[212] Tabıshan Marubkan ile yapılan 15.04.2021 tarihli mülâkat.
[213] Baktıali Nur ile yapılan 10.04.2021 tarihli mülâkat.

yer yoktu (...) Çince şarkılar öğretiliyor, eğer bir kelime yanlış ezberlersen dövüyorlardı (...) Sabah dokuzda polisler geliyor, dayak faslı oluyordu. Her gün on beş-yirmi dakika sıradan dövüyorlardı. Coplarla nereye denk gelirse... Zaten zincirliydik, bir yere kaçamıyorduk (...) Hoten'deki ortam çok kötüydü (...) daha küçük odada yirmi beş kişiydik. Yarımız duvara yaslıydı, yarımız tahtadaydık. Ellerimiz, ayaklarımız zincirliydi (...) Kadınları çok dövüyorlardı. Sesleri geliyordu kadınların. Tellerle dövme sesleri geliyordu, kadınlar ağlıyordu, hepsini duyuyorduk (...) İşkence nedeniyle göğsümde hala yaralar var. Çıktıktan sonra hastaneye gittim. Hastanede bir ay tedavi gördüm. Sürekli iltihap akıyordu"[214].

Kalbinur Sedik: "Eğitim verdiğim altı ay süre boyunca insanlar hiçbir şekilde banyo yapamadılar. Lavaboya girmek için bile sadece bir dakikaları vardı. Gri renkte giysiler giyiyorlardı. İçlik gibi bir şeydi. Gecelik gibi inceydi. Ayağında ve ellerinde prangalar, zincirler vardı. Ayağında da siyah ince ayakkabı olup olmadığını anlayamayacağınız ayakkabılar vardı. (...) İnsanların tüm vücudu bitlenmişti (...) Biz ders yaptığımız esnada polisler geliyorlar, beş-altı kişinin ismini söylüyorlar ve onları götürüyorlardı. Dersliğin aşağısında sorgu odası vardı. Orada sorguluyorlardı, onların seslerini duyuyorduk. Bağırış çağırış sesleri, çığlıklar duyuluyordu. Ağır işkencelere maruz kalıyorlardı (...) Sorguya götürdüklerinden bazıları geri gelmiyordu (...) Zeminde yatıyorlar. Oturak yok. Oturup duvara bakıyorlar. Hiçbir şekilde güneş görmüyorlar. Yeterli yemek ve su vermiyorlardı (...) Hepsinin yüzü hastalıklı gibiydi. Çok kötü halleri vardı (...) Kamptaki insanlara iki tane beyaz ilaç veriyorlardı. Belirli zamanlarda iğne vurup kan alıyorlardı (...) İnsanlar gittikçe bilinçsizleşiyorlardı. Sadece bakıyorlardı. Akrabalarını unutmaya başlamışlardı (...) Yeni gelenlerin yüzü daha iyiyken eski gelenler hem beden hem de yüz olarak kendilerini belli ediyorlardı. Hastalıklı zayıf bir hale dönüşüyorlardı (...) Tanıdığım polise cinsel istismar ile ilgili soru da sordum. Duyuyordum da. Orada çok fazla Çinli polis vardı. Onlar zaten kadın kampında çalışmak istiyordu çünkü onlar, kızlara tecavüz ediyorlardı, makatlarına, ağızlarına, kulaklarına elektrikli coplarla işkence ediyorlardı. Çinli polisler bu kamplarda çalışmayı çok istiyorlardı (...) Ben orada çalıştığım sırada gördüklerime daha fazla dayanamadım, hepsini içime attım, kimseyle paylaşamadığım için hastalandım (...) Hastanede kaldım bir süre"[215].

Ömerbek Ali: "İftiralarını kabul etmediğim için tepkiler sertleşti sonra elektrik sopaları kullanmaya başladılar. Elektrik sopalarına da dayandım sonra lastik sopalara geçtiler, hala sandalyede oturuyordum, o şekilde dövdüler. Sonra sandalyeden kalktım beni ellerimden tavana bağladılar ve öyle dövmeye devam ettiler (...) Belirli zaman sonra cinsel organlara, hassas uzuvlara acı çektirmek için aletlerle işkence ediyorlardı. Ondan sonra serbest bırakıp oturtup ince çubukları tırnakların arasına batırıp işkenceye devam ettiler (...) İşkence ederken hakaret ediyorlardı (...) O sırada yan hücreden bir kızın çığlık sesini, "beni öldürün!" diye yalvardığını duydum, çok üzüldüm. Küçümsenmek, aşağılanmak en zorlandığım işkenceydi (...) Vücudumda yara izleri, şişlikler, morluklar vardı. Yarık izleri hala vücudumda var. Çürümüş et gibiydi vücudum (...) Psikolojik olarak tedavi görüyorum, şimdi anlattım yine kötü oldum (...) Kampa alınmadan önce 115 kiloydum çıktığımda 60 kiloydum. Sekiz ayda bu kadar kilo verdim (...) Orada insanlar akıl sağlığını kaybetmiş durumdalar. Orada Dilşat Setuvaldi isimli bir kardeşimiz işkence esnasında dayak yediği için böbreği zarar gördü, hatta yürüyemiyordu kan geliyordu idrarından, onu bile tedavi etmediler. Alim Avud isimli diğer arkadaşımız hemoroid olmuştu, bağırsağı dışarı çıkmıştı bir karıştan fazla. Tuvalet odalarda vardı ama açıktı. Kenarlarda hiçbir şey yoktu, herkes görüyordu. O halini gördük Alim'in ve onu o halde bile tedavi etmediler"[216].

---

[214] Abdulhaber Recep ile yapılan 06.04.2021 tarihli mülâkat.
[215] Kalbinur Sedik ile yapılan 26.04.2021 tarihli mülâkat.
[216] Ömerbek Ali ile yapılan 24.03.2021 tarihli mülâkat.

3. Grubun Bütünüyle veya Kısmen, Fiziksel Varlığını Ortadan Kaldıracağı Hesaplanarak, Yaşam Şartlarının Kasten Değiştirilmesi

Şimdiye kadar nakledilen tanık ifadeleri, aynı zamanda "grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracağı hesaplanarak, yaşam şartlarını kasten değiştirmek" fiilinin de sabit olduğunu göstermektedir. Uygurlar (ve diğer Müslüman gruplar) kitleler halinde kamplarda alıkonarak insanlık dışı koşullar içerisinde yaşamaya mecbur edilmekte, alıkonan çok sayıda insan hayatını kaybetmektedir.

Bölgede yerleşim yerlerinin etrafına birçok yeni toplama kampı, geçici gözetim merkezi ve cezaevi inşa edilmiştir. Aynı yerde, kısa bir süre zarfında bu amaçla kullanılan yapıların olağanüstü biçimde artması, bunun yanında eskiden başka kamusal amaçlarla kullanılan binaların dahi toplama kampına dönüştürülmesi, Uygurların önemli bir kısmının büyük fiziksel zararlar görüp hayatlarını kaybedeceği "yeni yaşam koşulları"nın doğrudan doğruya devlet eliyle hazırlandığını ortaya koymaktadır:

Tabıshan Marubkan: "Biz orada tutukluyken birkaç ay içinde toplama kampları inşa edilmiş. Oraya nakledildikten sonra işkenceleri daha kötüydü. Eski kampın yanına yaparak o kampı büyütmüşlerdi. Yer üstünde üç kat yer altında bir kat. Mart'ta kampa girdim, Ekim ayında yedi ay sonra yeni yapılan kampa geçtim"[217].

Baktıali Nur: "Sonra beni kendi ilçemdeki kampa götürdüler (...) Orası eskiden mesleki eğitim veren bir okuldu. O okulu yapıp devlete bağışlayan Uygur iş insanını da toplama kampına almışlar."[218].

Abdulhaber Recep: "Bizim şehrimizde (Hoten) hapishane var neden buraya geldik dedim. Hoten hapishanesi çok kalabalık, o yüzden buraya geldik dediler (...) 2014'ten önce sadece hocalar, dindarlar tutuklanıyordu ama o zaman (2014'den itibaren) Uygur milleti için yazı yazan, memur olsun aydın olsun, Uygurlara yardım eden herkese içeri alındı (...) Uygurlar yok olmak üzere. Birçok Uygur hayatını kaybetti. Arkadaşlarımız akrabalarımız ne oldu bilmiyoruz. Hapisteyken Hoten ilçesinde bir memur bizimle konuştu. Şimdiki durum önceki duruma benzemiyor. Eğer siz bizim dediğimizi yapmazsanız ne yapabilirsek yaparız. Sizi çöpe atarız, dedi. Artık durum değişti; demişti."[219].

Kalbinur Sedik: "Ben 1 Mart'tan 21 Mart'a kadar 97 kişiye eğitim verdim. 90'ı erkek 7'si kadındı. 21 Mart'tan sonraki günlerde kampa gelenlerin sayısı yükseldi. 7-8 bin kişi oldu. Ben girdiğimde kimseye isimleri ile hitap edemezdik, hepsi aynı minvalde elbiseler giydikleri için. Boyunlarına sayılar yazılıyordu. 8000 kişi kadar vardı (...) Ders vermeye başladıktan üç ay sonra sordum sınav yapacak mıyız diye. Onlar imtihan kaydı yaptılar ama kâğıtları bana vermediler. Bu da göstermelikti. Soran olursa eğitim kampıydı demek için. Fakat bu bahaneydi. Tamamen Uygurları yok etme kampı bu (...) Kadınların toplama kampı 6 katlı binaydı, balkon yoktu. Bir odada 30-40 kadın kalıyordu. Tüm kampta 10 bin kişinin kaldığını tahmin ediyorum"[220].

Ömerbek Ali: "Ben oraya ilk götürüldüğümde oraya alınanların birçoğu aydınlar, iş insanı, zenginlerdi. Sonradan dini eğitim almış, çok saygın insanlar alınmaya başlandı. Sonradan her kesimden (...) zaman geçtikçe kamplara alınanlar arttı. Odalarımızda 50 kişi falan da kaldık. Ben yakınımıza yeni bir kamp yapılacağını 15-20 bin kişilik olacağını duydum ordayken"[221].

---

[217] Tabıshan Marubkan ile yapılan 15.04.2021 tarihli mülâkat

[218] Baktıali Nur ile yapılan 10.04.2021 tarihli mülâkat.

[219] Abdulhaber Recep ile yapılan 06.04.2021 tarihli mülâkat.

[220] Kalbinur Sedik ile yapılan 26.04.2021 tarihli mülâkat.

[221] Ömerbek Ali ile yapılan 24.03.2021 tarihli mülâkat.

4. Grup Içinde Doğumları Engellemek Amacıyla Tedbirler Alınması

Çin Halk Cumhuriyeti'nin genel nüfus politikasından ayrık biçimde, doğrudan doğruya Uygur nüfusunun artmasını önlemeye yönelik olarak; kısırlaştırma, rahim içi araç yerleştirme, kürtaj, menstural döngüyü bozan ilaçlar verilmesi gibi uygulamaların zorla gerçekleştirildiğine yönelik çok ciddi kanıtlar mevcuttur. Nitekim söz konusu cebrî tedbirler neticesinde Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki en büyük iki Uygur vilayetinde nüfus artış hızı, 2015 ile 2018 yılları arasında yüzde 84 oranında düşmüştür[222]. Uygur kadınların "kültürel değişim" ve "kardeş aile" gibi projeler çerçevesinde Han Çinlileriyle birlikte olmaya ve evlenmeye zorlanması da "grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler alınması" kapsamına giren başka bir uygulamadır. Çocuk sahibi olabilecek yaş aralığındaki milyonlarca Uygur'un kamplarda tecrit edilmesi ve sağlıksız koşullar sebebiyle artık çocuk sahibi olamayacak hale getirilmesi de aynı kapsamda değerlendirilmelidir. Konuya ilişkin bazı tanık ifadeleri şu şekildedir:

Gülbahar Celilova: "Herkesin içinde soydular beni. Sonra bana idrar testi yaptılar. Eğer hamile olan varsa orada oda vardı, orada hemen bebeği alıyorlardı (...) Bize ayda iki kere hap veriyorlardı, bir de kapıdaki küçük pencereden on günde bir iğne vuruyorlardı, doktor muydu yapanlar bilmiyorduk. Tüm kadınların, genç kızların bile adet kanamaları durmuştu verilen ilaçlardan dolayı"[223].

Tabıshan Marubkan: "Benim söylemem ayıp ama söylemek zorunda kaldığım bir hastalık: eşimle birlikte olamıyorum orada olan hastalıklardan dolayı".[224]

Abdulhaber Recep: "Çocuk yasağı var. Biz iki nüfusa kayıtlı olduk. Diğeri gizlice (...) Tespit edilirse önce 15.000 Çin parası cezası var. 2016'da çıkan arkadaşlar dedi ki; 30.000 oldu. Memurlara 30.000, sivillere 25.000 ceza çıkmış. 2016'dan sonra 80.000 olmuş ceza"[225].

Kalbinur Sedik: "O esnada tanıdığım bir polis memurunu gördüm. Hemen fısıldaşıp öğleden sonra buluşalım dedik. Polis memuru oradaki kadınlara sürekli iğne yapılıp haplar verildiğini ve bunun da kısırlaştırma ve başka hastalık olsun diye yapıldığını söyledi. Bir kıza yan etkisi olmuş. Âdeti bir buçuk ay durmamış. Kan kaybından ölmüş o kızcağız (...) 18-59 yaş arasındaki tüm kadınlara kısırlaştırma operasyonu zorunlu hale getirildi. Kampta kalan ve dışardaki herkes için. Bana da 2019'un 5. ayında bu operasyon yapıldı. Bu operasyonu yaptırmayan kızlar da zorla Çinliler ile evlendirildi. Hiç çocuğu olmasa bile bu operasyonu yaptırmak zorunda. Çocuğu olsa bir daha çocuk düşünmese bile bu operasyon yapılmak zorunda (...) Bu operasyonu geçirdiğim esnada, sıra vardı, kurbanlık koyun gibi dizilmiştik. 18 yaşından itibaren genç kızlar da vardı. Operasyon için dört saat bekledim, çünkü çok sıra vardı. Her ikamet adresinin olduğu sağlık ocakları var, operasyonu orada geçirdim. Kamptaki kadınlar nasıl oldu bilmiyorum. Onlar 50-100 kişilik bir grup halinde gidiyorlardı. Yaşı ilerlemiş bir doktor ve bir hemşire birlikte yaptılar operasyonu. Bir iğne vurdular, bayıldım. Ne kadar süre geçti bilmiyorum ya yarım saat ya bir saat sürdü. Bu operasyon kesinlikle geri dönüşü olmayan bir operasyon"[226].

---

[222] Adrian Zenz. (2020). Sterilizations, IUDs, and Mandatory Birth Control: The CCP's Campaign to Suppress Uyghur Birthrates in Xinjiang" Jamestown, Haziran 2020 (Güncelleme 21 Temmuz 21 2020). s:2. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

[223] Gülbahar Celilova ile yapılan 26.04.2021 tarihli mülâkat.

[224] Tabıshan Marubkan ile yapılan 15.04.2021 tarihli mülâkat.

[225] Abdulhaber Recep ile yapılan 06.04.2021 tarihli mülâkat.

[226] Kalbinur Sedik ile yapılan 26.04.2021 tarihli mülâkat.

Ömerbek Ali: "Ben kamptayken Karamay'da birlikte çalıştığım Halim diye bir arkadaşım vardı o beş senelik hapis cezasına çarptırılmış onun evine kardeş aile projesi kapsamında birisini gönderdiklerini biliyorum. Kardeşim de belediyede çalıştığı için ondan duymuştum. Bu konuya daha detaylı girmek istemiyorum"[227].

5. Gruba Mensup Çocukların Zorla Bir Başka Gruba Nakledilmesi

Çin Halk Cumhuriyeti, Uygur nüfus artışını engellemeye yönelik tedbirlerin yanında, Uygur çocukları ailelerinden ayırarak devlet kontrolü altındaki çocuk koruma kurumu, yatılı okul gibi yerlerde zorla tutmaktadır. Çocuklar burada ana dillerini kullanamadan yalnızca Çince propaganda eğitimine maruz bırakılmakta ve kendi toplumlarının kültürel mirasından mahrum bırakılmaktadır[228]. Özellikle son dönemde hem annesi hem de babası toplama kamplarına alınan yüzbinlerce çocuk devlet tarafından aileleriyle temas kuramayacağı uzak yerlere nakledilmiş ve ailelerinden ayrılmıştır[229]. Konuya ilişkin tanık ve mağdur ifadeleri şu şekildedir:

Gülbahar Celilova: "En çok zorlandığım, doğum yapıp hastaneden alınıp ertesi gün getirilen kadınlardı. O bir günlük bebeğe ne oldu? O annelerin sütü vardı ilaçla o sütü kesiyorlardı. O olay beni çok üzdü"[230].

Abdulhaber Recep: "Çocuk sınırlamasından fazla çocukları kamplara götürürler (...) 2017 Mayıs'ta eşimin bir arkadaşı beni aradı. Eşime dokuz sene ceza vermişler (...) Çocuklarımdan hiç haber alamadım. Onlara ne olduğunu bilmiyorum (...) Çocuklarımın en büyüğü şimdi 18, en küçüğü şimdi 10 yaşında. Bir kız altı erkek. Çocuklarıma ne oldu hiç bilmiyorum. Çok baktım videolara benim çocuklarım var mı diye ama bulamadım"[231].

Kalbinur Sedik: "Bu kampa getirilenlerden hiçbir şekilde ailelerinin haberi yok. Babanın oğuldan, oğulun babadan haberi yok, kimse bilemez (...) Öğretmenlik yaptığım okulda ailesi, anne babası kampa alınan çocuklar gelmeyince çocukların 'haftalık eğitim kampları'na alındığı söyleniyordu. Biz nerede olduklarını hiç bilmiyorduk. Çok gizli tutuluyordu o okullar. 6 yaşından 12 yaşına kadar çocuklar götürüldü hep. Öğretmenlik yaptığım sırada liste gönderiliyordu. Bu çocukların isimleri bilgilerinin olduğu listeler geliyordu okula. Zaman zaman gidip kontrol ediyorduk bunların yaşı kaçtı, kaç kardeşi vardı... Evlerine gidip denetliyorduk bu kamplar yokken. Ben bunu duymuştum çocukların başına gelenlerden. Bir abi kardeş aynı evde yaşıyor olsa bile amcaları ben bu çocuklara bakacağım bana verin dese bile o çocukları alıp zorla kamplara götürüyorlardı. Orada çocukların ne kadar süre kaldıklarını bilmiyorum. Allah biliyor"[232].

---

[227] Ömerbek Ali ile yapılan 24.03.2021 tarihli mülâkat.

[228] Human Rights Watch. (2019). China: Xinjiang Children Separated from Families. 15 Eylül 2019. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

[229] Adrian Zenz. (2019). Break Their Roots: Evidence for China's Parent-Child Separation Campaign in Xinjiang. Journal of Political Risk. Vol. 7. No. 7. Temmuz 2019. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

[230] Gülbahar Celilova ile yapılan 26.04.2021 tarihli mülâkat.

[231] Abdulhaber Recep ile yapılan 06.04.2021 tarihli mülâkat.

[232] Kalbinur Sedik ile yapılan 26.04.2021 tarihli mülâkat.

B. Suçun Manevî Unsuru Açısından

Soykırım suçundan söz edebilmek için, suçun maddî unsurunu teşkil eden fiillerin "ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla" işlenmesi gerekir. Bir önceki başlıkta atıf yapılan mağdur ifadelerinin tamamı, fiillerin belli bir etnik gruba, (Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşayan başta Uygurlar olmak üzere Türk dili konuşan Müslüman halka) yöneldiğini ortaya koymaktadır. Nitekim Çin'in diğer bölgelerinde yaşayan yahut aynı bölgede bulunan Han Çinlileri ve Şibeler gibi gayrimüslim nüfus, bu fiillere maruz kalmamaktadır[233]. Namaz kılmak, Kuran okumak gibi İslâm inancının doğal görünümlerinin kriminalize edilmesi[234] yahut Uygur kültürüne ait tarihî miras niteliğindeki yapılara zarar verilmesi de, fiillerin özel kasıtla işlendiğini göstermektedir[235].

Çin Devlet Başkanı Şi Cinping, 2014 yılı Nisan ayında Sincan Uygur Özerk bölgesini hedef alarak, terörizm ve ayrılıkçılığa karşı bir mücadele başlatıldığına ilişkin bir dizi konuşma yapmıştır. Konuşmalarında aşırıcılığın Uygur toplumunda kökleştiğini belirten Cinping, bölge halkı üzerinde dijital gözetleme yapılmasının ve bilgi verecek yerel muhbirler temin edilmesinin gerekliliğinden söz etmiştir. Cinping bu dönemde, Çin Halk Cumhuriyeti'nin yeni politikasına ilişkin olarak devletin silahlarını hiçbir duraksama ve tereddüt olmaksızın kullanmasını, kesinlikle merhamet gösterilmemesini ve bu insanlar (Uygurlar kastediliyor) serbest bırakılsa dahi, "eğitim" ve "dönüşüm"lerinin sürdürülmesini emretmiştir[236]. Sincan Uygur Özerk Bölgesi Parti Sekreteri Chen Quanguo'nun, devlet başkanının konuşma ve talimatları doğrultusunda, bölgedeki bütün güvenlik güçlerine "ağır ve yok edici" bir "saldırı"ya hazırlanmalarını söylediği ve "toplanması-alıkonması gereken herkesin toplanması-alıkonması" yönünde defalarca emir verdiği, medyaya sızan 2017 tarihli birçok resmî belgeye yansımıştır[237]. Yine 2017 yılında, bölgede bulunan ve nüfusunun neredeyse tamamı Uygur olan Yarkent ilçesi devlet yetkilisi (Çin Komünist Partisi Sekreteri), şehir meydanında devlet görevlileri ve güvenlik güçlerinin katıldığı bir açık hava mitinginde "onları tamamen silip yok edin (...) onları kökten imha edin" şeklinde

---

[233] "Şibe (Mançu asıllı bir halk) diye millet var. Moğollara benzeyen bir ulus ama Müslüman olmayan Çince konuşan Çince okuyan bir ulus, onlardan hiç tutuklanan olmadı" Baktıali Nur ile yapılan 10.04.2021 tarihli mülâkat.

[234] "Neden gittin dediler. Kazakistan'da camiye gittin mi sakallılarla konuştun mu diye sordular ben de ben orada ticaret yapıyorum sadece bir hafta gidiyorum evim orada ne yapabilirim ki dedim. Onlar ısrarla suçunu kabul et diye baskı yapıyorlardı (...) 2013'ten sonra camiye gidenlere çok baskı oldu sürekli onlar sorgulamaya alındıkları için hiç camiye gitmiyorlardı. Zaten ben hiç gitmiyordum." Baktıali Nur ile yapılan 10.04.2021 tarihli mülâkat.

[235] "2013'te köy köy Kur'an okuyan, camiye giden, dini okullara giden namaz kılan, Kur'an okuyan hocalara saygı duyan herkes kaydediliyordu. Sonra tutuklamalar başladı (...) Hoten'de şehir merkezinde yirmi büyük cami var. Haber aldık sadece iki tane cami ayakta kalmış diğer hepsi yıkılmış (2017 bilgisi) (...) Tarihi camiler de yıkıldı hep. 300-400 senelik camiler de vardı. Kızıkbazar camisi vardı onu da yıkmışlar" Abdulhaber Recep ile yapılan 06.04.2021 tarihli mülâkat.

[236] Austin Ramzy and Chris Buckley. (2019). Absolutely No Mercy: Leaked Files Expose How China Organized Mass Detentions of Muslims. The New York Times. 16 Kasım 2019. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

[237] Austin Ramzy and Chris Buckley. (2019). Absolutely No Mercy: Leaked Files Expose How China Organized Mass Detentions of Muslims. The New York Times. 16 Kasım 2019. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

talimat vermiştir[238]. Kamp mağduru bir tanığın şu ifadesi, Çin Halk Cumhuriyeti yetkililerinin salt terörle mücadele yahut güvenliği sağlamanın ötesinde, ayrı ve özel bir maksatla hareket ettiğini göstermektedir:

> "(...) hapisteyken Hoten ilçesinde bir memur bizle konuştu. Şimdiki durum önceki duruma benzemiyor. Eğer siz bizim dediğimizi yapmazsanız ne yapabilirsek yaparız. Sizi çöpe atarız, dedi. Artık durum değişti; demişti"[239].

Çin Devlet Başkanı Şi Cinping, Çin Komünist Partisi'nin, Sincan Uygur Özerk Bölgesi politikası hakkında düzenlediği bir konferansta "uygulama, yeni dönemde Parti'nin Sincan'ı yönetme stratejisinin tamamen doğru olduğunu ortaya koymuştur" ifadelerini kullanarak söz konusu yeni stratejinin uzun vadede devam etmesi gerektiğini belirtmiş ve parti / devlet görevlilerinden oluşan dinleyicilerine bu stratejinin tatbik edilmesinin bir "siyasî misyon" olarak benimsenmesi talimatını vermiştir[240]. Şimdiye dek gerçekleştirilen ve tanık ifadelerine yansıyan Uygurları yok etmeye yönelik bütün uygulamaları sahiplenen bu açıklama, Eylül 2020'de yapılmıştır. Açıklamanın zamanı, 2014'te yine bizzat devletin zirvesi tarafından başlatılan yeni stratejinin yalnızca "terörle mücadele" yahut "güvenliği sağlama"nın çok ötesinde bir amaç taşıdığını ortaya koymaktadır.

Soykırım suçunu teşkil eden fiiller; bir devletin hukukuna göre devlet organı statüsüne sahip olan, bir devletin hukuku tarafından hükumet otoritesinin bir kısmını kullanmakla yetkili kılınan yahut devlet organlarının talimatı, yönlendirmesi ya da etkin kontrolü ile hareket eden kişi veya kuruluşlar tarafından işlendiği takdirde, o devlete atfedilebilir. Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşayan başta Uygurlar olmak üzere Müslüman Türk dili konuşan halkı yok etmeye yönelik politikalar, devletin en üst düzeyinden başlamak üzere, hiyerarşik ve eşgüdümlü bir emir-talimat zinciri dâhilinde uygulanmaktadır. Dolayısıyla söz konusu fiillerin devletin kontrolü dışında kalan üçüncü kişilere yahut tesadüfî etkenlere bağlanması ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin uluslararası hukuk sorumluluğundan böylece kaçınması mümkün değildir. Netice olarak, özellikle 2014 yılından itibaren Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde işlenen fiiller soykırım suçu teşkil etmektedir ve bu suçtan Çin Halk Cumhuriyeti devlet olarak doğrudan doğruya sorumludur.

---

[238] Austin Ramzy and Chris Buckley. (2019). Absolutely No Mercy: Leaked Files Expose How China Organized Mass Detentions of Muslims. The New York Times. 16 Kasım 2019. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

[239] Abdulhaber Recep ile yapılan 06.04.2021 tarihli mülâkat.

[240] Chun Han Wong. Xi Says China Will Continue Efforts to Assimilate Muslims in Xinjiang. The Wall Street Journal, 26 Eylül 2020. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir. Ayrıca bakınız: Chris Buckley. (2020). Brushing Off Criticism, China's Xi Calls Policies in Xinjiang 'Totally Correct', The New York Times, 26 Eylül 2020. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.

Kaynakça

ABC News. (2020). Chinese President Xi Jinping defends Xinjiang detention network, claiming 'happiness' is on the rise. 24 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.abc.net.au/news/2020-09-28/chinese-president-xi-jinping-uyghur-xinjiang-correct-happiness/12708930

Abdullah Al-Ghadhawi. (2020). Uighur Jihadists in Syria. Newlines Institute for Strategy and Politics. 18 Mart 2020. 24 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://newlinesinstitute.org/uyghurs/uighur-jihadists-in-syria/.

Adrian Zenz. (2019). Beyond the Camps: Beijing's Long-Term Scheme of Coercive Labor, Poverty Alleviation and Social Control in Xinjiang. Journal of Political Risk 7. no. 12. 2019. 24 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.jpolrisk.com/beyond-the-camps-beijings-long-term-scheme-of-coercive-labor-poverty-alleviation-and-social-control-in-xinjiang/#_ftnref9

Adrian Zenz. (2019). Break Their Roots: Evidence for China's Parent-Child Separation Campaign in Xinjiang. Journal of Political Risk. Vol. 7. No. 7. Temmuz 2019. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.jpolrisk.com/break-their-roots-evidence-for-chinas-parent-child-separation-campaign-in-xinjiang/.

Adrian Zenz. (2020). Sterilizations, IUDs, and Mandatory Birth Control: The CCP's Campaign to Suppress Uyghur Birthrates in Xinjiang. The Jamestown Foundation. Haziran 2020 (Güncelleme 21 Temmuz 21 2020). 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://jamestown.org/wp-content/uploads/2020/06/Zenz-Sterilizations-IUDs-and-Mandatory-Birth-Control-FINAL-27June.pdf?x71937

Adrian Zenz. (2018). Thoroughly reforming them towards a healthy heart attitude': China's political re-education campaign in Xinjiang. Central Asian Survey. (2018): 12

Adrian Zenz. (2018). Thoroughly reforming them towards a healthy heart attitude': China's political re-education campaign in Xinjiang. Central Asian Survey. (2018): 1–27.

Andrew Chatzky and James McBride. (2020). "China's Massive Belt and Road Initiative," Council on Foreign Relations. 28 Ocak 2020. 24 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.cfr.org/backgrounder/chinas-massive-belt-and-road-initiative.

Australian Strategic Policy Institute. (2020). Uyghurs for sale: 'Re-education', forced labour and surveillance beyond Xinjiang. 24 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.aspi.org.au/report/uyghurs-sale

Austin Ramzy and Chris Buckley. (2019). The Xinjiang Papers - 'Absolutely No Mercy': Leaked Files Expose How China Organized Mass Detentions of Muslims. New York Times. 16 Kasım 2019. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.nytimes.com/interactive/2019/11/16/world/asia/china-xinjiang-documents.html

BBC News. (2014). China to stop harvesting executed prisoners' organs. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.bbc.com/news/world-asia-china-30324440

BBC News. Inside China's 'thought transformation' camps. (2019). Youtube. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişildi.
https://www.youtube.com/watch?v=WmId2ZP3h0c

BBC Sounds. China is being accused of carrying out a brutal crackdown on millions of Uighur. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.bbc.co.uk/sounds/play/p06gcp5t

Ben Blanchard ve Michael Martina. (2015). "After Paris, China calls for world's support in Xinjiang," Reuters. 15 Kasım 2015. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.reuters.com/article/us-france-shooting-china/after-paris-china-calls-for-worlds-support-in-xinjiang-idUSKCN0T506K20151116

Ben Westcott. (2019). China denies having 'concentration camps,' tells US to 'stop interfering'. CNN. 6 Mayıs 2019. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.cnn.com/2019/05/06/asia/china-us-xinjiang-concentration-camps-intl

BRI. Belt and Road Initiative. 24 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.beltroad-initiative.com/belt-and-road/

Business & Human Rights Resource Center. (2020). Adidas' Response. 24 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/adidas-response-4/

Business & Human Rights Resource Center. (2020). BMW's Response. 24 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/bmws-response/

Business & Human Rights Resource Center. (2020). Nike's Response. 24 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/nikes-response/

Catherine Putz. (2018). Why Would China Help Build an Afghan Military Base in Badakhshan?. The Diplomat. 5 Ocak 2018. 24 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://thediplomat.com/2018/01/why-would-china-help-build-an-afghan-military-base-in-badakhshan/.

China Daily. (2015). Xinjiang's Yining County establishes 'de-extremification' education. 16 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://web.archive.org/web/20180827151028/http://xj.people.com.cn/n/2015/0114/c188514-23545423.html

Chun Han Wong. Xi Says China Will Continue Efforts to Assimilate Muslims in Xinjiang. The Wall Street Journal, 26 Eylül 2020. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.wsj.com/articles/xi-says-china-will-continue-efforts-to-assimilate-muslims-in-xinjiang-11601133450?mod=searchresults&page=1&pos=1

Ayrıca bakınız: Chris Buckley. (2020). Brushing Off Criticism, China's Xi Calls Policies in Xinjiang 'Totally Correct', The New York Times, 26 Eylül 2020. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.nytimes.com/2020/09/26/world/asia/xi-jinping-china-xinjiang.html.

Daraj. 25 Haziran 2020. Çin, Uygur Müslüman mahkumlarından çıkardığı "helal organları" nasıl satıyor?. 27 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://daraj.com/49104/

Darren Byler. (2021). Chinese Infrastructures of Population Management on the New Silk Road. Essays on the Rise of China and Its Implications. Mart 2021. 24 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.wilsoncenter.org/publication/2020-21-wilson-china-fellowship-essays-rise-china-and-its-implications.

Deutsche Welle - DW. (2021). Sincandaki olayları takip ettiği için kadın hain olarak suçlanan Vicky Xu asla pes etmeyeceğini söyledi. 27 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.dw.com/zh/%E5%85%B3%E6%B3%A8%E6%96%B0%E7%96%86%E9%81%AD%E6%8C%87%E5%A5%B3%E6%B1%89%E5%A5%B8-%E8%AE%B8%E7%A7%80%E4%B8%AD%E7%A7%B0%E7%9F%A2%E5%BF%97%E4%B8%8D%E6%B8%9D/a-57106094

Elisabeth Rosenthal. (2001). U.N. Official Fears China Uses Terror War as Front for Abuses. The New York Times. 10 Kasım 2001. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.nytimes.com/2001/11/10/world/un-official-fears-china-uses-terror-war-as-front-for-abuses.html

Embassy of the People's Republic of China in the United States of America. (2002). 'East Turkistan' Terrorist Forces Cannot Get Away with Impunity. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
http://www.china-embassy.org/eng/xw/t34101.htm

Fergus Ryan, Danielle Cave ve Nathan Ruser. (2018). Mapping Xinjiang's 're-education' camps. Australian Strategic Policy Institute. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.aspi.org.au/report/mapping-xinjiangs-re-education-camps

Health Europa. (2020). Forced Organ Harvesting: "I'm going to China, they're shooting my donor". 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.healtheuropa.eu/im-going-to-china-theyre-shooting-my-donor/97063/

Human Rights Watch. (2019). China: Xinjiang Children Separated from Families. 15 Eylül 2019. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.hrw.org/news/2019/09/15/china-xinjiang-children-separated-families.

Human Rights Watch. (2018). 'Eradicating Ideological Viruses' China's Campaign of Repression Against Xinjiang's Muslims. Eylül 2018. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/china0918_web.pdf

International Court of Justice. (2007). Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro, 26 Şubat 2007. s242, s373. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf.

International Court of Justice. (1996). Bosnia and Herzegovina v Yugoslavia. 11 Temmuz 1996. s31. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/91/091-19960711-JUD-01-00-EN.pdf

International Court of Justice. (1951). Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Advisory Opinion). 28 Mayıs 1951. s. 12. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/12/012-19510528-ADV-01-00-EN.pdf.

International Court of Justice. (2020). The Gambia v. Myanmar, 23 Ocak 2020. s74. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/178/178-20200123-ORD-01-00-EN.pdf.

International Criminal Court. Rome Statute of the International Criminal Court. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.icc-cpi.int/resourcelibrary/official-journal/rome-statute.aspx

International Labour Organization (ILO). (2017). Counter-Terrorism Law of the People's Republic of China. 30 Mart 2017. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
http://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=en&p_isn=103954&p_country=CHN&p_count=1189

International Labor Organization. ILO. C029 - Forced Labour Convention, 1930 (No.29). 24 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312174:NO

International Law Commission. (2001). Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts. article 4, 5, 7, 8. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf.

International Support for Uyghurs. Uyghur Organ Harvesting. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.isupportuyghurs.org/en/genocide/organ-harvesting

Iran International. (2021). Iranians Weary Of Secrecy Around Pact With China, Officials Remain Silent. 24 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://iranintl.com/en/world/iranians-weary-secrecy-around-pact-china-officials-remain-silent

İlham Tohti. (2015). Hapisteki Lider İlham Tohti Yolum ve Gayem: Uygur Türkleri ve Çin Meselesi. Şira Yayınları. Eylül 2015. Derleyen Hamit Göktürk. sf:85, sf:231.

İlham Tohti. (2014). Radio Free Asia (Hür Asya Radyosu) mülakatı. RFA Uygur Kanalı. 31 Ocak 2014.

İlham Tohti. (2013). Amerika'nın Sesi Radyosu: Çince Televizyonu Muhabiri Dung Fang'ın Ropörtajı. 7 Kasım 2013.

İlham Tohti. (2009). Pekin Milletler Üniversitesi'nde yapılan söyleşi. 29 Ekim 2009.

Jing-dong Yuan. (2011). The Arab Spring and China's Evolving Middle East Policy. World Politics Review. 20 Aralık 2011. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.worldpoliticsreview.com/articles/10992/the-arab-spring-and-chinas-evolving-middle-east-policy

John Chan. (2020). Report Shows Scale of Forced Labor in Xinjiang Cotton Industry. China Digital Times. 15 Aralık 2020. 24 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://chinadigitaltimes.net/2020/12/new-report-exposes-vast-scale-of-forced-labor-in-xinjiang-cotton-industry/

John Sudworth. (2020). China's 'tainted' cotton. BBC. Aralık 2020. 24 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.bbc.co.uk/news/extra/nz0g306v8c/china-tainted-cotton

Lopnur County Government. (2015). The autonomous prefecture performs a performance evaluation of my county's 'deextremification' work. 21 Kasım 2015. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://web.archive.org/web/20180827145214/http://sl.loulannews.com/a/yiliaojiaoyu/20151121/4080.html

Marie Tredaniel ve Pak K. Lee. (2017). Explaining the Chinese Framing of the 'Terrorist' Violence in Xinjiang: Insights from Securitization Theory. Nationalities Papers 46. no. 1 (2017): 13.

Natalya McPartland. (2021). Forced Sterilizations In The US Contravene International Law. Human Rights Pulse, 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.humanrightspulse.com/mastercontentblog/forced-sterilisations-in-the-us-contravene-international-law#:~:text=FORCED%20STERILISATION%20BREACHES%20INTERNATIONAL%20LAW,crime%20and%20crime%20against%20humanity.

Permanent Mission of the People's Republic of China to the UN. (2001). Chinese President Jiang Zemin Expressed Condolences by Telegraph over Terrorist Attacks on America and Talked with President Bush on Telephone to Show China's Position against Terrorism. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
http://chnun.chinamission.org.cn/eng/chinaandun/securitycouncil/thematicissues/counterterrorism/t26903.htm

Permanent Mission of the People's Republic of China to the UN. (2001). Terrorist Activities Perpetrated by 'Eastern Turkistan' Organizations and Their Links with Osama bin Laden and the Taliban. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.fmprc.gov.cn/ce/ceun/eng/zt/fk/t28937.htm

Radio Free Asia. (2021). Shenyang'da ikamet eden Li Lin, hala pranga takan Sincan hakkında bilgi yayınladığı için "yıkımı kışkırtmaktan" üç yıl hapis cezasına çarptırıldı.
https://www.rfa.org/mandarin/Xinwen/7-02232021113025.html

Ted Robert Gurr. (2970). Why Men Rebel (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1970).

Uluslararası Hukuk Komisyonu. (2021). 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://legal.un.org/ilc/.

United Nations Treaty Collection. "Status of Treaties. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-1&chapter=4#7.

UN Economic and Social Council. (1999). Commission on Human Rights Fifty-Fifth Session Item 12(a) of the Provisional Agenda. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://undocs.org/E/CN.4/1999/68/Add.4

UN General Assembly. (2946). The Crime of Genocide. 11 Aralık 1946, A/RES/96. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.refworld.org/docid/3b00f09753.html.

UN Security Council. (2009). Eastern Turkistan Islamic Movement. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir. https://www.un.org/securitycouncil/sanctions/1267/aq_sanctions_list/summaries/entity/eastern-turkistan-islamic-movement

UNHCR. (2005). UNHCR Note on Refugee Claims Based on Coercive Family Planning Laws or Policies. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.refworld.org/pdfid/4301a9184.pdf

Vienna Convention on the Law of Treaties. (1980). 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir. https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201155/volume-1155-i-18232-english.pdf

Wei Shan and Gang Chen. (2009). The Urumqi Riots and China's Ethnic Policy in Xinjiang. East Asian Policy. (2009): 15.

WSJ Opinion. (2016). The Nightmare of Human Organ Harvesting in China. 21 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
https://www.wsj.com/articles/the-nightmare-of-human-organ-harvesting-in-china-11549411056

İYİ Parti Genel Merkezi
Mustafa Kemal Mh., 2120. Cd., No:9 Çankaya/Ankara
0312 408 08 08